

Fernand Charlier

Är Sovjetunionen kapitalistiskt?

Första upplagan juni 1971 (Röda Häftet 11/12)
Översättning (från franska): Anders Ekman
Copyright: René Coeckelberghs Partisanförlag AB

Innehåll

Inledning.....	1
Kina och Sovjetunionen	3
Återupprättad kapitalism?	5
Ideologin ”bestämmer allt”	11
Det fredliga återupprättandet enligt Sweezy och Bettelheim.....	14
Sovjetstatens natur.....	21
Teorin om ”statskapitalismen”	26
Sovjet, ett imperialistland?	33
Koncessionerna till kapitalismen	37
Jugoslavien	39
De praktiska konsekvenserna av teorierna	42
Avslutning	43
Noter	45

Inledning

Historiens verkliga förlopp svarar aldrig mot hur ens de bästa av marxister tänkt sig att den skulle bli. Historien kan aldrig passas in i några scheman. Det är i denna brist på motsvarighet som man finner inte bara orsaken till att det överhuvudtaget arbetas på nya hypoteser, på marxistisk grundforskning, till att teorin ständigt berikas, utan också den ideologiska och psykologiska roten till all revisionism.

Marx och Engels hade föreställt sig att den socialistiska revolutionen skulle segra först i de mest utvecklade kapitalistländerna. Efter oktoberrevolutionen 1917 räknade Lenin och Trotskij starkt med att Ryssland inte skulle förbli isolerat och att den revolutionära vågen segerrikt skulle svepa över Västeuropa, i allra första hand Tyskland. Dessa förutsägelser slog inte in, och historien har jämfört med detta tagit en ”omväg”. Det är väsentligen på dessa omvägar som de problem som undersöks i denna bok, uppstått i samband med de frågor som man kan ställa sig – och som den revolutionära vänstern ställt sig sen femtio år tillbaka – vad gäller de drag i övergångssamhällena mot socialismen som gör att de i flera avseenden förefaller mindre utvecklade än i kapitalismen själv.

Sedan några år tillbaka har i själva verket i gammal teori dykt upp på nytt: Sovjetunionen anses inte längre vara ett ”socialistiskt land”. Ledarna för det kinesiska kommunistpartiet började år 1967 utveckla denna tes som i olika former återupptagits av den studentrörelse, som står under mer eller mindre starkt inflytande österifrån.

Efter invasionen i Tjeckoslovakien av flera Warsapaktsländers trupper med Sovjetunionen i spetsen har denna teori fått ett allt bredare gehör i vissa revolutionära vänstermiljöer.

Denna teori är ny bara i ett avseende: tidpunkten för dess uppkomst, med andra ord det ögonblick då dess anhängare blev medvetna om att kapitalismen hade återupprättats i Sovjetunionen. Men i flera andra avseenden är det inte utan att den påminner om de teorier om Sovjetunionen som vid olika tidpunkter från 1923 utvecklats i den kommunistiska vänstern och i den revolutionära rörelsen: Bordiga, det italienska kommunistpartiets grundare och hans uppfattning, och sedan en hel rad av de ”statskapitalismens” och den ”byråkratiska kapitalismens” teoretiker som det vimlat av i den yttersta vänstern.

Den nya framgången för den återupprättade kapitalismens teori i studentmiljö beror emellertid på en ny sida av den revolutionära rörelsens situation i världen. Unga studenter och även unga arbetare har i ökade antal vunnits för de socialistiska och revolutionära idealen.

Men samtidigt har dessa nya skikt av ungdomar inte genomgått den period av nederlag för arbetarrörelsen som löper från 1923 (krossandet av den tyska revolutionen) till 1943 (segern vid Stalingrad), utan de är till största delen födda först efter detta senare datum, och de finner att de s. k. kommunistpartierna ofta erbjuder en skrämmande anblick.

Och det är under dessa förhållanden naturligt att många av dem frågar sig om en kommunistisk rörelse som till den grad förlorat allt anseende och blivit så förstelnad, om den ”kommunistiska” (prosovetjiska) rörelsens totala sammanbrott i internationell skala inte också motsvaras av den första arbetarstatens sammanbrott, denna stat som just utgjort en ”ledsjärna” för samma internationella rörelse.

När professor Bettelheim därför menar att det är omöjligt att förklara Sovjetunionens internationella politiska linje om man inte erkänner att proletariatet inte längre har makten där,⁽¹⁾ så besvarar han någonting mycket angeläget: om kommunistpartiernas politik är kontra-revolutionär, om Sovjetunionens utrikespolitik inriktas på att upprätthålla status quo i världen, så kan Sovjet inte längre vara en arbetarstat. Argumentet är *logiskt*, men det är inte dialektiskt.

Det räknar inte med den grundläggande skillnad som föreligger mellan motståndet från *ledarskapet* i ett kommunistparti och det motstånd som de *sociala strukturerna* erbjuder mot en grundläggande omvandling som betyder att kapitalismen återupprättas.

Syftet med denna broschyr är att vederlägga denna uppfattning. Den har redigerats under hänsynstagande till mångtaliga diskussioner med studenter vid universiteten såväl i ”väst” som i de östeuropeiska länderna. Dess syfte är att vederlägga inte bara den argumentering i svart-vitt som förekommer i såväl kinesiska som i europeiska och andra publikationer, utan även en hel samling idéer som ofta är underförstådda och sällan formulerade i skrift annat än i polemiskt syfte. Man kan härvidlag citera de jugoslaviska studenter som under ockupationen i Belgrad betecknade sin kamp som en kamp mot den ”röda bourgeoisin”.

Den centrala tankegången i denna broschyr är, som läsarna kommer att se längre fram, att teorierna om kapitalismens återupprättande är ”revisionistiska” dvs. att de utgör en revidering av marxismen i den mening att de innebär ett övergivande av den dialektiska metoden. Det är inte en slump att de kinesiska ledarna låter bli att definiera det ”avgörande” i den kvalitativa förändring som består i att arbetarstaten ersätts med en kapitalistisk stat. En av de första artiklarna i Pekingpressen uttrycker sig exempelvis på följande sätt i denna fråga: (2)

”Sedan Stalin, som var en stor marxist-leninist, dött, bedömde Chrusjtjov, som var en uppkomling och en intrigmakare sen lång tid tillbaka, och som gömt sig i partiet, och hans hantlangare tiden mogen för att utlösa en palatsrevolution ... Sen dess har statsmakten i Sovjetunionen förändrats till sin natur.”

Andra teoretiker har likaså givit prov på samma oprecision. Så talade Philippe Chaulieu, en av upphovsmännen till tesen om den ”byråkratiska kapitalismen”, år 1949 om ”25 år av byråkratisk makt”, låter denna makt gå tillbaka till (1949 minus 25) 1924 samtidigt som han åsidosätter frågan om denna byråkrati redan hade utkristalliserats som klass vid denna tidpunkt.(3) Tony Cliff, en ”statskapitalistisk” teoretiker, låter denna makt gå tillbaka till året för den första femårsplanen (1928), utan att precisera huruvida statens klasskaraktär hade förändrats vid denna tidpunkt och framför allt utan att precisera hur denna kvalitativa förändring hade gått till.(4)

Man skulle alltså med rätta kunna tala om den kinesiska teorin som en ”ny revisionism” och, för att vara mera exakt, som en tredje generationens revisionism.

Termen ”revisionism” har i första hand förbundits med Bernstein och den europeiska, socialdemokratiska högern från slutet av 1800-talet. Bernstein förkastade dialektiken som någonting främmande för marxismen och han betraktade den som ett överflödigt tillägg. Denna revisionism övergav dialektiken därför att man var djupt övertygad om möjligheten till en gradvis övergång från kapitalismen till socialismen. Den första revisionistgenerationen var den ”optimistiska” generationen: den genomsyrades av småborgarens optimism vid seklets början och var bara en återspeglning av en kapitalistisk utveckling som förstärktes och utvecklades på ett nära nog oavbrutet sätt utan större sammanstötningar (fram till 1914).

Revisionismen i förhållande till Sovjetunionen utvecklade sig från och med 1923 men framför allt under 30-talet, och var genomsyrad av en djup pessimism: den småborgerliga pessimism som återspeglade den katastrofala utvecklingen efter 1923 som innebar nederlag för arbetarna, stalinistisk degenerering i Sovjet, fascismens framväxt och de ”borgerliga demokratiernas” sammanbrott.

I motsats till detta är den tredje generationens revisionism på nytt optimistisk. Denna optimism svarar mot den småborgerligt revolutionära vänsterns otålighet i en period av revolutionärt uppsving i världsmåttstock. Den är småborgerlig eftersom den motsvarar en moraliserande hållning: arbetarstaterna svarar inte mot det ideal man skapat sig (utom kanske

Kuba, Kina, Vietnam), och följaktligen är de inte arbetarstater; de traditionella arbetarpartierna som behåller sitt grepp över en stor del av arbetarklassen och över andra generationer av arbetare har degenererat och är följaktligen inte arbetarpartier.

Men det är just den på en och samma gång vänsteristiska och optimistiska karaktären av denna nya revisionism som gör den till en barnsjukdom, och inte till en gubbsjuka, till en sjukdom som följaktligen kan botas. Det är på detta postulat som denna broschyr grundar sig.

Kina och Sovjetunionen

De texter där förespråkarna för de kinesiska kommunistpartiets ledning motiverar sin bedömning av den i Sovjet återupprättade kapitalismen är inte särskilt många. Man kan i första hand urskilja de texter som i likhet med *Renmin Ribao* av den 30 augusti 1968 – dvs. direkt efter invasionen i Tjeckoslovakien – ger en karakteristisk av Sovjetunionen enligt de kinesiska ledarna: ”Den sovjetiska, revisionistiska klicken av renegater har inte bara *fullständigt återupprättat kapitalismen* i sitt land, utan de har också bedrivit en ursinnig imperialistisk politik i utlandet” (vår kursivering),(1)

Detta är vad jag vet den tredje kinesiska text som anser kapitalismens återupprättande vara ett fullbordat faktum. I april 1967 hade en artikel i *Renmin Ribao* hävdad att sovjetledarna förvandlat proletariats diktatur till en borgerlig diktatur? Ytterligare en artikel slog an samma tongångar i juni 1967.(3) Men det rörde sig vid denna tid om isolerade artiklar för den kinesiska pressens del, även om denna teori logiskt kunde härledas ur vad de kinesiska ledarna sa sen flera år tillbaka. Vid 50-årsfirandet av den ryska revolutionen några månader senare sa Lin Piao att återupprättandet av kapitalismen ”i Sovjetunionen och i vissa andra kapitalistländer” (*sic!*) ”är den största lärdom som man kan dra av de senaste femtio åren.”(4) Det var inte klart om det rörde sig om en karakterisering av slutresultatet av en process eller av denna process själv.(5) Vad gäller Brezjnev-Kosygins ”band av renegater” utropade emellertid ledarna i *Hongqi* och *Renmin Ribao* och *Jiefangjuin* samma dag: ”Det är ni som gjort detta Sovjeternas land som föddes ur Oktoberrevolutionens stormvåg till en revisionistisk stat, en borgerlig stat.”(6)

Tidigare hade redan vissa maoistorgan ute i världen utvecklat temat att revisionisternas ansträngningar skulle ha lett till sitt slutmål och att kapitalismen var återupprättad: de första rösterna i den riktningen gjorde sig hörda i USA och Belgien i februari–mars 1967.(7)

Dessa tidningar tolkade när allt kommer omkring bara på ett djärvt sätt ordförande Maos ståndpunkt i hans budskap till Albanians Arbetarpartis 5:e kongress, där han på ett tvetydigt sätt sa att ”Sovjetunionen, Jugoslavien och de andra länderna där makten ligger i händerna på de moderna revisionistklickarna ändrat eller är i färd med att ändra färg.”(8)

Efter det mera tydliga ställningstagandet i augusti 1968 följde de maoistiska grupperna eller partierna över hela världen den inslagna vägen; uttalandena mångfaldigades som på befallning, om det så var i Schweiz, Peru eller i Albanien:

- ”Denna ideologiska omvandling av marxismen-leninismen till förmån för en statsmonopolistisk variant av kapitalismen skulle i grund modifiera sovjetsamhällets ekonomiska struktur och förhållandena i produktionen mellan den klass som innehade ledningen och makten och klassen av arbetare”, kan man läsa i *Information Peuple et Culture*, maoisternas organ i Genève?
- ”I egenskap av att företräda det privilegierade borgarskiktet i Sovjet har Brezjnev-Kosygins revisionistklick återupprättat den borgerliga marknadsekonomin, bourgeoisins diktatur och den kapitalistiska kulturen”, försäkrar Centralkommittén i Perus (maoistiska) Kommunistiska parti.
- ”De sovjetiska revisionisternas militärockupation av Tjeckoslovakien ger (...) alarm åt folken i världen: Sovjetunionen har förvandlats till en socialimperialistisk och socialfascistisk stat som helt

likt USA-imperialismen hotar övriga folks oberoende”, utropar den albanske rådsordföranden vid hedersmottagningen för den kinesiska delegation som besökte Albanien på detta lands nationaldag.(10)

Vid sidan av denna första typ av texter (ordförande Mao Tse-tungs deklaration i november 1966, artiklarna i *Renmin Ribao* från april 1967 och augusti 1968) som anger Kinas officiella ståndpunkt, dess ”linje” gentemot Sovjetunionen, finner man ytterligare en rad allmänt beskrivande artiklar om särskilda aspekter av situationen i Sovjetunionen:

Före ställningstagandet den 30 augusti 1968 kunde man sålunda lägga märke till artiklar som talade om hur man uppmuntrade amerikansk kapitalpenetration i Sovjetunionen,(11) som angav politiken för arbetarnas ”materiella intressen” som ett tecken på en återvändo till kapitalismen,(12) och som angav den ekonomiska decentraliseringen,(13) fackföreningarna(14) och undervisningen(15) i Sovjetunionen som instrument för kapitalismens återupprättande. Efter invasionen i Tjeckoslovakien lägger dessa artiklar alltmer tonvikten vid Sovjets ”imperialistiska” politik och anger de Komekon som ett instrument för en imperialistisk politik.(16)

Det följer av de kinesiska dokumentens egen natur – ställningstaganden som definierar ”linjen” och beskrivande artiklar som illustrerar den framställda tesen, och som utesluter varje som helst helhetsanalys av produktionsförhållandena och av statens karaktär – att det är utomordentligt svårt att ”rekonstruera” en kinesisk ”teori” om en återvändo till kapitalismen i de europeiska öststaterna.

Man kan emellertid klargöra de stora linjerna på följande sätt:

1. Den ”ledande revisionistklicken” är den ”sovjetiska” bourgeoisins agent på det politiska planet.(17)
2. Liksom de socialdemokratiska agenterna för kapitalismen i väst är de revisionistiska agenterna i Sovjet socialimperialister och socialfascister.(18)
3. De har i sin egenskap av borgerliga agenter usurperat makten och förvandlat denna från en proletariats diktatur till en bourgeoisins diktatur.(19)
4. Den avgörande tidpunkten för den kvalitativa förändringen av den ryska statens karaktär anges likväl aldrig.
5. Efter att ha omvandlat staten påskyndar de revisionistiska ledarna den kapitalistiska omvandlingen av ekonomin.(20)
6. Utrikespolitiskt för de en imperialistisk rövarpolitik.
7. Inneboende i denna konstruktion är alltså idén – formulerad på ett uttalat sätt i den schweiziska text som citerades tidigare – att ”kapitalismen” i Sovjet är en variant av den klassiska ”statsmonopolistiska kapitalismen”, eller med andra ord att Sovjet nått eller snarare återvänt till kapitalismens högsta stadium.

En sådan teori leder till absoluta självmotsägelser: det räcker att lägga märke till att de artiklar som behandlar ”kapitalismens återupprättande” i Sovjetunionen i *Peking Informations* ämnesindex står under rubriken ”VI: Den revolutionära situationen i världen är ljus”! Vilket är minst sagt självemotsägande om man tillstår att den mest betydande arbetarstaten upphört att existera!

Vi ska i följande kapitel närmare undersöka de argument som de kinesiska ledarnas och deras anhängares påståenden grundar sig på.

Återupprättad kapitalism?

Sovjetunionen skulle alltså på detta sätt ha gått samma öde till mötes som Jugoslavien, där ledarna med Tito i spetsen sen länge, fortfarande enligt samma upphovsmän, förvandlats till en byråkratisk "bourgeois" av "ny typ".(1)

Teorin om kapitalismens återupprättande härrör ur de kinesiska ledarnas oförmåga på det sociala planet att se den sovjetiska byråkratin som motsägelsefylld natur som privilegierat samhällsskikt, som trots allt måste försvara det nationaliserade ägandet, även om så vore med sina "egna" metoder.

Att denna teori utan svårighet kunnat accepteras av vissa maoistiska partier beror å andra sidan på det förhållandet att dessa grupper, exempelvis i USA eller i Belgien, i avsevärd utsträckning redan blivit monopolistiska och byråkratiserade. Hos vissa element som alltid beundrat det "sovjetiska paradiset" på ett okritiskt sätt orsakar den oerhörda besvikelsen av vad de får höra idag en sorts "bakslag". Detta är dock fråga om en reaktion av emotionell typ som ligger ganska nära den som i det förflutna låg till grund för små vänstergrupper som påstod liknande ting: det räcker med att gå till arbetet av den viktigaste företrädaren för den s.k. "statskapitalistiska" teorin, Tony Cliff², för att se vad som ligger till grund för analysen. Byråkratin beskrivs i ordalag som oundvikligen leder läsaren till reflexionen: detta kan inte vara socialism ...

På vad grundar sig teorin om kapitalismens återupprättande i Sovjetunionen? För det första på det faktum att den sociala basen för de krafter som kämpar för kapitalismens återupprättande i arbetarstaterna består inte bara av de äldre borgerliga element som störtats och exproprierats utan också – och i första hand – av degenererade element från en "ny bourgeois" som uppträder inom statsapparaten och i ledningen för företagen. Vid en viss tidpunkt (som dessa teoretiker inte fastställer) lyckas dessa element förändra statens karaktär, varvid denna ändrar "färg": "Sovjetunionen, som var ett land vars produktionsmedel ägdes av arbetarna, har ställts under kontroll av och hamnat i händerna på en ny utsugarklass, vars ursprung går tillbaka till de tidigare skikten av ledare och teknokrater", fastslår tidningen *Progressive Labor* i en av de första artiklarna som går i denna riktning.(3)

De argument som förs fram som stöd för påståendet att förändringen av statens karaktär redan ägt rum är, enligt samma tidning, följande:

Profitens roll

Det främsta skälet: "Begreppet (?) privat profittillägnelse av det ekonomiska överskottet i samhället har ersatt den ekonomiska planhushållningen till förmån för arbetarna. Begreppet (?) profit förs fram på alla håll i den sovjetiska ekonomin." Man har här blandat ihop två skilda frågor: först kontrollen över den sociala överskottsprodukten (samhällets ekonomiska överskott), en kontroll som utövas av kasten av byråkrater, och som inte är ny, utan som fanns i Sovjetunionen alltsedan den sovjetiska demokratin stryptes och förkvävdes. Det är tack vare denna kontroll över den sociala överskottsprodukten som byråkratin är ett privilegierat samhällsskikt. Det är något helt annat med profitens roll: det rör sig här om reformer av företagens ekonomiska drift och om tillämpandet av de förslag som bl.a. formulerades av professorerna Liberman och Trapeznikov.

Kan man då i och med införandet av dessa metoder säga att planhushållningen blivit "ersatt" av "begreppet profit"?

Det är sant att den sovjetiska byråkratin sedan september 1965 är i färd med att sätta ett helt system av åtgärder i verket, vilka syftar till att utsträcka företagets autonomi (och i allra

första hand för den ledande personalen inom företagen) och till att dessa ska tillämpa lönsamhetsindex.

Men den nationaliserade karaktären av produktionsmedlen och själva planhushållningen har inte upphävts av detta nya system.

Den har tvärtom förstärkts för varje gång. Man kan som exempel anföra en person som säkerligen inte maoisterna anser vara någon revolutionär utan snarare en av de djärvaste anhängarna av en återvändo till kapitalismen, Ota Sik: "Ingen av oss önskar på minsta sätt i världen överge den socialistiska principen för ägandet av produktionsmedlen."(4) Å andra sidan så kommer de anbefallda, globala produktionssiffrorna, listan över väsentliga produkter, lönefonden, inbetalningarna till statsbudgeten, summan av centraliserade investeringar och de väsentliga uppgifterna ifråga om företagens tekniska utveckling att fastställas på ett centraliserat sätt "uppifrån".(5) De förslag som omsatts i tillämpad form syftar väsentligen – genom utvecklandet av "materiell stimulans" – till att undvika att de sovjetiska företagen inte "håller inne med krafterna" som tidigare och med allsköns konstlade medel söker få planens målsättningar reducerade. Deras mål är alltså inte att ersätta planen med "begreppet profit" utan att ersätta den administrativt centraliserade planhushållningen uppifrån med användandet av ekonomiska "hävstänger", bland vilka profitens användande som index och incitament är ett tekniskt hjälpmedel. Att detta system innebär en mängd faror skulle vi inte drömma om att förneka.(6) Att det tenderar att öka den sociala ojämlikheten i de arbetarstater där det kommer till användning är någonting helt uppenbart. Men den nationaliserade karaktären av produktionsmedlen är i grund och botten inte ifrågasatt: annat skulle det vara om investeringarna inte längre var centraliserade, om lagen om investeringarna som en funktion av profitkvoten trädde i kraft, kort och gott ... om ekonomin var kapitalistisk. Men det är just detta som måste bevisas. Att byråkraterna personligen berikar sig är inte ett övertygande argument.

Det enda som blir kvar av denna argumentering är idén om att Sovjetunionen skulle vara "kapitalistisk" därför att de "ekonomiska kategorierna" från marknadsekonomin finns kvar: varor (vad gäller konsumtionssektorn), värde, pengar, pris, löner, profit. Men att dessa kategorier överlevt är långt ifrån ett "bevis" på samhällets "kapitalistiska" karaktär. Det utgör ett kännetecken för övergångssamhället från kapitalism till socialism, låt vara att dessa kategorier fungerar på ett annat sätt: till skillnad från det kapitalistiska samhället kan exempelvis pengarna inte längre automatiskt omvandlas till kapital. Och detta är det väsentliga.

Det finns kamrater som kan få sparken

Ett annat argument hämtas från förekomsten av friställningar och arbetslösa i Sovjet.

I den redan anförda artikeln ur *Peuple et Culture*(7) ondgör man sig över att det är möjligt att sparka folk i Sovjetunionen, och man citerar ett uttalande från direktören för Gosplan, Nikolas Baibakov, där denne i *Pravda* av den 1 oktober 1968 tillkännager att de övertaliga arbetarna i företagen kan få sparken.(8) Friställandet framställs som någonting nytt och den schweiziska tidningen har den indignerade mellanrubriken till stycket ifråga: "Det går att sparka en kamrat":

"Enligt den ryska federationens (RSFSR) arbetslagstiftning, artikel 47 och motsvarande artiklar i de federerade republikernas arbetslagar, har administrationen rätt att avskeda en arbetare (med fackets godkännande) i följande fall:

1. då företaget helt eller delvis läggs ned och börjar skära ned på personalen;
2. då verksamheten uppskjuts i mer än en månad av tekniska orsaker;
3. då arbetaren visar sig oförmögen att lösa sina uppgifter;
4. då arbetaren systematiskt brister i sina åligganden;

5. då arbetaren begår brott som är direkt förbundet med arbetet och bekräftas av domstol, eller får frihetsstraff under mer än två månader;
6. i fall av frånvaro utan ursäkt från arbetet;
7. då arbetaren är sjukskriven under en tid av mer än två månader, bortsett från kvinnor som är havande eller fått ledigt för mödravård, för vilka anståndstiden är längre;
8. då man måste göra en plats ledig för att enligt lag återinsätta den som innehade platsen tidigare.”(9)

Det är alltså fullt klart att det inte alls rörde sig om någon förnyelse som skulle bevisa företagsledningens borgerliga natur. Det nya kommer sig av det faktum att den ekonomiska reformen gav företagen frihet att fastställa antalet sysselsatta arbetare. Men friställningarna till följd av denna åtgärd har varit mindre talrika än man hade kunnat tro, eftersom byråkratin på ett överlagt sätt undvek sådana av fruktan för arbetarnas missnöje.

Bör man oberoende av det gamla eller det nya i denna åtgärd bekämpa den?

Vi intar här en mycket mer förståndig attityd än vår maoistiske författare. Den socialistiska ekonomin bör säkerställa hel och full sysselsättning. Men bör den göra det genom åtgärder av administrativ art? Skulle man inte skapa en illusorisk full sysselsättning, med andra ord en dold arbetslöshet genom att förbjuda avskedanden?

Det är enligt vår mening via en maximal utveckling av produktivkrafterna som man kan uppnå denna situation och inte via administrativa åtgärder. Parallellt med detta borde kampen föras för att arbetarna, i händelse av nedläggning av företaget eller nedskärning av arbetsstyrkan, ska ges verkliga garantier i syfte att det inte ska finnas något gunstlingsvälde och för att bevara arbetarens levnadsstandard;(10) kampen borde inriktas på att om inte få bort, så dock avsevärt uppmjuka punkterna 6 – avsked i händelse av frånvaro utan ursäkt(11) – 4 – systematisk underlåtenhet att uppfylla åligganden – och 7 – tillfällig sjukdom. Det vore å andra sidan nödvändigt att den fackliga kommitténs godkännande – som bör vara oundgängligt vid avskedanden – gav en verklig garanti för arbetaren: man måste med andra ord tillförsäkra fackföreningen autonomi i dess egenskap av försvarsorgan för arbetarna i förhållande till företaget.

Men hur det än må förhålla sig med denna kritik och dessa överväganden så saknar de inte bara samband med nyheter som skulle ha införts på senare tid, utan de anger dessutom ingenting grundläggande för vare sig företagsledningens ”borgerliga” natur eller sovjetstatens klasskaraktär.

Byråkraternas levnadsnivå

Ett annat argument hämtas från byråkraternas materiella privilegier och vidden av dessa, liksom från att arvsrätt förekommer i Sovjetunionen. I själva verket är det inte levnadsnivån som är bestämmande för vad som är en klass. Byråkratin kan ha en hög levnadsnivå med alla de laster som dessa privilegier bär i sitt sköte, utan att för den sakens skull bli till någon ny klass.

Dessa privilegier har för övrigt inte uppstått till dags dato och inte heller år 1953 eller 1956, utan daterar sig till den period under vilken Sovjet leddes av Stalin.

En av dem som idag anslutit sig till försvararna av den kinesiska tesen om ”kapitalismens återupprättande” i Sovjet, professor Charles Bettelheim, såg detta klart år 1946 i ett arbete där han la märke till såväl förekomsten av privilegier för byråkratin som dess karaktär av arbetarstat:

”Vad gäller de lägsta lönerna kan vi anföra en förordning från den 1/11 1937 där sovjetregeringen föreskriver en lönehöjning för kategorin av arbetare och lägre anställda inom industrin samt för

dem som arbetar inom transportväsendet, och som erhöi en mycket dålig lön. Enligt den nya löneskalan bör lön icke utgå med mindre än 115 rubel per månad för fast anställd arbetare och ej med mindre än 110 rubel för arbetare med daglön; om man betänker att rubelns köpkraft 1937 i genomsnitt motsvarade något mer än en svensk krona så inser man vilka låga arvoden denna kategori uppbar.

Vad gäller de högsta lönerna kan man säga att många tekniker, ingenjörer och fabriksdirektörer får 2.000 till 3.000 rubel per månad, dvs. 20 till 30 gånger så mycket som de sämst betalda arbetarna; bland de högst betalda men mest sällsynta lönerna finner vi att en filmregissör kan tjäna mellan 80 och 100.000 rubel per år, och ibland ända upp till 200.000, en författare i ropet med lätthet 10.000 rubel per månad; de deputerade erhåller 1.000 per månad plus 150 rubel per dag som sammanträdena varar, ordföranden för SSSR:s Högsta Råd och hans bisittare tjänar 300.000 per år.”(12)

Idag har Bettelheim ändrat åsikt om sovjetstatens natur. Vi ska senare (kapitel 4) undersöka hans uppfattningar, men avsikten med att anföra hans ord här var att med hjälp av en källa, som hans lärjungar av idag icke bestrider, visa att byråkratprivilegierna inte utgör någon nyhet. Hur kan de förklaras? I allt väsentligt av de efterblivna fördelningsnormerna i Sovjetunionen.

Liksom varje övergångssamhälle kännetecknas Sovjetunionen av att det förekommer ett fördelningssätt som ännu inte svarar mot produktionssättet: de ”borgerliga” distributionsnormerna fortsätter att existera, detta även under det socialistiska samhällets första stadium, såsom Marx anmärkte i sina anteckningar om den tyska socialdemokratins ”Gothaprogram”. Dessa fördelningsnormer, som fixerats och deformerats av byråkratin, vilken tillvällt sig makten, är källan till ojämlikhet i samhället. Men det är inte dessa som avgör statens klasskaraktär. Om Sovjetunionen – eller någon annan arbetarstat, ”revisionistisk” eller ej – befunnit sig i krig med ett imperialistland, så skulle det inte vara systemet av fördelningsnormer, utan det nationaliserade ägandets och den ekonomiska planhushållningens öde som stod på spel.

Det är riktigt att de som är privilegierade i Sovjet kan låta sina tillgångar gå till arvingarna, och det är lika riktigt att arvsrätten är en borgerlig rätt. *Kommunistiska manifestet* från år 1848 föreslog för övrigt bland sina paroller att arvsrätten skulle avskaffas. I enlighet med denna princip utfärdade ledarna i Sovjetryssland den 27 april 1918 ett dekret som upphävde all rätt till såväl laga arvsföljd som till testamentering (samtidigt som man lät vissa familjemedlemmar behålla rätten till dödsboet med ett högsta tak på 10.000 rubel, särskilt för utblottade föräldrar).(13) Man måste dock anmärka att den ryska republikens civillag redan år 1922, under NEP (den nya ekonomiska politiken; *ö.a.*), återställde rätten att tillträda egendom inom ytterst stränga gränser (10.000 rubel), och att det var Stalin som år 1926 upphävde dessa gränser. Sovjetunionens *Principer för civilrätt*, som antogs den 8 december 1961, upprätthåller i stort detta arv ... från stalinismen, samt utvidgar förteckningen på de arvsberättigade.

- a) Arvsrätt tilldelas i lika lotter avkomman,(14) kvarlevande make och den avlidnes moder (artikel 118);
- b) I fall av tidigare arv intas arvinges plats av hans eller hennes egna arvingar (artikel 118);
- c) De olika sovjetrepublikerna må tillägga andra kategorier av rättsarvingar till dem som fastställts av Unionens principer för civilrätt (artikel 118);
- d) Minderåriga barn liksom följande icke arbetsföra personer åtnjuter ”laga rätt” till de två tredjedelar som normalt skulle tillfalla dem: barn (även myndiga), kvarlevande make, fäder, mödrar eller alla andra personer som lever under den avlidnes vårdnad (artikel 119);
- e) Varje medborgare må i övrigt fritt förfoga över testamenterade ägodelar (artikel 119).

Men det grundläggande i frågan finner man på annat håll: det rör sig enbart om att ärva personlig nyttjanderätt av egendom och inte om produktionsmedel. Byråkratens telning ärver

varken aktier eller obligationer. Vad byråkraten för övrigt äger rent ”privat” är ett intet jämfört med de tillgångar som är honom öppna genom den tjänst som han uppbar, och som han för den här gången inte kan föra över på sina arvingar.

Men, kommer man att invända mot oss, tillhör inte de statliga produktionsmedlen på visst sätt byråkraterna, eftersom staten ”på visst sätt” tillhör byråkratin?

Byråkratin och staten

I arbetarstaterna, och särskilt i Sovjetunionen, befinner sig inte den större delen av produktionsmedlen i händerna på privata ägare. Sedan de nationaliserades heter det att de utgör den ”socialistiska egendom”, som (enligt Sovjetunionens författning) ytterligare indelas i statsegendom (hela folkets egendom) och egendom tillhörande kooperativ och kolchoser. Men denna stat, som är ägare av produktionsmedlen i egenskap av att företräda ”hela folket” (enligt den officiella sovjetiska doktrinen), tillhör på något sätt den byråkrati som tillvällt sig makten: den ligger inte ”i händerna” på proletariatet, utan på en byråkrati. Kan man därför inte sluta sig till att den privilegierade byråkratin med statens hjälp i verkligheten är den kollektive ägaren av produktionsmedlen, att den följaktligen är en ny bourgeoisie, och att ”statsapparaten befinner sig i händerna på kapitalistiska krafter”, såsom den amerikanska maoisttidningen *Progressive Labor* uttrycker det i den artikel som vi redan anfört?

Detta resonemang är inte nytt. Det har redan förts fram av mindre grupper som är anhängare av den s.k. ”statskapitalistiska” teorin, och likaså av de jugoslaviska ledarna i början på 50-talet. Artiklarna i den maoistiska pressen har intills helt nyligen på ett mycket ytligare sätt grundat sig på argument som i allt väsentligt hämtats från att byråkraterna *privat* berikar sig, från att man använder *profiten* som ekonomisk hävstång, samt från en del andra element som vi behandlat tidigare. Tills för helt kort tid sen sökte dessa artiklar inte precisera karaktären av den nya bourgeoisie som enligt dem innehar statsmakten: man sa att den förde en imperialistisk politik. I fråga om Jugoslavien var de kinesiska ideologerna mera precisa, och de har karakteriserat det som ett land där makten ligger i händerna på en byråkratisk bourgeoisie av kompradortyp.(15) Det tycks nu vara fråga om en imperialistisk bourgeoisie i Sovjet (varvid man baserar sig på argumentet att ledarskiktet i Sovjet utsuger de andra arbetarstaterna). Den nya ”imperialistiska” bourgeoisin skulle på något sätt vara den nya ”komprador”-bourgeoisins komplement. Den fullständiga revisionism som ligger i botten av dessa karakteriseringar slår en i ögonen: man bör inte glömma att imperialismen är ett precist begrepp som kännetecknar kapitalismens högsta fas, innebärande monopolkapitalism och kapitalexport, som en funktion av profitkvotens nivå.

Trots ensidigheten i dessa argument, som talar om en ny borgarklass med produktionsmedlen i sin ägo, med staten i sina händer, och vilken för en imperialistisk politik, bör vi svara på det icke uttalade, men logiskt underförstådda argumentet: kännetecknas inte monopolkapitalismen även den av det ”klassiska” privatägandets upphävande, av samgående mellan stat och ekonomi, osv., och av ty åtföljande övergrepp mot själva det privata ägandet i den kapitalistiskt ”styrda” ekonomin? Är inte detta fallet i Sovjetunionen?

Verkligheten bekräftar inte denna parallell. I imperialistländerna är dessa kännetecken något som kapitalismens utveckling *mynnar ut i*; ”styrningen” sker till vinning för monopolkapitalismen som använder statsapparaten för detta. I Sovjetunionen skedde upphävandet av det privata ägandet av produktionsmedlen genom att bourgeoisin exproprierades.

Men, invänder maoisterna, detta hindrar inte att bourgeoisin senare kan återupprätta sin makt, varvid det inte alls rör sig rent *fysiskt* om samma klass, utan om administratörer och tekniker som skulle ha förvandlat sig till en ny bourgeoisie. Man får här inte glömma att nationaliseringen av produktionsmedlen försätter byråkratin inom den statliga administrationen i en

ställning som inte längre är samma som innehas av en funktionell byråkrati i tjänst hos en ledande borgarklass. Dess privilegierade ställning gör det möjligt för den att i stor utsträckning vara oberoende av arbetarklassen, såvida den senare ännu ej funnit medlen att kontrollera den. Det är utifrån denna synpunkt endast byråkratin i en kapitalistisk stat av fascistisk typ, som står i en sådan oberoende situation i förhållande till den ledande klassen. Men inte heller här kan byråkratin, såsom Leo Trotskij anmärkte i *Den förrådade revolutionen*,⁽¹⁶⁾ påtvinga sig själv som en ny ledarklass och ersätta bourgeoisin, just därför att staten inte "tillhör" den annat än "på ett visst sätt".

På samma sätt förhåller det sig med den nuvarande sovjetbyråkrati som maoisterna kallar "de tidigare ledar- och teknokratskikten".

I en artikel från *Peking Information* belyser man den "lilla obetydlighet" som skiljer företagsbyråkratin från bourgeoisin med de ord som vi understrukt: "Den handfull män som bär ansvaret för att ha slagit in på den kapitalistiska vägen med Brezjnev som representant är just sådana förrädare mot arbetarklassen. P. Minasov, f.d. direktör vid Byggnads- och Reparations-trusten, lydande under den sovjetiska revisionismens jordbruksministerium, har cyniskt deklarerat: "Trusten, det är min egendom. Där är jag herre och kan handla som jag finner för gott." *Under sitt förordnande uppträdde han som despot och avskedade ett stort antal arbetare och anställda.*"⁽¹⁷⁾

Den bortglömda dialektiken

Byråkratin ställning ger detta skikt möjlighet att bli en ny ledarklass. Men bara möjligheten. För att denna möjlighet ska förvandlas till verklighet måste motsättningarna i det sovjetiska samhället leda till att kvantiteten förändras till kvalitet: det är denna kvalitativa förändring (vilken lär ska ha ägt rum efter Stalins död) som författarna till artikeln i *Progressive Labor* glömmer bort, och som de kinesiska ideologerna kommer att ha svårigheter att hitta.

Faktum tycks för övrigt hittills ha passerat oförmärkt av de sovjetiska arbetarna själva. Utvecklingen mot kapitalism skulle då vara effekten av en omärkbar, gradvis process och den fredliga övergången från "socialism" till kapitalism därmed vara möjlig. Möjligheten till denna fredliga övergång har för övrigt bekräftats av de kinesiska ledarna i deras text om Jugoslavien, som tidigare anförts. Det sovjetiska samhällets förmåga att motstå sådana förändringar underskattas här på ett märkvärdigt sätt. Det faktum att byråkratin låtsas att den inte existerar som ett särskilt samhällsskikt, att den fortlöpande måste bruka list och att den inte kan utveckla någon egen ideologi utan måste låna marxismen från proletariatet samtidigt som den vanställer och förvandlar den till "ideologi", faktum att den döljer sin andel av nationalinkomsten, allt detta anger att byråkratin för sin del är väl medveten om denna förmåga till motstånd, som är resultatet av de nya egendomsförhållandena, proletariatets styrka och den världsomspännande kapitalismens utsiktslösa situation.

De som titulerar sig själva som "sovjetiska revolutionära kommunist-bolsjeviker" omvittnar detta i sitt proklamations-program⁽¹⁸⁾ där de skriver att "för att befästas under förhållandena i den socialistiska staten måste byråkratin intyga att den upprätthöll den riktiga linjen, att den inte bara förblev de revolutionära idealen trogen utan även förblev dem än trognare än Stalin" (s. 38). Och vidare:

"Byråkraten såg sig i allas ögon tvingad att hålla sig till den sovjetiska anständighetens ramar, i sin privata omgivning ger han fritt utlopp åt sina verkliga känslor, här tar han ledigt från de sovjetiska principerna"^(s. 44).

Och likaså:

”Det tragiska i deras ställning ligger i att de kan bevara själva sin existens enkom genom att stadfästa marxismen i ord. De får sitt levebröd genom att läsa den bok i vilken deras dödsdom står skriven” (s. 45).

Det ekonomiska och politiska underlaget

Sålunda tvingas de kinesiska ideologerna in i en olösbar motsättning; de proklamerar utan uppehåll att situationen i världen är ”utmärkt” för revolutionen, men kan inte ta med den motståndsförmåga hos arbetarstaten i beräkningen, som för övrigt själv är ett resultat av bl.a. kapitalismens utsiktslösa situation.

Deras revisionism leder dem för övrigt ännu längre. Att medge att byråkratin är en klass innebär att man historiskt sett faktiskt medger att den äger existensberättigande. Alla klasser som kommer till makten är – inklusive denna nya bourgeoisie, om den nu är en sådan – representanter för ett system, som ursprungligen utgör ett framsteg gentemot det tidigare produktionssätt som blir ersatt. Varje klass har ekonomiska rötter. Historiskt sett blir den ”övervunnen” först i det ögonblick som produktivkrafterna förkvävs av de tidigare produktionsförhållandenas tvångströja. Men Sovjet och de andra arbetarstaterna ligger idag i täten vad gäller produktivkrafternas ökning, och de känner inte ens av de cykliska fenomen som kännetecknar de kapitalistiska länderna: byråkratin som en ny ”klass” skulle alltså innebära att bourgeoisins välde ännu icke överlevt sig själv.

Det enda sättet att ta sig ur denna motsägelse är återigen att förneka faktum och måla upp en falsk bild av den sovjetiska ekonomins belägenhet.

Sålunda antar man utan att stödja sig på bevis att ”produktions- och produktivitetensökningen på det industriella området sjunkit från månad till månad, från kvartal till kvartal, och vad gäller jordbruksproduktionen, så för den ett fullständigt tynande liv; marknaden för anskaffning av varor är i större svårighet än någonsin. Priserna på varor skjuter i höjden.””

Sådana påståenden är en utmaning mot verkligheten. Planen för år 1969 verkställdes inte helt i vissa sektorer och för vissa ministerier. Men Sovjets globala industriproduktion steg emellertid med 8,7 % år 1965, med 8,6 % 1966, med 10 % 1967, med 8,1 % år 1968 och med 7 % år 1969. Arbetsproduktiviteten steg för sin del med 5 % år 1965 och 1966, med 7 % år 1967, med 5,6 % år 1968 och med 4,8 % 1969. Jordbruksproduktionen är betydligt mer fluktuerande: produktionen av säd uppgick (i miljoner ton räknat) till 121,1 år 1965, till 171,2 år 1966, till 147,9 år 1967, till 169,5 år 1968 och till 160,5 år 1969. Mot dessa siffror från sovjetiska källor har den kinesiska pressen ingenting att invända: den förbigår dem med tystnad.

Om man eliminerar alla de polemiska aspekterna och deformationerna av verkligheten så är den grundläggande implikationen i den kinesiska tesen definitivt att en klass, bourgeoisin, kan uppträda utan att ha sina rötter i ekonomin och födas av ”rent” politiska orsaker.

Ideologin ”bestämmer allt”

De kinesiska ledarna hävdar, som vi sett, att kapitalismen kan återupprättas via en gradvis process.

Mera sofistikerade maoister har sökt förklara genom vilken process detta återupprättande kan ske.

I sin undersökning av ”den sociala basen för revisionismen” hänger sig den idag avsmnade *Cahiers marxistes-léninistes*(1) åt att uttyda den kinesiska texten ”Chrusjtjovs pseudokommunism och de lärdomar som den ger åt världen” (Peking 1964) för att bestämma ”de fyra sociala krafter som kämpar för kapitalismens återupprättande”:

- a) De utsugare som störtats;
- b) Den småborgerliga omgivningen föder för var dag nya borgerliga element;
- c) De nya borgerliga elementen dyker upp inom arbetarklassen och bland statsfunktionärerna;
- d) De yttre orsakerna såsom den internationella inringningen, hotet om väpnad intervention, de fredliga splittringsmanövrer som anlitas av imperialisterna.

Vid sin genomgång av dessa olika krafter, där ”arbetaren eller underskattandet av en eller flera av dem alltid” får ”allvarliga konsekvenser”, framhåller författarna att de största utsugarna innefattar såväl dem som ännu inte avhändats sina produktionsmedel som dem som frångått dessa. De senare äger pengar, försäkringar i andra klasser och de praktiska kunskaper som de delar med andra eller har monopol på. Dessa fördelar härleder tidningen från en beskrivning av Lenin i *Den proletära revolutionen och renegaten Kautsky*. Denna härledning utifrån en text som skrevs ett år efter Oktoberrevolutionen, upphäver författarnas tes: hur kan man i själva verket ”underskatta” styrkan hos de tidigare utsugarna vad gäller Sovjet av idag, där de mer än femtio år efter revolutionen rent fysiskt har försvunnit? Långt ifrån att tala för möjligheten till ett fredligt återupprättande är Lenintexten ett utdrag ur kapitlet ”Kan det finnas jämlikhet mellan den utsugne och utsugaren?”, i vilket Lenin rättfärdigar den proletära diktaturens åtgärder inför hotet av en våldsam kontrarevolution, som förbereddes av utsugarna, som hade viktiga trumf på hand:

”Exploatörerna behåller oundvikligen ännu en lång tid efter omvälvningen en rad kolossala faktiska företräden: de behåller pengarna (att på en gång avskaffa pengarna är inte möjligt), en viss ofta betydande mängd lösöre, de behåller relationer, organisations- och förvaltningsvanor, kännedom om förvaltningens alla ”hemligheter” (bruk, metoder, medel, möjligheter), de behåller den högre utbildningen, den nära beröringen med den (borgerligt levande och tänkande) högre tekniska personalen, de behåller en ojämförligt större färdighet i militära angelägenheter (vilket är mycket viktigt) osv., osv.”

Och Lenins slutsats av denna utveckling är:

”Och att i ett sådant sakernas läge, i det förtvivlade, tillspetsade krigets epok, när historien ställer hundra- och tusenåriga privilegiers vara eller icke vara på dagordningen, prata om majoritet och minoritet, om ren demokrati, om diktaturens onödighet, om jämlikhet mellan exploatörer och exploaterade! ! Vilken bottenlös enfald, vilken avgrund av kalkborgerlighet behövs inte härför!”

Men återupprättandets teoretiker bekymrar sig föga om den bestämda historiska situationen i Ryssland år 1918. I den ledande kraftens förening med de andra samhällskrafterna, den småborgerliga miljön, degenereringen i arbetarnas och funktionärernas led och den kapitalistiska inringningen, ser de möjligheten till ett återupprättande.

Skärningspunkten för de nämnda krafternas samgående är ”föreställningen om en sammansvärjning för kapitalismens återupprättande”. Redan språkbruket anger mystifikationen i detta, eftersom samhällskrafterna inte kan gå samman i en ”föreställning om en sammansvärjning” utan endast en nog så verklig sammansvärjning. I detta samgående ”utgörs den avgörande beståndsdelen av de nya borgarna” (de som uppstått ur själva miljön!). I det farligaste ögonblicket ”sammansvetsas allt det i samhället som hämtar näring ur upphöjda, monopolpositioner och ur grundläggande ojämlikheter med hela delar av de administrativa och politiska apparaterna.”³ Vi finner här den välkända revisionistiska teorin om den fortskridande erövringen av hela delar av staten. Den avgörande betingelsen för att ”alla mot-sättningar ska smälta samman” är partiets urartning, ”det vill säga den proletära klasständ-

punktens och den marxist-leninistiska teorins nederlag på högsta politiska nivå inom partiet.”(4)

Vi står alltså inför en ”socialistiskt dominerad samhällsbildnings” förvandling till en ”statskapitalistiskt dominerad samhällsbildning.”(5)

För att översätta det althusserianska språket så befinner vi oss inför vad marxismen kallar för en ”ekonomiskt-social formation med ett förhärskande kapitalistiskt produktionssätt med ett statsmonopolistiskt kapitalistiskt funktionssätt.” Vilket skulle bevisas!

Orsaken till förvirringen ligger uppenbarligen i att man likställer den ”dominerande” faktorn i althusseriansk mening (den dominerande motsättningen i en struktur, varvid denna struktur här är partiet) med ett produktionssätts dominans i en given, ekonomiskt-social formation. Det är riktigt att en ekonomiskt-social formation är kapitalistisk från det ögonblick som det kapitalistiska produktionssättet dominerar där. Men det är oriktigt att säga att det kapitalistiska produktionssättet dominerar helt enkelt därför att motsättningen inom partiet lösts på så sätt att de icke-revolutionära elementen vunnit övervikt.(6)

Detta är en överdrift av idealistisk typ, där samhället får sin bestämning genom ideologin: det är sant att den förhärskande ideologin i ett samhälle är den härskande klassens ideologi. Men att säga att det är därför att marxismen ersatts av den borgerliga ideologin som samhället är borgerligt, det är inte bara att glömma bort att bevisa att man lyckligt och väl har att göra med en borgerlig ideologi, utan det är också att intill ytterlighet överdriva ideologins vikt i samhällsomvandlingen. Idéerna kan i sitt växlande lopp icke förändra en stats sociala natur. För att kunna göra detta krävs det enligt vad marxismen lär oss att idéerna förvandlas till materiell kraft eller åtminstone utnyttjar materiella krafter som bryter ned denna stat.

Ett senare verk av en egyptisk maoist, Mahmoud Hussein, har återtagit samma idéer som utvecklades 1967 av *Cahiers marxistes-leninistes*. I sin bestämning av ”klassbasen” för den borgerliga vägen i Sovjet urskiljer M. Hussein (s. 358)⁷ liksom den tidigare anförda texten

- de störtade borgerliga och feodala elementen;
- de småborgerliga skikt som inte blivit ”uppfostrade på nytt”;
- de degenererade eller nyborgerliga elementen inom proletariatet självt och i staten;
- den kapitalistiska inringningen som sätter såväl försök till väpnad intervention som fredlig splittring i verket.

Den objektiva möjligheten till att de nya ledarna korrumpas har sin grund i motsättningen mellan ledare och ledda. Endast en ”ideologisk klasskamp” i syfte att låta de kollektiva intressena skjuta undan egoismen kan undvika denna degenerering. Genom att inte ha gått igenom denna ideologiska kamp i form av en kulturrevolution har Sovjet tillåtit den nya bourgeoisin att vinna denna kraftmätning.

”Det var den nya bourgeoisins avgörande seger i nationell skala som SUKP:s 20:e kongress skulle stadfästa” (s. 364).

Teorin om kapitalismens återvändo förvandlas här till ett apologetiskt rättfärdigande av kulturrevolutionen, vilket färgas av vad som senare, för den ”proletära vänstern” (*Cause du Peuple*), skulle bli till ideologin om motsättningen mellan ledare och ledda (de små ledarna kontra massorna, osv.).

Det fredliga återupprättandet enligt Sweezy och Bettelheim

Det är omöjligt att vid behandlingen av de teorier som utvecklats av de kinesiska ledarna och deras anhängare inte tala om en hel rad av strömningar eller av mer eller mindre oberoende marxistiska forskare på vilka de kinesiska ledningens ställningstaganden utövat ett visst inflytande, om inte annat så därför att de kinesiska ståndpunkterna för dessa teoretiker i kraft av sin radikalism utgör en referenspunkt som de inte längre finner i Moskva, dock utan att dessa forskare reproducerar dessa teorier eller argument i deras helhet.

Faktum att vi här diskuterar de bearbetningar som oberoende marxister utfört betyder inte alls att vi ställer dem på samma plan som de ensidigt argumenterande maoisterna. Bettelheim och Sweezy är i Frankrike resp. USA forskare som givit värdefulla bidrag till den samtida marxistiska forskningen.

Den kinesiska teorin om kapitalismens återvändo har genom att den inte grundar sig på en fördjupad analys av det sovjetiska systemet däremot flera drag gemensamma med den stalinistiska teorin om "socialfascismen", utvecklad i början av 30-talet, än med de revisionistiska teorier om sovjetstatens klasskaraktär som fortplantade sig i den yttersta vänstern för några tiotal år sen. Likheten mellan termerna "socialimperialism" och "socialfascism" är synnerligen slående. Men sådana förenklingar är klart otillräckliga i mer "sofistiskerade" intellektuella miljöer. Man söker därför efter ett mera övertygande teoretiskt utarbetande, där emellertid "revisionismen" är än mer slående på det metodiska planet.

Hos Paul Sweezy, som sen 1949 varit den drivande själen bakom den oberoende socialistiska tidskriften *Monthly Review*, ställs vi inför en ganska originell tankegång kring möjligheten av en övergång från socialism till kapitalism, som visserligen utarbetades parallellt med de kinesiska teorierna, först vad gäller Jugoslavien (1964) och sedan Sovjet (1968), men icke desto mindre står för ett försök att förstå de djupare orsakerna till det föregivna "återvändandet till kapitalismen."(1)

Paul Sweezy accepterar inte det sovjetiska rättfärdigandet av invasionen i Tjeckoslovakien för att "hindra att det senare landet inte förenade sig med det imperialistiska lägret." Det faktum – som Sweezy erkänner – att politiken efter januari 1968 från det tjeckoslovakiska kommunistpartiet stärkte det rådande systemet i stället för att försvaga det, betyder dock enligt Sweezy ej nödvändigtvis att Tjeckoslovakien inte var på väg mot kapitalismen. Han för faktiskt fram hypotesen att tendensen för ett återupprättande utvecklades *inifrån* själva systemet.

Sweezys grundläggande argument är att allt som befrämjar ett förstärkande av marknaden i stället för att bekämpa den befrämjar, oberoende av uppsåt, kapitalismen och icke socialismen.

Inför de ekonomiska svårigheterna beroende på centralismen av byråkratisk och administrativ typ har arbetarstaterna (Sweezy talar om "hela det östeuropeiska blocket") två möjliga vägar: antingen att utlösa en "kulturrevolution" i den mening som kineserna givit denna, eller att lägga tonvikten på marknaden och profiten (en text om "Tjeckoslovakien, kapitalism och socialism").

Att välja den andra vägen innebär, menar han, att man väljer att återvända till kapitalismen.

I en annan text (om 50-årsdagen av Oktoberrevolutionen) anger Sweezy att de föga utvecklade arbetarstaterna förstärker tendensen till återgång till kapitalismen genom att utveckla individuella materiella stimuli. Han föreslår i stället bildandet av fonder av konsumtionsvaror. De föga utvecklade länderna borde enligt honom vad gäller exempelvis bilar organisera bilfonder snarare än ett kommersiellt distributionsnät för privata bilar.

Han glömmer bort att användningen av dem även i detta fall måste fördelas i enlighet med vissa kriterier (eftersom det råder brist på bilar). ”Om tillgången på bekvämligheter i en övergångsekonomi institutionaliserades i stället för att förbli något man kunde göra upp om med pengarnas hjälp så skulle inflytandet från saluföringen bli indirekt snarare än direkt, vilket inte betyder att det skulle minska.”(2) Ty vem skulle utarbeta och verkställa dessa kriterier? På vad sätt skulle de utarbetas? Skulle de bli rättvisare än de kriterier som gäller för utarbetandet av prislister och lönetabeller?

Men vid sidan av dessa frågor, som endast anger att det resta problemet inte kan elimineras innan man uppnår ett relativt överflöd, finns det hos Sweezy liksom hos många andra teoretiker en oförståelse, en verklig omkastning av orsak och verkan. Under övergångssamhällets epok och allra helst i Sovjet är det inte de kapitalistiska kvarlevorna som bestämmer den individuella önskan att berika sig; det är snarare vardagens verklighet med dess ransonerade tilldelning (medelst pengar).(3) Användningen av rubeln för att ransonera denna tilldelning och förekomsten av materiell stimulans leder inte till kapitalismens återupprättande: den kan vara nödvändig (NEP).

P. Sweezys förvirring vilar på en felaktig förståelse för vad kapitalism är och vad som skiljer den från socialism.

Det är helt riktigt att det socialistiska samhället, i en av de få antydningar som Marx lämnat i denna fråga, definieras som ett samhälle utan varor, utan varuutbyte, alltså utan marknad och pengar,(4) kännetecknat av en omfördelning av det samhällsliga arbetet och bruksvärdena i proportion till det utförda arbetet.(5)

Men det är lika sant att varken Sovjet, Kuba eller Kina ännu svarar mot detta föregripande.

Är de då för den sakens skull kapitalistländer eller är de inte snarare *övergångsländer mot socialismen*?

Det kännetecknande för ett kapitalistiskt produktionssätt – liksom för den kapitalistiska statens natur – följer icke av att detta faktiskt ej överensstämmer med en given definition. Principen om det uteslutna tredje tillhör inte den dialektiska logiken.

För att ett produktionssätt ska vara kapitalistiskt fordras det att produktionsmedlen är varor.

”Två kännetecknande drag utmärker omedelbart det kapitalistiska produktionssättet: för det första, är dess produktion en varuproduktion. *Det är inte förhållandet att producera varor som skiljer det från andra produktionssätt* (vår understrykning), utan det är varuförhållandet som är det förhärskande och avgörande kännetecknet på vad som produceras. (...) Vad som för det andra särskilt utmärker det kapitalistiska produktionssättet är att dess omedelbara ändamål och avgörande drivkraft är produktionen av mervärde.”(6)

Kapitalismen förvandlar arbetskraften till en vara och produktionsmedlen till kapital (varor).

”Det är just icke-arbetarens ägande av produktionsmedlen som gör arbetaren till lönearbetare och icke-arbetaren till kapitalist.”(7)

”För att sätta tingen i relation till varandra som varor måste varuägarna förhålla sig till varandra som personer, vilkas viljor bor i dessa ting. Var och en av dem tillägnar sig den andres vara endast med hans samtycke, i det han samtidigt avyttrar sin egen vara, allt i överensstämmelse med en viljeakt som är gemensam för dem bägge. Därför måste de ömsesidigt erkänna varandra som privatägare.”(8)

”Om vi vidare hade undersökt, under vilka omständigheter alla eller flertalet arbetsprodukter antar varuform, så hade det visat sig, att detta sker endast på grundvalen av ett alldeles speciellt produktionssätt, det kapitalistiska.”(9)

”Till grund för det kapitalistiska systemet ligger alltså en radikal skilsmässa mellan produktion och produktionsmedel. Denna skilsmässa reproduceras i fortskridande grad sedan det kapitalistiska systemet en gång etablerats; men eftersom denna utför dess grundval, skulle detta inte kunna ske den förutan. För att detta system ska komma till världen fordras det alltså att produktionsmedlen åtminstone till vissa delar utan vidare undanrycks de producenter som använde dem till att utföra sitt eget arbete, och att de redan innehas av marknadsproducenter som för sin del använder dem till att spekulera i andras arbete.”(10)

I ett svar till Sweezy genmäler Bettelheim, som förstått svagheten i det argument som den amerikanske författaren utvecklat, att ”vad som kännetecknar socialismen i motsats till kapitalismen är inte (som er text antyder) existensen eller ickeexistensen av marknadsförhållanden, av pengar och priser

Men i stället för att utveckla vad som reellt skiljer de två produktionssätten åt utför Bettelheim en verklig kullerbytta och hoppar in på frågan om statens natur:

”Men det som kännetecknar socialismen som system i motsats till kapitalismen är (...) förekomsten av proletariats herravälde, av *proletariatets diktatur*,”(12) För professor Bettelheim finns roten till utvecklingen mot kapitalism inte i marknadens roll och materiella stimuli, vilka endast är tecken på eller resultat därav, utan den finns i den avgörande faktorn som är politisk: proletariats förlust av makten till bourgeoisin.

Låt oss se lite närmare på Bettelheims tillvägagångssätt i skenet av hans senaste texter, då ju hans tänkande, såsom han själv säger, är en forskning ”under utarbetande”.(13) Vi ska här endast basera oss på den i notapparaten anförda texten och på hans diskussion med Sweezy om kapitalismens återupprättande i Tjeckoslovakien och i Sovjet,” vilka klargör de direkt politiska sidorna av hans tänkande.

Bettelheim talar i motsats till vad han tidigare sa inte längre beträffande arbetarstaterna – med undantag för Kina – om ”socialistländer”, utan han för de samhällsbildningar på tal som anses vara socialistiska och inne i en ”övergångsfas”, men där ett återupprättande av kapitalismen kan äga rum, och faktiskt har ägt rum i Sovjet, med herravälde från en statsbourgeoisin.

Mellan arbetarnas och bourgeoisins herravälde över statsapparaten finns det mellanliggande stadier. Rörelserna i det ena eller den andra riktningen utgör övergångsfasens väsentliga politiska innehåll. Återupprättandet av kapitalismen kan ske på fredlig väg. Det omvända är däremot inte möjligt: ”När rörelsen i riktning mot funktionärs- och administratörskårens herravälde över statsapparaten (på grund av *utvecklingen* av det politiska styrkeförhållandet såväl inom statsapparaten som utanför den) nått så långt att en rörelse åt andra hållet inte kan förväntas annat än från ett massuppror, samtidigt som massorna inte kan påräkna stöd från någon del av statsledningen och det ledande partiet, då kan man säga att bourgeoisins herravälde fullständigt upprättats och att övergångsfasen följaktligen slutat med att kapitalismen återupprättats” (CEFP, s. 87).

Ch. Bettelheims försteg framför andra strömningar som talar om kapitalismens återupprättande är att han drar en skarp skiljelinje mellan den ekonomiskt-sociala formationen och statens natur, och att han erkänner existensen av en övergångsfas (vilket inte Sweezy gör i de ovan citerade texterna).

Det som på den ekonomiska nivån kännetecknar början till övergången är att de viktigaste produktionsmedlen förvandlas till statsegendom. Detta förstatligande är ännu icke någon ”socialisering”, tillägger Ch. Bettelheim. Vi befinner oss därför ännu inte i den socialistiska fas där det enligt Marx och Engels inte längre finns varuutbyte eller pengar, men Ch. Bettelheim tillstår icke endast att konsumtionsvaror och arbetskraft (CEFP, s. 78) är varor. Produktionsmedlen är också de varor. De är varor därför att produktivkrafternas utvecklings-

nivå enligt honom inte gör det möjligt med någon annan cirkulationsform för produktionsmedlen.

Han berättigar detta med att det inte finns några betingelser som möjliggör någon ”samhälls-ekonomisk kalkyl” (en kalkyl i funktion av samhällsnyttan och samhällskostnaderna för de olika produktionerna): produktivkrafternas svaga utveckling.

Härav värdeformen och priserna. Trots det statliga ägandet av produktionsmedlen antar dessa ”formen” av varor (tvärt emot vad Stalin sade och i överensstämmelse med vad Liberman säger). Om staten bedriver en samhällelig praktik som samordnar *produktionsenheterna*, kommer dessa marknadsförhållanden att efterhand försvinna (för 5 år sen 15 talade Bettelheim om ”*ekonomiska subjekt*” och *rättfärdigade* den tilltagande autonomin med orden att ”paradoxen” i denna tillväxt – samtidigt med att produktivkrafterna tillväxte – fick sin förklaring av det ena produktionssättets ”snabba övergång” till ett annat, vilken skapade en obalans och alltså en omöjlighet att förläna de ekonomiska subjekten någon juridisk personstatus, en omöjlighet som förstärktes av bristen på erfarenheter, av teoretiseringen av vad som var nödvändigt för stunden, osv.). Om staten bedriver denna riktiga samhällliga praktik kommer de socialistiska förhållandena att *förhärskas* över marknadsförhållandena, kommer det att uppstå en samhällsreglerad ekonomi och kommer penningkalkylen att fortlöpande ersättas med en ”samhälls-ekonomisk kalkyl”. Om partiet däremot inte längre är något *avantgarde*, om det förlorar sin ideologi, så existerar det inget herravälde från de planmässiga förhållandena över marknadsförhållandena. De ekonomiska enheterna blir autonoma och man får en ”låtsasplanering”. Statsegendomen blir i realiteten en klass-egendom. Under hänvisning till den romanska rättens begrepp (innehav, besittning och ägande) menar Ch. Bettelheim att bärarna av *egendomsförhållandena* (statsbourgeoisin) och av *besittningsförhållandena* (ledarskap) identifieras med varandra och att det från den stunden föreligger en underkastelse från arbetarnas sida under ägande- och besittningsförhållandena.

Efter att ha gjort skillnad på statens natur och den ekonomiskt-sociala formationens natur så blandar Ch. Bettelheim, som man ser, till slut ihop dem i sin analys. Om partiets ideologi går förlorad och ersätts av företagsledarnas ideologi (där företagen är ekonomiska enheter som upprätthåller marknadsförhållanden mellan sig) sker planeringen på låtsas och blir stats-egendomen en klass’ egendom. Enligt Ch. Bettelheim blir då statsegendomen, som var det samhällliga ägandets juridiska form, den *juridiska formen* för en klass’ egendom (CEFP, s. 87).

Ch. Bettelheim begår här det misstag som han på annat håll påtalar vad gäller värdet under övergångsfasen och Stalins inkonsekvens i denna fråga (låt vara att han löser den i fel riktning). ”Detta slag av ideologisk opposition förutsätter att formerna på nåt sätt skulle vara behållare som man kunde fylla med olikartat innehåll. Men det marxistiska begreppet form kan inte behandlas på det sättet. I Marx’ analys är formen ett förhållande, varför värdeformen är en marknadsform” (CEFP. s. 54).

För att lyckas begå den ”blunder” som han själv påtalar måste Ch. Bettelheim ”våldföra sig” på verkligheten genom att hävda att *företagsledarna* i Sovjet (och i Jugoslavien, där självstyret är kapitalistiskt) förfogar över produktionsmedlen och produkterna. Ch. Bettelheim använder här med orätt ordet ”förfoga”, ty han använder det på ett helt annat sätt än vad som brukas då man talar om kapitalister. Då man om dessa säger att de ”förfogar” så vill man därmed ha sagt att de fattar de stora besluten om företagets liv och inte att de reglerar detaljfrågor. Men här använder Ch. Bettelheim ordet förfoga i motsatt mening. Som Mandel sade till Gutelman: ”Man måste fatta termen förfoga i en allmänt ekonomisk mening och inte i en snäv, mekanisk mening.”(16)

Man förfogar över produktionsmedlen om man kan kombinera dem på ett visst sätt, dvs. om man bestämmer över investerings- och prispolitiken. Detta kan storkapitalisterna göra under ett kapitalistiskt styrelseskick utom på vissa marginella områden, och detta, tror jag, kan planeringen, dvs. staten göra i Sovjetunionen utom på vissa marginella områden. I den mån den juridiska verkligheten hittills täckts upp ganska så väl av den sovjetiska verkligheten, har denna marginal varit liten. I den mån man vill utöka denna upptäcker man numera nya begrepp, nya juridiska kategorier. Det är uppenbart att om man bestämde att mer än 50 % av investeringarna skulle göras på företagsnivå, vid sidan av den centrala planeringen, så skulle produktionsmedlen förlora sin samhälleliga och statsmässiga karaktär: detta säger sig självt.

Ch. Bettelheims och hans lärjungars tillvägagångssätt påminner bortsett från olikheterna i övrigt mycket starkt om tillvägagångssättet hos en man som Marx på sin tid energiskt bekämpade, särskilt i *Den tyska ideologin*: vi syftar här på Max Stirner, författaren till *Det endas egendom*. Max Stirner hade tagit djupa intryck av ett fenomen som dykt upp på den tid då han levde: de exproprieringar som genomfördes med våld för allmänt bruk. Han drog därav den slutsatsen att eftersom staten kunde expropriera privatägaren så måste man anse att staten på så sätt *avslöjade sig som* den enda, enastående ägaren. Han bortsåg i sitt resonemang ifrån de konkreta betingelser under vilka bourgeoisin såsom kollektiv kapitalist utverkade exproprieringarna, och han såg därvid inte de snäva gränserna för det fenomen han observerade. Professor Bettelheims tillvägagångssätt är i grund detsamma: utifrån byråkraternas beteende för att ”klara sig” från planeringens baksidor härleder han att det förekommer en besittning av produktionsmedlen från den ”nya bourgeoisin”. Tillvägagångssättet liknar Stirners såsom negativet påminner om fotografiet.

I Bettelheims ögon studerar Sweezy endast ytan, de ekonomiska formerna. I sitt svar till Bettelheim rättar Sweezy till sin uppfattning lite grann genom att påstå att han ser ... ”sambandet mellan framväxten av en ny bourgeoisin och utsträckandet av marknaden icke som ett enkelt förhållande mellan orsak och verkan utan som ett dialektiskt sådant.”(17)

Diskussionen mellan Sweezy och Bettelheim är bara ett sätt att spränga den kinesiska tesen i två hälfter: den ena (Sweezys hälft) om den i sista hand *bestämmande* ekonomin; den andra (Bettelheim) om den förhärskande (politiska) motsättningen.

Såväl Bettelheim som Sweezy anser båda två att proletariatet förlorat makten eller är på väg att förlora den till en ny klass, en ny bourgeoisin.

Låt oss påminna om hur Bettelheim i en annan text definierar proletariatets diktatur som en av ”de gemensamma grundvalarna för socialismens uppbyggnad i Kina och de andra socialistländerna: den revolutionära omvandlingen av statens klasskaraktär ... förverkligas genom att den gamla statsapparaten bryts ner och en ny statsapparat under arbetarklassens ledning inrättas. Detta betyder att den nya statsapparaten *inte härskar över massorna* (vår understrykning) utan ett instrument att verkställa en politik som definierats av arbetarklassen och dess avantgarde. Det är vad man kallar proletariatets diktatur.”(19)

Varken Bettelheim eller Sweezy tänkte sig det faktum att proletariatets diktatur precis som bourgeoisins diktatur alltefter de historiska omständigheterna kan anta ytterst olika, skiftande och t.o.m. degenererade *former*.

Bägge tillstår att det nya sociala skikt som utövar makten under anspråk på att göra det i proletariatets namn är en ny borgarklass.(20)

Båda två glömmer bort vad Marx sa och som vi anfört tidigare: ”Det är just icke-arbetarens ägande av produktionsmedlen som gör arbetaren till lönearbetare och icke-arbetaren till kapitalist.” De angriper båda Marx – via den kritik de riktar mot Fjärde Internationalen – när de angående en text från Fjärde Internationalen om Tjeckoslovakien, där det heter att ”en

sådan fara kan blott uppkomma ur sociala krafter i landet som kan organisera sig för att med våld driva igenom återupprättandet av det kapitalistiska privatägandet, något som inte alls är fallet i Tjeckoslovakien”,(21 påtalar en ”sammanblandning” mellan juridiska kategorier och reella produktionsförhållanden.”

De förlorar den vetenskapliga, marxistiska definitionen av klasserna ur sikte, enligt vilken inkomsterna och privilegierna

inte är det enda eller avgörande kännetecknet för en klass, utan bara en av flera faktorer, bl.a. ägandet av produktionsmedlen.

I det sista kapitlet av *Kapitalet* räknar Marx upp de viktigaste klasserna under kapitalismen: ”Lönearbetarna, kapitalisterna och egendomsinnehavarna utgör de tre stora klasserna i det moderna samhället som grundar sig på det kapitalistiska produktions sättet.”(23)

Han ställer där frågan om det definitiva kriteriet: ”Den fråga som främst ställer sig är följande: vad är en klass? Svaret följer helt naturligt på svaret till följande fråga: vad är det som gör att lönearbetarna, kapitalisterna och egendomsinnehavarna utgör samhällets tre stora klasser?”

Det är vid ett första ögonkast de identiska inkomsterna och källorna till dessa.

Mot detta kan man omedelbart invända:

”Emellertid skulle från denna synpunkt exempelvis läkarna och tjänstemännen också de utgöra två särskilda klasser, ty de tillhör två skilda samhällsgrupper, vars medlemmar får sina inkomster från samma källa.”(24)

Kapitalet, som förblev ofullbordat, ger emellertid ingen utarbetad definition av samhällsklasserna.

Kriteriet att äga produktionsmedel är likaså otillräckligt, vilket anges av klassituationen i det moderna kapitalistiska samhället med en omfattande ”offentlig sektor”. Lenin har i *Det stora initiativet* givit den mest fullständiga klassdefinitionen. Denna definition beaktar följande fyra element:

- a) den plats som människorna upptar i ett historiskt bestämt samhälleligt produktionssystem;
- b) deras förhållande till produktionsmedlen (ett förhållande som till största delen är fastställt och bestämt enligt lagen);(25)
- c) deras roll i arbetets samhälleliga organisering, och
- d) tillägnesättet och den del av de samhälleliga rikedomarna varöver de förfogar.

Man torde alltså lämpligen övergå den utan vidare antagna, djupgående fördomen att marxismen betraktar klasserna som intressegrupper vilka enbart grundar sig på ägandet av produktionsmedlen, *precis som man måste överge inkomstkriteriet ensamt.*

Den definition som Lenin ger (vilken motsäger de förenklade uppfattningar som den borgerliga kritiken tillskriver marxismen, och som försåvitt de revolutionära marxisterna för sin del återtar samma kritik, likaså vederlägger påståendena om att de senare blandar samman produktions- och egendomsförhållanden) omfattar flera element:

Den börjar för det första med att beakta den ”plats som stora grupper av människor intar i ett historiskt bestämt, samhälleligt produktionssystem.” Det är detta element i definitionen som är det viktigaste. ”Det historiskt bestämda, samhälleliga produktionssystemet” är identiskt med det historiskt bestämda samhällets ekonomiska struktur. Denna är i sin tur identisk med det historiskt bestämda systemet av produktionsförhållanden: det feodala samhället, det kapitalistiska samhället, det socialistiska samhället. Den plats som tillkommer grupper av

människor i detta system bör alltså förstås som de viktigaste kriteriet vid friläggandet av samhällets klasstruktur, och detta därför att de andra kriterierna är beroende av detta kriterium.

Karaktären av människornas förhållande till produktionsmedlen – som slutligt fastställs av lagen i form av egendomsförhållanden – beror av den plats som människorna intar i det samhälleliga produktionssystemet.

Det är likaså av denna plats som människornas roll i arbetets organisering beror.

Av denna plats beror slutligen tillägnelsesättet och den andel av de samhälleliga rikedomarna varöver de förfogar, dvs. deras ekonomiska ställning.

Det måste vidare framhåvas att elementen a) och b) i definitionen anger de statiska och funktionella sidorna av ett och samma förhållande: klassmedlemmarnas plats inom ramen för den samhälleliga arbetsdelningen i deras samhälle.

Det andra kriteriet i Lenins definition – människornas plats i förhållande till produktionsmedlen – låter sig schematiseras på följande vis i det kapitalistiska samhället:

PM: produktionsmedel

B: bourgeoisi

P: proletariat

Mellan de direkta producenterna och produktionsmedlen finner man en särskild samhällsklass som förfogar över produktionsmedlen – bourgeoisin.

Kan man då gå med på att den gamla bourgeoisin i socialistländerna ersätts av en förvaltande stat, och att byråkratin gjort staten till sin "tillhörighet" så pass att den ersatt bourgeoisin med avseende på dess plats, i förhållande till produktionsmedlen?

Nej, och detta av flera skäl: för det första därför att byråkratin inte "äger" staten mer än den monopolistiska bourgeoisies teknokrater och de högre tjänstemän i kapitalistländerna.

För det andra därför att det existerar en grundläggande skillnad mellan klasskaraktären av förstatligandena i kapitalistländerna och i arbetarstaterna. I de förra länderna utförs nationaliseringarna till kapitalistklassens fördel.

Om man analyserar dess dynamik så leder de utvecklade kapitalistländernas utveckling, med de nationaliseringar som ägt rum, inte alls till ett undertryckande av den bourgeoisin som stöder sig på privat ägande till "förmån" för en statskapitalism: det rör sig om ett undertryckande av det privata ägandet till förmån för en alltmer *begränsad* borgerlig grupp, vars plats i produktionssystemet *för sin del* fortfarande stöder sig på produktionsförhållanden och privat ägande från tusentals små och mellanstora kapitalister till förmån för monopolisternas privata ägande.

För det tredje därför att en sådan mutation av byråkratin vilken skulle bli till en ny bourgeoisin med alla de kännetecken på en samhällsklass som räknats upp ovan, inte skulle kunna gå till *på fredlig väg*. Det skulle röra sig om en utpräglad, social kontrarevolution.

Den fredliga kontrarevolutionens omöjlighet formulerades mycket klart av Leo Trotskij i dennes analys av det sovjetiska samhället: "Kontrarevolutionen skulle på sin väg mot kapitalismen behöva bryta ner arbetarnas motstånd." I samma arbete räknar Trotskij för övrigt upp de faktorer som ligger till grund för revolutionens "motståndsförmåga":

- de nya egendomsförhållandena (I)
- proletariats levande kraft (II)
- medvetenheten hos de bästa elementen inom proletariatet (III)

- världskapitalismens utsiktslösa situation (IV)
- världsrevolutionens oundviklighet (V).

Vid en närmare analys av dessa fem argument märker man att:

- a) punkterna III och IV skär in i varandra: den första insisterar på den proletära klassmedvetenheten i arbetarstaten själv, (26) den andra på d:o hos världsproletariatet
- b) punkt IV är likaså en i sista hand subjektiv faktor, eftersom kapitalismens situation blir utsiktslös endast försåvitt arbetarklassen i världen med framgång kan kämpa mot kapitalet
- c) återstår då punkterna I och II – de nya egendomsförhållandena och proletariatets styrka – den objektiva faktorn. Utgången av motsättningen mellan egendomsformerna och fördelningsnormerna kommer att avgöras genom politisk kamp; vi hänvisas på nytt till den subjektiva faktorn.

Vi måste alltså undersöka om arbetarklassens motstånd mot kontrarevolutionen skulle vara svagare eller starkare än vid den tidpunkt då Trotskij skrev *Den förrådada revolutionen*.

Har den sovjetiska arbetarklassen förstärkts kvantitativt och kvalitativt sen 1936?

Finns denna klass' demoralisering och underkastelse från år 1936 kvar?

Befinner sig världsrevolutionen i en fas av tillbakagång?

Svaret på dessa frågor, som för oss är uppenbart, gör det möjligt att med optimism svara: nej, arbetarklassen i Sovjet och i de folkdemokratiska länderna kommer inte att låta sig exproprieras utan en förbittrad kamp, vars utgång kommer att bli oändligt mycket fördelaktigare än vad den kunde bli för 30 år sen!

Sovjetstatens natur

Ifrågasättandet av arbetarstatens natur är lika gammalt som arbetarstaten själv. Den historiska anfadern är här mensjevismen, dvs. socialdemokratin (utanför Ryssland: Bauer, Kautsky). Socialdemokratin kunde från första stund inte acceptera att den sovjetiska staten kvalificerades som en arbetarstat. Det var att ifrågasätta dess egna anspråk på att vara det enda parti som kämpade för socialismen. Så satte den också *likhetstecken mellan en framgångsrik revolution och upprättandet av socialismen*. Omöjligheten att helt fullborda övergången till socialismen betyder enligt dess synsätt att det är omöjligt att påbörja uppbygget av socialismen. Om revolutionen inte kan tillåta en omedelbar övergång till socialismen så kan den inte vara socialistisk. Om ett land inte uppnått den utvecklingsnivå som socialdemokratin anser tillräcklig så kan där inte förekomma någon socialistisk revolution: där kommer endast att upprättas en "totalitär", kapitalistisk eller "statskapitalistisk" diktatur. *Övergångsstadiet existerar inte och kan icke existera.*

Det finns en slående parallell mellan denna socialdemokratiska *fatalism* (ekonomisk determinism) och det ultravänster-tänkande där övergångsstadiet i många fall icke låter sig föreställas: Bordiga, grundläggaren av det italienska kommunistpartiet och av den sekt som han fortfarande besjälar; KAPD (Tysklands kommunistiska arbetarparti) under 20-talets förra hälft, Pannekoek och hans grupp i Nederländerna, och idag Michael Kidron ("Maginof Marxism: Mandel's Economics", *International Socialism*, april-maj 1969).

Dessa strömningar har ständigt sökt tolka situationen i Sovjet genom att under mycken möda, den ena efter den andra, söka finna den kapitalistiska ekonomins kategorier i detta land. Men då detta skett genom att man i högsta grad våldfört sig på verkligheten så har det alltid varit omöjligt för dem att förklara de ekonomiska lagar som var bestämmande för ett system.

För dessa strömningar har arbetarstaterna överlag aldrig någonsin varit arbetarstater, och problemet att ringa in frågan om ”återupprättandet” uppreser sig därför ej.

Så förhåller det sig inte med de strömningar som den trotskistiska rörelsen haft att bekämpa efter 1926-27.

Frågan om sovjetstatens natur har för Trotskij och för den internationella trotskistiska rörelsen alltid varit en nyckelfråga. Att tala om ”trotskism” innebär av den anledningen att man talar om den tillämpade marxismen-leninismen under den period då de degenererade eller deformerade arbetarstaterna gjorde sitt uppträdande och konstituerar oförutsedda fenomen för den som dogmatiskt håller sig till bokstaven i Marx', Engels', Lenins eller rentav Rosa Luxemburgs skrifter.

Alltifrån första stund polemiserar Trotskij mot de ståndpunkter som drar den benägna slutsatsen att man i Sovjet förverkligat en process som ledde till kapitalismens återupprättande eller till skapandet av en statskapitalism.

På grund av den betydelse som de utväxlade argumenten har ur metodisk synvinkel ska vi här i korthet ge en skildring av denna polemik.

Den första ordväxlingen ägde rum omedelbart efter det sovjetiska kommunistpartiets femte kongress (november–december 1927), som tillförsäkrade den stalinistiska fraktionen dess seger. Oppositionen upplöses i nederlaget: vissa, såsom Sinovjev, kapitulerar; andra, såsom Saprionov och Vladimir Smirnov, anser att polisstaten är på väg att skapas, och att man mot denna måste börja handla i hemligt syfte att skapa ett *nytt parti*. Detta var inställningen hos denna s.k. ”demokratiska centralismens” grupp redan 1926. *Man hävdade att Thermidor redan hade fullbordats* (där Thermidor här fattas i bemärkelsen kontrarevolution) och menade att proletariatet hade förlorat makten och att en ny revolution var nödvändig. Oktoberövringarna hade förintats.

På detta svarade vänsteroppositionen och särskilt Trotskij och Rakovskij att byråkratin fortfarande hade sina rötter i arbetarklassen, och att den viktigaste kärnan i den centralistiska byråkratin i händelse av en *omedelbart hotande kontrarevolutionär omstörtning* skulle söka stöd hos dessa arbetare mot den uppåtstigande lantbourgeoisin. Händelserna 1928 (kamp mot kulakerna, tvångskollektivisering på landsbygden) skulle ge dem rätt.

Efter nederlaget vid den 15:e partikongressen förstärktes emellertid denna tendens: ett visst antal oppositionella lät sig ledas av *subjektiva överväganden* såsom deras egen utslutning eller Stalins fördärvliga politik.

Dessa diskussioner sträckte sig över många år av fångenskap och internering.

En f.d. ledare i det jugoslaviska kommunistpartiet, A. Ciliga, som tillhörde oppositionen fram till 1932, beskriver dessa diskussioner: ”Alla kom lätt överens om nödvändigheten att skrida till handling, ge ut flygblad och förbereda strejker, men svårigheterna började när vi måste gå in på frågan om ett nytt parti och definiera vår inställning till sovjetstatens ekonomi.” Han förklarar hur hans grupp av landsfördrivna jugoslaviska kommunister i Sovjet formulerade sin inställning till ekonomin och till staten och deras klasskaraktär ”i så rundhända ordalag att de kunde accepteras av alla” men ”behöll parollen om ett nytt parti såsom föreslagits av vår majoritet.”(1)

Vänsteroppositionens majoritet tillbakavisade denna paroll om det nya partiet – tvärtemot de förebråelser som riktades mot dem i den officiella agitationen – som genom att samla de missnöjda i en period av reaktion skulle ha riskerat att bli till ett ofrivilligt instrument för de reaktionära skikten. Under hela perioden som går fram till 1933 var Trotskij av den åsikten att den sovjetiska demokratin kunde återupprättas genom en kamp inom partiet, och han var för

den fredliga omdaningen av partiet i sin övertygelse om sovjetregimens *avsevärda styrka och livskraft*.(2)

På alla dessa frågor om bedömningen av regimen, partiet och staten, betydde diskussionerna under denna period en principiell avgränsning som för övrigt inte begränsade sig till militanterna i Sovjetunionen ensamt.(3)

År 1929 uppstod samma debatt bland motståndarna till stalinismen *utanför* Sovjet. Den praktiska stridsfrågan gällde denna gång inte vilken paroll man skulle föreslå för de konkreta uppgifterna för revolutionärerna i Sovjet; den gällde om man skulle försvara Sovjet. Detta problem reste sig med anledning av händelserna under sommaren 1929 på järnvägen i östra Kina.(4) Den transsibiriska järnvägen hade vid denna tid en del som gick genom Kina, och som sköttes av sovjetiska funktionärer i kraft av de överenskommelser mellan Sovjet och Kina som gav Sovjet koncessionsrätten till detta stycke. Chiang Kai-shek ville med våld fördriva dessa funktionärer. Detta skulle innebära fara för att Vladivostok skars av från Sibirien. Sovjet lät Röda Armén gripa in för att få sina rättigheter respekterade. I detta ögonblick höjde många motståndare till stalinismen i Belgien, Frankrike och Tyskland sina röster för att fördöma den sovjetiska imperialismen. Louzon och gruppen kring "Proletär revolution", Urbahns och "Leninbund" och ett visst antal belgiska trotskister menade att Sovjet borde avstå från järnvägen; om inte så vore det ett "imperialistiskt" land.

I sitt svar använder Trotskij två argument som kommer att dyka upp igen senare i hans skrifter: åsikten att den sovjetiska "Thermidoren" är en borgerlig kontrarevolution är en *omvänd reformism*; att icke försvara Sovjet är att förlora ur sikte att ett nederlag för Sovjet *inte skulle resultera i att den stalinistiska regimen* utan i att grundvalarna för det nya samhället förstördes.

Denna kontrovers fortsatte under flera år, och Trotskij måste besvara olika kritiska inlägg som tog upp samma fråga, varje gång från en annan synvinkel.

Trotskij återvänder i olika skrifter från 1933-1935 i detalj till begreppet omvänd reformism: (5) han ser i detta ett avgörande metodologiskt argument mot dem som hävdar att en kontrarevolution ägt rum. Om denna kontrarevolution ägt rum så kan den inte ha varit annat än fredlig. Men den sociala kontrarevolutionen kan lika litet som den sociala revolutionen vara fredlig: den sociala kontrarevolutionen stöter i själva verket på ett avgörande hinder. Samtidigt som byråkratins metoder uppvisar en homogenitet på såväl det internationella som det inrikespolitiska planet så beror resultatet av dessa metoder på yttre omständigheter, eller för att använda mekanikens språk, på *materiens motstånd*. Man kan jämföra de kommunistiska partiapparaternas "motstånd" med den sovjetiska samhällsbildningens motstånd. Och han förklarar även att en ledande klass inte kan grunda sig på annat än nya ägandeformer, måste ha sina specifika rötter i samhällets ekonomiska grundvalar och *icke enbart* finna sin grund i *delaktighet i nationalinkomstens fördelning*.

I en senare skrift utvecklar Trotskij en marxistisk teori om statsformerna: gentemot dem som påstår att sovjetstaten inte är en arbetarstat därför att den inte motsvarar de ideala normerna svarar han att detta är en småborgerlig politisk snobbism. När man talar om proletariats diktatur (Trotskij talar här om argumentet bland dem som anser proletariats diktatur och byråkratisk diktatur vara oförenliga) använder man ordet diktatur i en sociologisk mening.(6) Men den sociala denomineringen av en klass – dess "diktatur" – kan ta sig utomordentligt skilda politiska former, alltifrån det mest demokratiska självstyre till bonapartism via byråkratisk centralism.(7)

Vid tiden för förberedelsearbetet till övergångsprogrammet blev byråkratins natur och karaktären av den stat där den hade tillvällt sig makten föremål för en diskussion mellan

Trotsky och den franske trotskisten Yvan Craipeau(8) som ansåg byråkratin vara en klass. Craipeaus resonemang var följande: om byråkratin inte är en klass så är Sovjet fortfarande en arbetarstat. Men i så fall måste man stödja det i ett krig mot imperialismen. Men det skulle då vara svårt att upprätthålla någon okuvlig opposition visavis den egna regeringen om denna är förbunden med Sovjet.(9) Trotsky(10) ironiserar över Craipeaus metod som påminner honom om den svage som ropar åt sina vänner: ”ha mig kvar, annars kommer jag att ställa till med något förskräckligt.” ”Ge mig oförsonliga teser, ge mig skygglappar, annars ställer jag till med en olycka!” Trotsky känner igen den skamliga opportunist som döljer sig bakom den vänsterradikala masken.(11) Han svarar på två plan:

a) Även om det rör sig om en ny klass måste man erkänna detta samhälles *överlägsenhet* över kapitalismen. I ett krig med imperialismen skulle det vara just allt som denna överlägsenhet består av (nationaliseringen och planhushållningen) som *bleve satt ifråga* (samma argument som han utvecklat i diskussionen om den transsibiriska konflikten 1929). Även under denna hypotes borde Sovjet försvaras.

b) Men på frågan om byråkratins natur vägrar Trotsky likaså att göra minsta eftergift till Craipeau. Trotsky påminde om att varje klass uppkommer ur ett *nytt produktionsystem* och kan födas blott i ett visst ögonblick. Byråkratin är för sin del bara resultatet av sovjet-samhällets eftersläpning och av ”konjuncturella” orsaker. Sådana orsaker kan inte ge upphov till någon klass. Craipeaus argument om att frånvaron av rätten att förfoga över statens egendom inte hindrar byråkratin att vara en klass, eftersom inte heller borgaren skilde sig från sina kompanjoner vid skråväsendets och gillenas uppkomst, besvarar Trotsky med att skråna i just det ögonblicket *ännu inte var uppdelade i klasser* genom att kvantitetens förvandling till kvalitet ännu inte ägt rum.(12)

Som ytterligare komplettering till sitt argument att man inte kan tillämpa klasskategorin på byråkratin skriver Trotsky: ”Vi kan som logiskt argument säga: om den fascistiska byråkratin lyckades mer och mer tvinga på kapitalisterna sin disciplin och sina restriktioner utan att dessa uppvisade något verkligt motstånd, så skulle denna byråkrati gradvis kunna förvandla sig till en ny härskande ”klass”, absolut analog med den sovjetiska byråkratin. Emellertid tillhör den fascistiska staten byråkratin *bara på visst sätt*. Detta är de fyra ord som Craipeau avsiktligt glömmer bort. De är rentav avgörande. Om Hitler försöker lägga beslag på staten och med den som mellanhand det privata ägandet på ett *totalt* och inte bara ”på ett visst sätt” så kommer han att stöta på våldsamt motstånd från kapitalisterna, vilket skulle öppna stora revolutionära möjligheter. Det finns emellertid ultravänsterister som på den fascistiska byråkratin tillämpar det resonemang som Craipeau tillämpar på sovjetbyråkratin ... Ingen har någonsin förnekat möjligheten –särskilt i händelse av en utdragen, världsomspännande förruttnelse – av att det återupprättas en ny ägarklass, uppkommen ur byråkratin. Den nuvarande samhällsställningen för byråkratin, som genom statens förmedling ”på visst sätt” har produktivkrafterna i sina händer, är en utomordentligt viktig utgångspunkt för denna omvandling. Det rör sig emellertid om en historisk möjlighet och inte om något fullbordat faktum.”

Trotsky tillade slutligen att försvaret av Sovjet inte innebar någon patriotism i det egna landet: försvaret av Sovjet innebär icke det minsta tecken på underkastelse under den egna bourgeoisin. Han hade redan under diskussionen 1929 proklamerat: det enda verkliga försvaret av Sovjet är den proletära revolutionära kampen i kapitalistländerna, oavsett de är förbundna med Sovjet eller ej.

Den grundligaste och ur marxistisk teoretisk synvinkel mest givande debatten utspelade sig vid andra världskrigets utbrott. När kriget närmade sig blev trycket på den egna yrkesmiljön (som reagerade hysteriskt på Stalin-Ribbentropakten) alltför starkt för en rad småborgerliga

amerikaner som anslutit sig till den trotskistiska rörelsen. Trotskismen förlorade sitt "anseende" som lära ... Den mest typiske företrädaren för denna strömning var professor James Burnham.(13) Denna strömning, som år 1940 bröt med Fjärde Internationalen, tog upp idéerna från en tidigare italiensk trotskistsympatisör, Bruno Rizzi, som hade utvecklat tesen om en "ledarklass" i sin bok *Världens byråkratisering*.

Diskussionen som ägde rum år 1939-1940 blev mycket bred och omfattade även ifrågasättandet från revisionisternas sida av den dialektiska materialismen, som enligt dem inte var en teori med praktiska implikationer för partiets politiska handlingar.

Det är i början av september 1939 som revisionisterna börjar ifrågasätta sovjetstatens klasskaraktär. I en första text menar Trotskij att detta endast kan leda till slutsatsen att en ny, från kapitalismen skild samhällsformation ersätter denna (det rörde sig om den "byråkratiska kollektivismens" teori).(14)

Den första text som Trotskij utarbetar(15) upprepar de tidigare argumenten vad gäller sammanblandningen av programmatiska normer och historiska fakta (motsättningen dem emellan bör inte leda oss till att förkasta normerna, utan till att kämpa för dem) och vad gäller definitionen av byråkratin som en kräftsvulst, och inte som ett nytt, historiskt sett oundgängligt organ. Byråkratin har ingen historisk mission. Den polisiära byråkratin uppställs av bristen på konsumtionsvaror under förhållanden där den tillskansar sig rollen som distributör. Byråkratin kommer endast att vara en episod. Han förkastar särskilt jämförelsen mellan den sovjetiska ekonomin, den tyska ekonomin och New Deal. Han anger att de partiella, ingripande åtgärderna från statens sida skiljer sig från revolutionen. Rizzis misstag består i att han förklarar att den "byråkratiska kollektivismen" inte bara etablerats, utan att det dessutom skulle röra sig om ett utdraget stadium i det efterkapitalistiska samhället.

Han anger – och denna anmärkning är viktig för de slutsatser man måste dra av de östeuropeiska ländernas strukturella införlivande med Sovjet efter kriget – att detta vore riktigt endast i det fall Hitler och Stalin båda två skulle ockupera territorier som de skulle tillförsäkra sig kontrollen över blott med hjälp av fascistiska metoder, utan att förändra deras produktionsförhållanden. Han ger senare(16) som ett exempel byråkraternas handlingar i Finland, vilka redan gav en antydning om hur Sovjets låt vara degenererade arbetarkaraktär tog sig ut under ockupationen av detta territorium.

I andra polemiska strider visar Trotskij hur felaktigt det är att jämföra Kremles territoriella *expansion* med *finanskapitalets imperialistiska expansionism*. (17)

två följande texter tar Trotskij upp de filosofiska frågor som Burnham och Schachtman går in på, och han indikerar hur de småborgerliga intellektuella ofta är böjda att anse dialektiken vara marxismens sårbaraste punkt. I sitt öppna brev till Burnham anger han "konsekvenserna av att överge dialektiken". I "Om ett skrubbsår med fara för kallbrand" påvisar han det bedrägliga i att man – som Max Schachtman gör – ställer "det levande händelseförloppets realiteter" i motsatsställning till "abstrakta" referenser till existensen av nationaliserad egendom: sanningen är alltid konkret, men det konkreta är ingenting annat än en kombination av abstraktioner. För att bedöma någontings kvalitet räcker det inte med att man bestämmer gradskillnaderna, utan man måste fastställa övergången från kvantitet till kvalitet. För att göra detta är det nödvändigt att undersöka samhällsorganen – den stat som Schachtman anser vara en abstraktion och samhällsstrukturen, förhållandet mellan klasserna och inte bara deras *funktioner*, vad gäller exempelvis kriget – som Schachtman anser vara den enda konkreta verkligheten. Genom att frigöra sig från vad han kallar "abstraktionerna" överger den senare på så sätt den marxistiska metoden. Att man inte direkt kan deducera en politik ur en abstrakt karakterisering betyder inte att det är omöjligt att göra det indirekt. Inte heller värdelagen bestämmer priserna på något direkt och omedelbart sätt. Likväl existerar den, och man kan

inte "abstrahera" bort den genom att undersöka prismekanismen. Det förhåller sig på samma sätt med klasskaraktären hos en stat.

Teorin om "statskapitalismen"

Under de specifika betingelser som rådde efter kriget i Östeuropa hade den utomordentligt svaga bourgeoisin, vars statsapparat skakats och försvagats i förväg av den ryska armén liksom även av massornas aktivitet, inget annat alternativ än att låta stalinismen bygga upp sina undertryckningsorgan, den väsentliga kärnan inom *varje* stat: väpnade förband under stalinistisk kontroll. Varje motstånd från bourgeoisin (t.ex. i Tjeckoslovakien år 1948) stötte emot trycket från Moskva eller mot det kontrollerade trycket från massorna.

Sanningen att säga förelåg det under en viss period en kompromiss med bourgeoisin. Stalinismen tillförsäkrade sig hur som helst i *samtliga* fall kontrollen över de väpnade styrkorna och undertryckningsorganen. Vid varje "normal" koalition med bourgeoisin är "arbetar"-representanterna dess gisslan. Men i den konkreta situationen i Östeuropa blev bourgeoisin gisslan, trots att stalinisterna under den första perioden efter befrielsen "utnyttjade" bourgeoisin för att undertrycka de självständiga manifestationerna från arbetarrörelsens sida. Bourgeoisin hoppades kunna upprätthålla en viss politisk och ekonomisk bas intill dess de ryska trupperna drog sig tillbaka eller den nationella och internationella jämvikten vägde över till deras fördel.

Under den första perioden efter kriget hade bourgeoisins slagskugga kunnat anta mer fasta former, och den uppnådde faktiskt också en viss stadga. Om styrkeförhållandena på det internationella planet hade varit annorlunda så hade utvecklingen kunnat bli en annan den med. Hur som helst så kunde den stalinistiska byråkratin inte utsätta sig för risken av en uppdelning av makten, och beroende på dess antagonism gentemot världsimperialismen tillintetgjorde den fullständigt bourgeoisin genom att rikta appeller till massornas (kontrollerade) tryck.

Hotet från Marshallplanen – som hade väckt trosvisa förhoppningar hos de borgerliga skikten i Östeuropa – fick till resultat att Kreml tog till den enda grundläggande garanti som var möjlig för att upprätthålla sin egen hegemoni över dessa länder: att strukturellt införliva dem med Sovjet. Det karakteristiska i dessa händelseförlopp, eliminierandet av den borgerliga flygeln från regeringarna i dessa länder, undertryckandet av den borgerliga ideologins bärare inom arbetarklassen, socialdemokratien (genom ett framtvingat samgående med kommunistpartierna), utsträckandet av nationaliseringarna och införandet av en planekonomi, allt detta *bekräftade* i grund faktum att sovjetstatens samhällsnatur fortfarande var av *arbetarkaraktär*.

Detta är den grundläggande förklaringen till samhällsomvandlingen av dessa länder och den borgerliga statens ersättande av en annan stat.(1)

Bestämningen av de östeuropeiska staternas klasskaraktär är inte bara av vikt för vår förståelse av klassförhållandena i dessa länder utan även för bedömningen av den sovjetiska statens klasskaraktär. De östeuropeiska länderna är bortsett från Jugoslavien och Albanien i själva verket intimt förbundna med Sovjet: större delen av deras handelsutbyte sker med Sovjet,(2) de är förbundna med Sovjet genom "Komekon" och Varzawapakten; deras politiska linje är snarlika kopior av Sovjets. Om man följaktligen menar att Sovjet sen andra världskrigets slut kunnat tolerera att stå i intimt förbund med borgerliga stater, så måste man oundvikligen dra vissa slutsatser av detta om sovjetstatens natur.

"Låt oss för ett ögonblick medge att Moskvaregeringen i enlighet med det fördrag som undertecknats med Hitler, lämnar den privata äganderätten intakt i de ockuperade områdena och begränsar sig till en kontroll av fascistisk typ. En sådan eftergift skulle vara av djupt principiell

karaktär och skulle kunna bilda utgångspunkt för ett nytt kapitel i sovjetregimens historia, och följaktligen vara utgångspunkt för en omvärdering från vår sida av sovjetstatens natur.”(3)

Vi ska i detta kapitel undersöka denna teori sådan den framställts av en av de mest uppmärksammade företrädare, Tony Cliff, i hans verk *Russia – A Marxist Analysis*. Det finns grupper som intagit den s.k. ”statskapitalistiska” positionen i flera länder, i exempelvis Indien, där dessa idéer är förhärskande i ”Revolutionary Socialist Party”. Men det är den brittiska gruppen ”International Socialism” (som utger tidskriften med samma namn och som leds av T. Cliff – en f.d. trotskistisk militant som lämnade Fjärde Internationalen vid tiden för Koreakriget på oenighet vad gäller Sovjetunionen och försvaret av Sovjet) som är dess viktigaste förespråkare.

Den första delen av T. Cliffs arbete(4) har rubriken ”Ryssland under Stalin” och är med blott smärre förändringar en återframställning av det verk som författaren utgav år 1955. ”Ryssland efter Stalin”, som utgör den andra delen i verket, undersöker utvecklingen i Sovjet efter Stalins död. Författarens grundläggande teser försvaras och illustreras i den första delen utan att författaren förändrat sina teser från den första utgåvan.

Inledningen (s. 7-9) uppställer det problem som verket söker besvara: den viktigaste händelsen i socialismens historia var utan tvivel den ryska revolutionen.

”Rysslands natur efter revolutionen är den proletära politikens huvudfråga. Är det stalinistiska Ryssland en socialiststat eller ej?”

Det första kapitlet behandlar emellertid inte karaktären hos den stat som instiftades efter den ryska revolutionen. Tvärtemot så är detta kapitel, som har rubriken ”De socio-ekonomiska förhållandena i Stalins Ryssland” rent beskrivande ...

För att kunna komma längre gäller det att se exakt vad som är ämnet för debatten och vilka kriterier som måste användas för att avgöra den.

Ämnet för debatten blir endast otillräckligt preciserat då man ställer frågan om ”det eller det landet är ett socialistiskt land” eller om ”den eller den staten är en socialistisk stat”.

Den stalinistiska och även kinesiska ideologiska traditionen som betecknar (eller vägrar att beteckna) arbetarstaterna som ”socialistländer” inbjuder till denna förvirring. Olika författare i den marxistiska litteraturen har visserligen också använt dessa termer. Så talar exempelvis Preobrazjenskij om ”socialistländer”. Men här gäller det inte ett vetenskapligt *begrepp* utan en allmän *uppfattning* som avser varje samhälle som behärskas av en arbetarstat i kamp för att säkerställa den socialistiska ekonomins predominans.

Debatten gäller statens natur i dessa länder, och det är staten som upprätthåller och utvecklar den ekonomiska och sociala strukturen i samhället (i ett klassamhälle). Utan *arbetarstat* – dvs. utan *proletariatets diktatur* (ett uttryck som är synonymt med arbetarstat) – kan samhället inte bli annat än kapitalistiskt. Men förhållandena mellan staten och samhället är komplexa.

Statens funktion är att utveckla och skydda produktionsförhållandena.(5) Det är denna funktion hos staten som ger den (som ger varje stat) dess tvångskaraktär. Detta tvång tar formen av ett försvar av de juridiska normer som utgörs av egendomsförhållandena. Egendomsförhållandena bestäms väsentligen av rätten att äga produktionsmedel och är det *juridiska* uttrycket för produktionsförhållandena. I en välkänd text innan *Kapitalet* sa Marx om detta:

”I sitt livs samhällliga produktion träder människorna i bestämda, nödvändiga, av deras vilja oberoende förhållanden, produktionsförhållanden, som motsvarar en bestämd utvecklingsgrad av deras materiella produktivkrafter. Summan av dessa produktionsförhållanden bildar samhällets ekonomiska struktur, den reella bas, på vilken en juridisk och politisk överbyggnad reser sig och

vilken motsvaras av bestämda former av det samhälleliga medvetandet. Det materiella livets produktionssätt är bestämmande för den sociala, politiska och andliga livsprocessen överhuvudtaget. Det är inte människornas medvetande som bestämmer deras vara utan tvärtom deras samhälleliga vara som bestämmer deras medvetande. På ett visst stadium av sin utveckling råkar samhällets materiella produktiv-krafter i motsättning till de rådande produktionsförhållandena, eller, vad som bara är ett juridiskt uttryck för detta, med de egendomsförhållanden, inom vilka dessa produktivkrafter hittills rört sig.”

Samhällsförhållandena i deras helhet omfattar alltså *materiella* och *ideologiska* förhållanden (bl. a. egendomsförhållanden), där de senare är en återspeglning av de förra. Dessa egendomsförhållanden (som formaliseras i äganderätten) skyddas av staten. Denna rätt är en form av organisering av de samhällsförhållanden som motsvarar den härskande klassens intressen och som skyddas av den organiserade styrkan hos denna klass.(7)

De produktivkrafter som sätts i arbete inom ramen för vissa givna produktionsförhållanden (vilka kodifieras i egendomsförhållanden under statligt beskydd) verkar i enlighet med ett *produktionssätt*. Den ekonomiskt-sociala formation där ett visst produktionssätt förhärskar kännetecknas av detta dominerande produktionssätt. Det är den polske sociologen J. Hocheffeld(8) som gjort den riktiga distinktionen mellan ett ”produktionssätt”, dvs. en ren, och därför abstrakt ekonomisk modell, och en socio-ekonomisk formation, dvs. en konkret samhällstyp inom vilken ett ”produktionssätt” intar den förhärskande platsen. Det vore därför rätt att säga att det kapitalistiska produktionssättet utvecklats i Storbritannien fr. o. m. 1500-talet; men det vore inte rätt att karakterisera Storbritannien som en kapitalistisk ”socio-ekonomisk formation” före 1700-talets andra hälft.

Den väsentliga fråga som måste lösas gäller alltså huruvida de stater som man träffar på är borgerliga till sin funktion. Då staten haft som funktion att likvidera den borgerliga egendomen kan man inte säga att det rör sig om en borgerlig stat – vars funktion är att försvara det kapitalistiska ägandet – såvida man inte bevisar att staten under tiden ersatts av en annan stat.

Betydelsen av statens funktion anges av de fall då arbetar- och bonderegeringar eller arbetar-regeringar verkar inom ramen för en statsapparat som ännu inte omstörtats – ty i dessa fall (exempel: den regering som Castro ledde omedelbart efter intåget i Havanna och fram till förra hälften av år 1960, Ben Bellas regering i Algeriet mellan 1962 och 1965) måste regeringen kämpa även mot själva statsapparaten.

När man står inför en stat vars funktion är att skydda och utveckla det statliga ägandet, är frågan alltså om man kan betrakta denna stat som borgerlig. Svaret måste bli nekande om man ställer problemet: kan det utan vidare inträffa en tillbakagång utan att denna stat förintas? Ty en tillbakagång skulle nödvändiggöra att den aktuella staten förintades, antingen genom ett inbördeskrig eller en kontrarevolution, och att det inrättades en ny stat, genom att den aktuella staten försvann och dess plats intogs av en annan.

Ett samhälle – en given socio-ekonomisk formation – karakteriseras framför allt av dess produktivkrafter och av dess produktionsförhållanden, dess egendomsförhållanden och dess klassförhållanden.(9)

Det är helt uppenbart att man på basis av alla dessa givna faktorer inte kan – och inte förrän långt om länge kommer att kunna – beteckna sovjetsamhället eller de andra, här undersökta länderna, som socialistiska.

”Vi har i ett antal tidigare skrifter visat att det sovjetiska samhället, trots dess ekonomiska framgångar vilka bestämdes av nationaliseringen av produktionsmedlen, bevarar en helt och hållet motsägelsefull övergångskaraktär, och att det mot bakgrunden av de ojämlika levnadsförhållandena och byråkratins privilegier fortfarande står *den kapitalistiska regimen närmare än den framtida kommunismen*.”(10)

Men för att kunna nå det socialistiska samhället är det omöjligt att förneka att man *måste gå* via ett förstatligande av produktionsmedlen, av transportmedlen och bytesmedlen, och att detta förstatligande inte kan uppnås med en kapitalistisk stat.

Staten bestäms alltså främst av dess *funktion* och inte av dess *form* och dess *struktur*.

Dess *funktion* bestäms av dess inställning till egendomsförhållandena och följaktligen till produktionsförhållandena.

Det är detta som gör en stat till en kapitalistisk stat eller till en arbetarstat.

Att staten försvarar borgerliga distributionsnormer är ett underordnat element som tillkommer, men som inte berör dess funktion: Marx har redan visat att de borgerliga distributionsnormerna fortfarande är förhärskande under socialismens första fas.(11)

Att staten är demokratisk eller ej till sin form, är likaså ett underordnat element. Det kan även i det borgerliga samhället finnas mer eller mindre demokratiska stater. En klass kan direkt eller indirekt ha ledningen över statsapparaten. Men den sociologiska karakteriseringen av en stat beror icke av den direkta eller indirekta karaktären av detta herravälde.

Det är emellertid vad T. Cliff tror. Det andra kapitlet i hans bok, som ägnas åt "Staten och partiet i Stalins Ryssland" (s. 64-86), medger att Marx och Engels brukade använda termen "proletariatets diktatur" för att ange innehållet – inte formen – hos arbetarstaten, men bara för att omedelbart tillägga att formen är väsentlig, ty han citerar Marx' och Engels' idéer om den proletära diktaturens demokratiska form, som de formulerade den efter Pariskommunen.

Han tillägger därvid: "Låt oss gentemot denna uppfattning nu ställa statens realitet under Stalin." Och han beskriver officerarnas privilegier i den sovjetiska armén, sovjeternas underordnande under byråkratin, frånvaron av all slags demokrati inom kommunistpartiet. Han avslutar med påminnelsen om att arbetarstaten enligt Engels borde tyna bort så snart den upprättats medan statens stärkande står på dagordningen för Stalin, varav han sluter sig till att denna stat inte kan vara produkten av socialismens seger.

Eftersom arbetarstaten för marxismens grundläggare borde baseras på arbetarstyre och dö bort sluter sig Cliff till att man i Sovjet inte har att göra med en arbetarstat.

Detta är ett för den småborgerliga skolan typiskt resonemang, som inte ser någon motsvarighet mellan sina på förhand uppgjorda scheman och det existerande staten, och som följaktligen förkastar denna stat som kapitalistisk.

Trotsky sade redan om detta resonemang:

"Det finns de som säger att eftersom den stat, som uppstått ur den proletära revolutionen, inte svarar mot de ideala normer som fixerats på förhand, så kan de vända den ryggen. Detta är politisk snobbism, typisk för pacifistiskt-demokratiska, frihetliga, anarkosyndikalistiska och ultravänsteristiska cirklar och allmänt för den småborgerliga intelligentian."(12)

Det rör sig om samma typ av resonemang som man finner hos dem som föreställer sig att deras kritik besitter en styrka enbart då de skalar bort alla nyanser från den. Det överflödar av exempel på denna sorts resonemang. Man finner den i sin råaste form hos de italienska mao-spontanisterna, anhängare av teorin om återupprättandet, där den yttrar sig på följande sätt:

"Kritiken av de mest uppenbara negativa aspekterna slutar med att utgöra en instrumentell täckmantel för ett accepterande och godkännande av Sovjets grundläggande politiska riktlinjer."(13)

Cliffs metod förenar sig med Kautskys, som Lenin på sin tid avslöjade: "Betrakta statens organisering; Kautsky ger sig på detaljerna och anser t.o.m. att valen är indirekta (i sovjet-

författningen), men han ser inte frågans grund. Han lägger inte märke till statsapparatusens klasskaraktär” (*Den proletära revolutionen och renegaten Kautsky*).

För att kunna förkasta sovjetstatens karaktär av arbetarstat tar Cliff till denna formalism. Den formalistiska metoden består av att offra innehållet för formen utan att se att ett klassinnehåll kan ta sig olika former som funktion av helheten i de precisa motsättningarna.

Cliff (s. 132-133) lägger märke till en ”motsättning” mellan två ”definitioner” av Trotskij av vad en arbetarstat är; 1931 skrev denne: ”Erkännandet av den aktuella sovjetstaten som en arbetarstat betyder inte bara att bourgeoisin endast kan återerövra makten genom väpnat uppror, utan också att proletariatet i Sovjet inte har förlorat möjligheten att resa sig mot byråkratin eller ge partiet nytt liv och korrigera diktaturregimen – utan en ny revolution, med reformmetoden och på reformernas väg.”(14) Däremot skrev han 1935, att ”nationaliseringen av jorden, av de industriella produktionsmedlen, av transporterna och av utbyte utgör tillsammans med monopolet över utrikeshandeln basen för det sovjetiska samhällets struktur. Det är genom dessa förhållanden som etablerades av den proletära revolutionen, som Sovjetunionens natur som proletär stat för oss får sin grundläggande definition.”

För Cliff är dessa två definitioner motsägande ty den förra skulle innebära att det finns en arbetarstat bara om arbetarklassen kontrollerar den (reellt eller potentiellt) medan den andra enbart skulle ta sin utgångspunkt i egendomsförhållandena.

Man kan inte acceptera den metafysiska jämförelse som Cliff gör mellan Trotskijns två inlägg.

I det avsnitt som han citerar från *Den förrådada revolutionen* rör det sig faktiskt om en definition, eller mera exakt om det viktigaste elementet i definitionen av en arbetarstat. Vad gäller citatet från brevet år 1931 rör det sig på intet sätt om en ”definition” utan om en härledning som Trotskij företar ur en definition av Sovjet som arbetarstat.

År 1931 var det normalt att göra den härledning som Trotskij företog. Han var kategorisk på denna punkt om huruvida Sovjetunionen trots sin byråkratiska deformation förblev en arbetarstat. Vad som enligt honom bestämde samhällskaraktären i Sovjet var det nationella ägandet av produktionsmedlen. Så länge denna ”den viktigaste erövringen från Oktober” förblev intakt besatt Sovjet grunderna för en framtida socialistisk utveckling.

Vid denna tidpunkt hade varken Trotskij eller någon annan marxist före honom någonsin föreställt sig att man efter en socialistisk revolution skulle behöva uppmana arbetarna att på nytt resa sig mot staten, ty de hade alltid ansett det som givet att en arbetarstat inte kunde vara annat än en proletär demokrati. År 1935 hade emellertid historien visat att det inte förhöll sig så, och att även arbetarstaten, just så som den borgerliga ordningen hade givit upphov åt mycket skiftande statsformer, kunde existera under olika former, inklusive formen av en proletariatets degenererade diktatur, utan proletär demokrati.

Sålunda antar den borgerliga staten fascistisk form från den stund då klassmotsättningarna och omöjligheten att hålla dem tillbaka tvingar monopolkapitalismen att ta till herraväldet med hjälp av en stat som stöder sig på deklasserade band i avsikt att förstöra inte bara arbetarorganisationerna utan även de former av den borgerliga demokratin som är oförmögna att ge en lösning åt krisen. Det finns en mångfald borgerliga stater, alltifrån dem som baserar sig på allmän rösträtt, begränsad rösträtt, rösträtt för män (Schweiz) till fascismen över bonapartismen i dess olika varianter. Trots dessa skillnader förblir staten, dvs. den *politiska makten*, organet för samhället. Den står ständigt i den besuttna klassens tjänst.

Det finns lika många skillnader mellan den fascistiska och den borgerligt parlamentariska staten som mellan den stalinistiska och den proletärt demokratiska staten.

Men vad som ständigt återkommer i ultravänsterismen är just underskattningen av skillnaderna i formen mellan de olika borgerliga statstyperna och överskattningen av de formella skillnaderna mellan arbetarstaterna. Ju mer vänsteristisk en grupp är desto mindre betydelse tillskriver den skillnaden i form mellan varianterna av borgerlig diktatur: all borgerlig diktatur blir för den en stat som uttrycker tendenser till fascisering, ja rentav en fascistisk stat, och skillnaden mellan fascism, bonapartism och borgerlig demokrati ignoreras helt och hållet genom att man ställer upp dessa olika regimer sida vid sida som om de utövade samma förtryck mot arbetarna; omvänt blir de vänsteristiska grupperna mycket petiga med arbetarstatens form. Man kan säga att varje vänsteristisk grupp tillskriver den proletära diktaturens form en så utomordentlig betydelse att den proletära diktaturen, som inte svarar mot en idealtyp, oundvikligen anses vara en stat tillhörande någon annan klass än proletariatet (statskapitalism, byråkratisk kollektivism, byråkratisk kapitalism, fascism, osv.).

Sålunda vill statskapitalismens teoretiker, Cliff, inte se att sovjetstaten förblir proletär i vid mening eftersom den förvaltar ett samhälle vars egendomsförhållanden inte är kapitalistiska utan är en landvinning från den proletära revolutionen, och eftersom den (på sitt eget sätt) försvarar dess sociala grund.

Han vägrar att se att en arbetarstat kan vara "bonapartistisk". För honom är en arbetarstat utan arbetarkontroll inte en arbetarstat.(15)

Ändå är faran i en arbetarstat att se en byråkrati upprätta en "bonapartistisk" makt ännu *större* (i en efterbliven arbetarstat) än i en borgerlig stat, på grund av svårigheten för klassen att i ett materiellt och i synnerhet kulturellt sett efterblivet sammanhang upprätthålla kontrollen över en byråkrati, vars makt för övrigt *mångdubblas* tack vare nationaliseringen av produktionsmedlen. Denna byråkratiska bonapartism förblir icke desto mindre en klassregim, ty den bevarar ett klassmässigt ursprung och en bestämd klassfunktion.

Att det finns fara för byråkratisk urartning betyder varken att en sådan *urartning* är *ödesbestämd* eller att *återupprättandet* av en senare kapitalism är *ödesbestämt*.

"Statskapitalisterna" intar för sin del en *fatalistisk* ståndpunkt. "Författaren visar att ett efterblivet land som Ryssland även efter en segrande proletär revolution, i den isolering som det befanns sig i genom de socialistiska revolutionernas nederlag i Europa och under det ständiga hotet från ett imperialistiskt angrepp, inte kan existera annat än om det tillförsäkras sig en lika stark militärmakt som sina fiender. Den militära makten kan bara uppnås tack vare massiva investeringar som under förhållanden av efterblivenhet innebär tvångssparande, blockad gentemot massornas levnadsnivå, utvinnande av varje uns av mervärde som kan utvinnas av arbetarna i syfte att ackumulera kapitalet. I sin målsättning att erhålla mervärdet måste ledarna för processen slippa undan kontrollen från de massor som utsugs, *måste* det uppstå en klassdifferentiering, *måste* man förskjuta den blomstrande arbetsdemokrati som Oktoberrevolutionen fört till världen. Revolutionen *måste* förrådas för byggandet av det statskapitalistiska systemet."(16)

Denna förvandling av det sovjetiska samhället till en statskapitalism ägde rum 1928. Genom att förlägga återgången till kapitalism till 1928 (antagandet av den första femårsplanen) ansluter sig Cliff till vissa ultravänsterister på 20-talet.(17)

Vi har här att göra med en vänstervariant av den socialdemokratiska fatalism (som hos Kautsky tog formen av en mekanisk, ekonomisk determinism) för vilken världsrevolutionens tillbakagång oundvikligen innebar en återgång till kapitalismen: det rör sig om en sammanblandning av omöjligheten att bygga socialismen i ett land med omöjligheten att *påbörja* uppbygget av socialismen.

Vi har sett att en konsekvens av denna fatalism är formalismen vad gäller frågan om staten.

Den statskapitalistiska tesens försvarare resonerar på ett lika formalistiskt sätt vad gäller sovjetekonomin. Cliff leds i själva verket till att missta sig på likheterna i formerna mellan den kapitalistiska och den sovjetiska ekonomin. Bland dessa likheter till formen kan man notera ackumuleringen: medan den primitiva ackumulering i Sovjetunionen som låg till grund för dess industrialisering inte var en ackumulering av kapital, en ackumulering baserad på en kapitalisering av mervärde med målet att låta producera ännu mera mervärde, slår Cliff ihop det förra med det senare utan att se att ackumuleringen i Sovjet är en ackumulation av produktionsmedel i egenskap av bruksvärden.

Teorin om "statskapitalismen" liksom den besläktade teorin om den "byråkratiska kapitalismen"(18) uppkom ur splittringar inom den trotskistiska rörelsen och har främst definierat sig opposition mot den analys som trotskisterna gör av Sovjets klasskaraktär.

Vi har sett att de "statskapitalistiska" teoretikernas misstag framför allt består i en sammanblandning av form och innehåll i arbetarstaten.

Det är därför så mycket mer paradoxalt att höra Cliff säga att "man sammanfattande kan säga att trots att Trotskij mer än någon annan marxist bidragit till en förståelse av den stalinistiska regimen så lider hans analys av en allvarlig begränsning: en konservativ bundenhet vid formalismen, som till själva sin natur står i motsättning till marxismen, som underordnar formen under innehållet."(19)

Teorin om den byråkratiska kapitalismen förebrår för sin del likaså trotskismen för att sammanblanda form och innehåll: enligt denna föreligger det en sammanblandning mellan "äganformer" och "produktionsförhållanden" när man som Trotskij i *Den förrådada revolutionen* säger att det (vid den politiska revolutionen) inte är fråga om att förändra den ekonomiska basen i samhället, att ersätta en form av ägande med en annan. För dessa teorier "blandar Trotskij och trotskisterna ständigt ihop äganformer och produktionsformer, dvs. produktionsförhållanden."(20)

Till stöd för distinktionen mellan äganformer och produktionsförhållanden anger de med rätta att den redan företagits av Marx för mer än hundra år sen.

Men genom denna distinktion hamnar de i det rakt motsatta: i stället för att beakta (utan att blanda ihop dem) att egendomsförhållandena är det juridiska uttrycket för produktionsförhållandena ser de de förra enbart som en laglig konstruktion som *döljer* de verkliga produktionsförhållandena, som enligt dem är utsagningsförhållanden. Till stöd för denna tolkning för de fram att arbetarna inte äger annat än sin arbetskraft (vilket obestriddligen är riktigt för de individuella arbetarna). Men de glömmer att sovjetbyråkratin individuellt sett likaså lite äger mer än sin arbetskraft. För att bevisa produktionsförhållandenas kapitalistiska karaktär tvingas de ta till en icke-marxistisk definition av dem: produktionsförhållandena definieras därvid av *hur produktionen förvaltas* och av *sättet att fördela* samhällsprodukten, deras klassinnehåll yttrar sig i den härskande klassens förvaltning av produktionen och av fördelningen av produkten till den härskande klassens fördel.(21) Cliff försöker likaså förklara den motsättning som enligt honom finns mellan egendomsförhållandena och produktionsförhållandena. Han finner som enda förklaring att lagen "inte uttrycker produktionsförhållandena direkt utan indirekt" (s. 120) och anger att egendomsförhållandena avspeglar den tidigare revolutionärt socialistiska lagstiftningen efter revolutionen. Man måste i hans ögon, vid sidan av denna historiska förklaring, räkna med det förhållandet att byråkraten inte har behov av att låta sina privilegier gå vidare till sina arvingar såsom borgaren överför sin äganderätt.(22) Det räcker för honom att överföra sina "förbindelser" till barnen. Han varseblir inte att det är just byråkratins klasskaraktär som han ifrågasätter då han säger detta!

Sovjet, ett imperialistland?

Ett annat av Tony Cliffs argument för att bevisa sovjetstatens borgerliga natur är ”Rysslands imperialistiska expansion”. Detta är t.o.m. rubriken på det nionde kapitlet i hans redan citerade arbete.

I detta kapitel ”jämför” Tony Cliff den sovjetiska imperialismen med den japanska före andra världskriget.

Det faktum att Sovjet inte lider av en *fallande profitkvot* (drivkraften till den imperialistiska expansionen) bevisar i hans ögon inte att Sovjet inte är ett imperialistland. Så var likaledes fallet med den japanska imperialismen, hävdar han. Den japanska imperialismen undergick ingen sänkning av profitkvoten mellan 1931 och 1944, tack vare löneminskningarna. På samma sätt har Sovjet inte undergått någon sänkning av profitkvoten tack vare sänkningen av de sovjetiska arbetarnas löner. De två länderna annekterade Bulgarien, Rumänien, osv. respektive Mansjuriet.(1)

Tony Cliff kan göra denna jämförelse bara genom att föreställa sig en icke-existerande lönesänkning i Sovjetunionen. För det andra glömmar han att imperialismens drivkraft inte är sänkningen av profitkvoten i moderlandet. Denna är inte konstant utan tendensiell. Även under perioderna då profitkvoten höjs (vid utgången av en kris t.ex.) förblir imperialismen vad den är. Varför? Helt enkelt därför att kapitalexporten äger rum beroende på skillnader i profitkvoten och inte på att denna sänks i ett bestämt land. Kapitalismen investerar inte i funktion av en ökande eller minskande profitkvot utan i funktion av möjligheterna att erhålla en större, absolut profitmängd. För det tredje glömmar han att imperialismen kännetecknas av kapitalexport till vissa länder eller områden.

”Bevisen” för Sovjets imperialistiska politik i de angivna länderna blir då reducerade till det yttersta: varor som köps för låga priser i satellitstaterna, andra produkter som säljs till höga priser åt dessa (två fenomen som existerade på den kapitalistiska manchesterliberalismens tid och som inte alls är bestämmande för imperialismen), och slutligen existensen av ”blandade” företag som domineras av Sovjet (som idag inte längre existerar, lika lite som avvecklandet av vissa företag i Östeuropa, som vi inte ska återkomma till, men som också omnämns utan att tillskrivas större betydelse eftersom detta fenomen vid tiden för den första utgåvan av Cliffs arbete år 1955 inte längre existerade): det är alltså på intet vis förvånande att temat om imperialismen försvunnit från den andra delen av verket, som skrevs under Chrusjtjovs era.

Idag är det emellertid det kinesiska kommunistpartiet som för fram argumentet om ”Sovjetunionens imperialism”.

Alltsedan ockupationen av Tjeckoslovakien av Sovjetunionens och dess satellitstaters trupper har den kinesiska pressen mer och mer lagt tonvikten vid Sovjetunionens ”imperialistiska politik”.

Det är för första gången i premiärminister Chou En-lais tal på den rumänska ambassaden den 23 augusti 1968 (två dagar efter invasionen av den Tjeckoslovakiska socialistiska republiken) som man nämner förhållandet att ”den revisionistiska renegatklickern i Sovjet sedan länge urartat till socialimperialism och socialfascism.”(2)

Sen dess har det flödat av artiklar som noterat att ”denna (renegatklickern) gjort revisionist-länderna i Östeuropa till sina vasaller och kolonier, oupphörligt skärpt sitt grepp över de klickar som själva behärskar dessa länder genom obönhörligt förtryck och utsugning av folkets breda massor”.(3) som avslöjade Komekon som ett ”redskap för sovjetrevisionismens ny kolonialistiska politik.”(4)

Arbetarna mobiliserades för att bevisa ”att det inte finns någon skillnad mellan sovjet-revisionismens ‘socialistiska gemenskap’ och USA-imperialismens ‘fria gemenskap’ ”,(5) under det att man jämför den sovjetiska flottans navigering med de brittiska kolonialisternas ”kanonbåtspolitik” under opiumkriget!(6)

En sådan definition av Sovjets politik kan endast leda till förvirring. Den ihåliga formeln om att Sovjets politik smält samman med ”imperialismen” påminner starkt om de adjektiv som utnyttjas av den borgerliga pressen i väst apropos Sovjetunionens handlingar. Den inbegriper med nödvändighet att varje antiimperialist, varje arbetare med all sin kraft bör motsätta sig denna imperialism. Den betyder att den revolutionära militanten, om han så befinner sig på Kuba, i Tansania, i Guinea, i Indien eller i Tjeckoslovakien, bör motsätta sig de förbindelser under utsugning som hans regering kan ha med Sovjet. Den betyder också att militanterna i de kommunistpartier som följer Moskvas linje är imperialismens agenter, individer värda lika stort förakt som State Departments eller CIA:s agenter i Bolivia eller Brasilien.

I verkligheten är den imperialistiska etikett som klistras på Sovjet bara ett epitet som används i dess mest vulgära, utslitna betydelse.

Om man utsträckte begreppet imperialism över alla gränser till att omfatta varje relation av dominans, beroende och ökat inflytande så skulle man kunna tillämpa det på Sovjet lika väl som Kina självt: den borgerliga pressen har inte underlåtit att ägna sig åt denna operation, t.ex. under de tibetanska incidenserna 1959. Men det ger sig självt att detta innebär att man överger den marxistiska teorin om imperialismen till förmån för en ytlig teori som har många gemensamma punkter med den borgerliga.

Det är betecknande att det viktigaste marxistiska verket om imperialismen, *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*, inte börjar med en beskrivning av den koloniala expansionen som av somliga anses vara imperialismens huvudaspekt. De första kapitlen i boken beskriver tvärtom den fria konkurrenskapitalismens övergång till monopolkapitalism (en allmän term, innefattande trustar, karteller, blandformer och det finansiella storkapitalet i allmänhet). Imperialismen är förbunden med denna omvandling av kapitalismen, som måste finna nya expansionsmöjligheter på grund av inre nödvändighet. Den koloniala expansionen är blott en aspekt av imperialismen, i verkligheten inte ens den viktigaste; denna utgörs av kapitlexporten (och inte längre endast varuexporten), som direkt bestäms av förekomsten av fördelaktigare profitkvoter i de regioner dit kapitalet exporteras. Det är så Lenin når fram till sin välkända definition av imperialismens väsentliga kännetecken:

- koncentrationen av produktionen och kapitalet har utvecklats därhän att den skapar monopol som spelar en avgörande roll i det ekonomiska livet;
- bank- och industrikapitalet går samman och det skapas en finansoligarki på basis av ”finanskapitalet”;
- kapitlexporten, till skillnad från varuexporten, får särskild betydelse;
- det bildas internationella kapitalistiska monopol, som delar upp världen mellan sig;
- de stora kapitalistmakternas territoriella uppdelning av världen är avslutat.

I vad mån finner man dessa kännetecken i Sovjets politik? Om man undersöker dem ett efter ett kommer man fram till slutsatsen att Sovjet inte uppfyller något av de kännetecken som är väsentliga för imperialismen. I verkligheten rör det sig från de kinesiska teoretikernas sida om ett enkelt cirkelbevis. Genom att utgå från att Sovjet är kapitalistiskt menar de att detta land tillsammans med USA syftar till en omfördelning av världen. Utifrån det femte kännetecknet på imperialismen, vilket i deras ögon förefaller väsentligt, anser de att Sovjet nödvändigtvis måste reproducera alla de andra väsentliga sidorna av imperialismen.

Vad vi förebrår denna teori för är att den begår en subjektivistisk försyndelse – som går till sån ytterlighet att den drivs till att förbigå Lenins analys av imperialismen med tystnad. Härav följer att teorin om ”de nya tsarernas imperialism” inte gör det möjligt att bestämma de lagar som styr sovjetbyråkratin utrikespolitik, inte heller att se vad som kommer att bestämma dess framtida utveckling, och slutligen inte heller att bestämma skillnaderna mellan alla äldre former av expansionism (t.ex. de gamla tsarernas expansionism redan före kapitalismens utveckling i Ryssland), den amerikanska imperialismen och de ”ny tsarernas” påstådda imperialism.

I sin jakt efter ”konkreta” argument har den kinesiska propagandan upptäckt utsugningen av de länder som är medlemmar av Komekon(7) och av det indiska folket.(8)

Analyserna av Komekon är ganska summariska. Det anges som ett ”redskap” för revisionismens ”nykolonialistiska politik”. Men ingenting görs för att visa vari likheterna består mellan lagarna för denna nykolonialism och den västerländska imperialismens nykolonialism.

Det man anger hos Komekon är främst ”specialiseringen” mellan länderna, som framställs som om den var en kolonialisering, ett försök att reducera Komekonländerna till kolonier som *exporterar jordbruksprodukter* (exemplet Bulgarien framhålls) och *råvaror*, såsom bauxit (här är det Ungern man ger som exempel), och som importerar sovjetiska maskiner och utrustning: *Peking Information* påtalar det faktum att exporten av maskiner och råvaror till Bulgarien blivit 15 gånger större, och till Ungern 11 gånger större sen 1950.

Det är obestriddligen riktigt att Komekon inte alltid(9) syftar till en harmonisk utveckling av industri och jordbruk i vart och ett av de fördragsslutande länderna, och att medlemsstaterna i flera omgångar (exempelvis Rumänien) klandrat sovjetbyråkratin för att vilja specialisera dem inom jordbruksproduktionen under förebärande av att industriinvesteringarna är mindre lönsamma där. Vad säger då kineserna om detta? De generaliserar otillständigt vissa sidor av Komekons verksamhet(10) genom att vägra att se att arbetarstaternas utveckling allt mer och mer kräver ett intimt samarbete mellan arbetarstaterna, i synnerhet på planeringsnivå. De lyckas alltså inte se det alternativ som man måste uppsätta mot den typ av specialisering som Sovjet diktar: självhushållning? Men som Trotskij påminner oss om, ”självhushållningen är Hitlers och inte Marx’ och Lenins ideal.”(11) Det är emellertid den riktning i vilken de kinesiska ledarnas positioner tycks gå via en teoretisering av den bittra erfarenhet som de sovjetiska *blockaden* påtvingade dem år 1960: den politik som den maoistiska ledningen tycks uppställa som exempel för andra stater är politiken att ”lita till de egna krafterna”, vilken täcker en långt driven ekonomisk självhushållning, som själv är följden av såväl Kremles blockad som av den börda som åvilar Kina att utan sovjetisk hjälp behöva utrusta sig med kärnvapen.

De kinesiska ledarna är likaledes ytterst förtegn om det förgångna: det är väl känt att Kreml i det förflutna tagit till ännu mer ”särskilda” former av ”specialisering”, främst avvecklingen av företag i andra stater. Efter kriget 1939-1945 gav sig Kremles ledning, vars land hade förlorat 20 miljoner människoliv och utsatts för skador vad gäller ekonomin som uppskattades till 679 miljarder rubel (enligt 1941 års värde), till att plundra och överföra fabriker från Tyskland, Ungern, osv., och t.o.m. från Nordkina (12)

Men på den tiden kritiserade inte de kinesiska ledarna stalinismen offentligt (även om de agerade oberoende i förhållande till den) och de drog inte härav slutsatsen att Sovjet var ”imperialistiskt”. Det faktum att de idag inte ifrågasätter denna inställning hos Stalin utan inskränker sig till att öppet ange Komekon är det bästa beviset på den icke-principiella karaktären av deras kritik.

En annan sida av Komekon som de kinesiska ledarna kritiserar är den prissättningspolitik som förs i denna organisation: ”Genom att sälja till höga och köpa upp för usla priser gör sig sovjetrevisionisterna sagolika vinster.”(13)

Även här rör det sig om en kritik som vilar på en riktig grund, men som ingalunda tillåter de slutsatser som de drar om någon som helst imperialism. Värdelagen är tillämpbar på utbytet mellan arbetarstaterna: så länge som de nationella gränserna mellan dessa länder inte är upphävda” kommer utbytet att ha formen av varuutbyte. Men så länge priserna på dessa varor är världsmarknadens (eller baseras direkt på dessa) kommer de efterblivna länderna att vara defavoriserade, genom att behöva byta mer arbete mot varor som kostat mindre arbete för andra, vilket betyder en *överföring* av värde från de fattiga länderna till dem som redan är rikare. Detta förhållande har på ett anmärkningsvärt sätt klargjorts av den jugoslaviske ekonomen Lilentije Popovitch i hans anklagelseskrift mot stalinismen år 1949.(15)

Vilket är då lösningen till denna ojämlikhet i utbytet? Låt oss se på de lösningar som Popovitch gav på sin tid, och dem som de kinesiska ledarna ger idag.

Popovitch som, det måste vi påminna om, inte alls drog någon slutsats av dessa förhållanden om att Sovjet skulle vara en borgerlig stat, föreslog inte ett utbyte av lika värden till världsmarknadspris, utan av ”lika” arbetskvantiteter. Popovitch har idag(16) återtagit detta förslag, om som han numera – med rätta – betecknar som ”romantiskt”. Det skulle i själva verket betyda att ett utvecklat land skulle sälja sina produkter mycket billigt (inte enligt den genomsnittliga kvantiteten av utkristalliserat arbete i världen, utan enligt den reella kvantiteten av inneslutet arbete), medan ett mindre utvecklat land skulle sälja till priser som beräknats på det reella arbete som förkroppsligas i dess varor, dvs. mycket dyrare ... inte bara dyrare än de priser som det tidigare tillämpade utan också dyrare än vad andra länder (inklusive arbetarstaterna) skulle begära. Resultat: dessa mindre utvecklade länder skulle inte längre sälja någonting alls ...(17)

Vad föreslår de kinesiska ledarna? De föreslår i själva verket som tidigare ingenting, utom att de anklagar de sovjetiska (olja-) priserna för att vara *högre* än dem som praktiseras av Sovjet självt med kapitalisländerna.

Denna anklagelse mot de högre priserna svarar mot verkligheten. Det föreligger faktiskt betydande skillnader mellan vissa priser som tillämpas vid försäljning som utgår till västerländska länder och dem som tillgrips vid export till de folkdemokratiska länderna. För den olja som Tjeckoslovakien importerat från Sovjet under senare år betalar man sålunda 18 rubel per ton, medan DDR betalade 15,3, Polen 17, Ungern 20 och Bulgarien 16 rubel. Däremot betalade Italien, Japan och Förbundsrepubliken mer än 7 eller 8 rubel.(18) Men i gengäld glömmer man ibland att länderna inom det ”socialistiska lägret” är i stånd att sälja sina produkter till dyrare priser i Sovjet än på världsmarknaden.

Avslöjandet av de sovjetiska priserna som ligger högre än världsmarknadens kan i avsaknad av motsatsen få en att tro att de kinesiska ledarna förordar en återgång till världsmarknadspriser, eller till ren självhushållning.

I verkligheten måste man söka efter lösningen på annat håll: i utvecklandet av ett internationellt samarbete och planering av arbetarstaternas investeringar, där utbytet av olika arbetskvantiteter(19) skulle kompenseras av lån(20) och gåvor från den mer utvecklade länderna.

Men detta är en lösning som den kinesiska byråkratin inte kan förordas, insvept som den är i sin praktfulla isolering, där de gör dygd av nödvändigheten: det skulle vara att förneka dess egna påståenden om ... Sovjets imperialistiska karaktär!

Det andra "kinesiska" argumentet för att "bevisa" att sovjetledarna är imperialister hämtar man från Indien.

Peking Review(21) hävdar att den "sovjetiska renegatklicker", under förevändning av att ge ekonomisk hjälp, "på grymmaste sätt" utsuger det indiska folket och utplundrar dess naturtillgångar, och att deras uppträdande i Indien "är detsamma" som USA-imperialismens. I en senare artikel(22) går tidskriften till förnyat angrepp, och påstår att de tiotusentals rubler av ekonomisk hjälp som ges till Indien har som syfte att "utplundra" det indiska folket och är ren och skär nykolonialism.

Det är inte en händelse att de kinesiska ledarna för fram Indien som exempel, och inte något land som de själva har handelsförbindelser med, likaså lite som de ger någon som helst konkret angivelse om denna nykolonialistiska utplundring. Den förebråelse som i själva verket bör riktas mot den sovjetiska ledningen är att den försett den burmanska, indiska och indonesiska bourgeoisin samt andra länder mera hjälp än åt vissa arbetarstater.

Låt oss här återge vad Trotskij sa gentemot vissa ultravänsterister vad gäller hjälpen till de underutvecklade länderna, inklusive i form av sovjetiska företag:

"Det är framför allt helt befängt att säga att den proletära staten allmänt inte bör ha några företag ("koncessioner") i andra länder. På denna punkt är Urbahns, i Lousons släptåg, helt enkelt på försiktig väg mot "socialismen i ett land". Frågan om arbetarstaten ska upprätta industriella företag i de efterblivna länderna är en fråga inte bara om ekonomi, utan om revolutionär strategi. Att Sovjetryssland ännu nästan inte slagit in på denna väg beror inte på principiella bevekelsegrunder utan på dess tekniska svaghet. Framskridna länder, dvs. socialistländer med storindustri såsom England, Tyskland och Frankrike, kommer på allt sätt att vara intresserade av att bygga järnvägar, att skapa fabriker och veteodlingar i de efterblivna länderna, i de forna kolonierna och annorstädes. De kommer givetvis inte att kunna göra det med tvång i form av generösa gåvor. De blir tvingade att erhålla vissa koloniala produkter i utbyte. Karaktären av denna typ av socialistiska företag, den ledning som ges dem, arbetsförhållandena, allt detta måste regleras så att det hjälper upp de efterblivande ländernas ekonomi och kultur medelst kapital, teknik och erfarenhet från de rikare proletära staterna, till största möjliga fromma för de båda parterna. Detta är inte imperialism, det är varken utsugning eller förtryck; det är tvärtom en socialistisk omvandling av världsekonomin. Det finns i allmänhet ingen annan väg."(23)

Koncessionerna till kapitalismen

Olika strömningar kommer inte att försumma, och vissa gör det redan inte, att hämta argument från förekomsten av "eftergifter" åt det utländska kapitalet i vissa östeuropeiska stater för att bevisa att dessa återvänt till kapitalismens sköte.

Man kan redan nu anföra några sådana exempel: sålunda utgör Sibirien för *Peking Review* ett typexempel (på samförstånd med imperialisterna) genom det tillstånd till "utsugning" som "revisionistklicker" givit de japanska monopolerna. "Under förevändning av att utsuga Sibirien ringar de i själva verket in Kina allt mer."(1) Enligt en schweisisk maoisttidskrift är det faktum att Fiat för närvarande(2) bygger 700.000 bilar om året för konsumtion och för "det ryska marknadsbehovet" ett bevis på Sovjets återgång till kapitalismen.(3)

Resonemanget stöds underförstått på det ekonomiska "pris" som betalas för dessa eftergifter och på deras socio-politiska implikationer.

Det är dock lämpligt att påminna om att det inte *i princip* finns något att invända mot "eftergifter" åt utländskt kapital. Bolsjevikledarna reste sig gång på gång mot upplåtelseerna: man kan angående detta anföra ett brev från Lenin till Stalin och två andra medlemmar i Politbyrå av den 12 februari 1921 beträffande upplåtandet av olja i Baku.(4)

”Nytan med att bevilja rättigheter är problematisk” – det är i dessa ordalag som Dosser formulerar sin slutsats. Han har – sade Lenin i detta konfidentiella brev – som en verklig idiot, full av goda avsikter, velat ”skrämma sina specialister genom att säga dem att den enda inställning som är värdig en sovjetmedborgare är att vara motståndare till upplåtelseerna! Detta är rena björntjänsten!!!”

Rättfärdigandet av upplåtelseerna är, för att återupprepa Lenins ord i en annan text,(5) följande:

”Sovjetmakten inbjuder utländska kapitalister som önskar erhålla upplåtelse i Ryssland. Vad är dessa upplåtelse för någonting? Ett statskontrakt med en kapitalist, som förbinder sig att sätta igång eller förbättra viss produktion (...) genom att i utbyte återställa en del av det producerade till staten och behålla den andra delen som förtjänst (...) det innebär ingen fara, ty makten förblir i händerna på arbetarna och bönderna, och de stora egendomsinnehavarnas och kapitalisternas egendom återupprättas ej. En upplåtelse är en sorts hyreskontrakt. Kapitalisten hyr in sig på en del av statsegendomen enligt ett visst kontrakt och intill en bestämd tidpunkt, men han innehar ingen egendom. Egendomen förblir statens.”

I samma text rättfärdigade Lenin *nödvändigheten* av att ge koncessioner med att revolutionen hade blivit *fördröjd* i de framskridna länderna, och med att det följaktligen var nödvändigt att begå vissa offer till förmån för en snabb förbättring av arbetarnas och böndernas situation. I en annan välkänd text, ”Om naturaskatten”, sa han vid samma tid:

”I vad mån och under vilka betingelser upplåtelseerna är fördelaktiga och utan fara för oss beror på styrkeförhållandena: det är kampen som bestämmer över detta, ty upplåtelseerna är likaså en sida av kampen, en fortsättning på klasskampen i annan form.”(6)

På samma sätt som Lenin rättfärdigade Trotskij några år senare upplåtelseerna i följande ordalag: (7)

”Upplåtandet ligger i detta: att hos oss föra in utländsk utrustning och utländska produktionsmetoder samt de försteg som kapitalackumuleringen i världen har över vår ekonomi. I några industrigrenar kan och bör upplåtelse få en större betydelse.”

Vad upplåtandet indikerar är alltså inte nödvändigtvis något övergivande av principer; det anger att arbetarstaten har utvecklingsbehov som samma stat inte kan tillgodose genom att lita ”till sina egna krafter.”

Ett exempel på i princip försvarbara eftergifter ges oss av Sovjetunionens historia på 20-talet: de japanska rättigheterna i Sibirien. De var resultatet av det sovjet-japanska fördraget som undertecknades i Peking den 20 januari 1925, och de beskrevs av en författare på denna tid på följande sätt:

”Den japanska regeringen förband sig att i enlighet med fördraget påbörja evakueringen av norra Sachalin så snart omständigheterna tillät det samt att avsluta den omkring den 15 maj 1925. Sedan dessa preliminära villkor uppfyllts lovar den sovjetiska regeringen i B-protokollet som fogats till fördraget, att tilldela Japan olje- och kolrättigheterna på den sovjetiska delen av Sachalin, fem månader efter de japanska truppers definitiva avmarsch.”

Samma författare beskrev sedan villkoren för upplåtelseerna:

”Enligt stipulationerna i fördraget, som utökades med detaljupplåtelse, undertecknade den 14 december 1925 i Moskva, erhöi de japanska bolag som utsågs av den japanska regeringen den lagliga rätten att prospektera oljan på 50 % av de oljefält där japanerna hade utvinning under ockupationen och att föra sina efterforskningar över 1.0002 versts område på östsidan av norra Sachalin. Den sovjetiska regeringen kunde tilldela hälften av de återstående oljeområdena till andra utländska rättighetsinnehavare, varvid dock även de japanska bolagen kunde bjuda över. I stället för mellan 55 och 99 år, som japanerna begärt, betalade rättighetsinnehavarna 5 % till den sovjetiska regeringen på en årlig totalproduktion av minst 30.000 ton. För var 10.000-tal ton ytterligare uppgår rätten till 0,25 % intill dess en årlig utvinning av 430.000 ton uppnås, varefter

utgår en rätt till 15 %. Koncessionsinnehavaren ger den sovjetiska regeringen en rätt till 45 % av värdet på all utvunnen olja samt en rätt till den destillerade produkten på mellan 10 till 35 % efter den mängd av gasolin denna innehåller. Rättigheterna över kolproduktionen varierar mellan 5 och 8 %. Den sovjetiska arbetslagen måste åtydas; 50 % av den tekniska ledningen och 75 % av arbetarna måste vara sovjetiska medborgare. Den japanska oljeproduktionen i norra Sachalin framställde enligt de officiella siffrorna 8.400 ton år 1923-24, 11.870 ton 1924-25, 16.261 ton 1925-26, 59.838 ton 1926-27 och 92.012 ton 1927-28. Omkring 85 % av kolet exporterades till Japan.”(8)

Det är således med dessa kunskaper om eftergifterna, deras natur och deras faror, som vi nu ska undersöka frågan om de utländska investeringarna i Jugoslavien och frågan om koncessionerna inom bilindustrin i Sovjetunionen.

Jugoslavien

1965 års ekonomiska reform hade bl. a. som mål att underlätta den utländska kapitalpenetrationen på jugoslaviskt territorium.

Detta resulterade i ett allvarligt hot mot det jugoslaviska systemet, som grundar sig på samhälleligt ägande av produktionsmedlen och på självstyre. Detta hot har klart uppmärksammat av självstyrets egna organ i många fall, och särskilt av fackföreningarna.

En lång diskussion ägde rum, dag efter dag, under praktiskt taget två år efter den ekonomiska reformen, och denna diskussion ledde fram till att den Federala församlingen den 17 juli 1967 antog en lagstiftning i frågan.(9)

Låt oss närmare undersöka den jugoslaviska lagstiftningen om de utländska investeringarna.

Vi kan först och främst anmärka att de utländska investeringarna alltid måste ske med en ”arbetsorganisation”, dvs. med ett jugoslaviskt företag som mellanhand.

Detta samarbete grundar sig på ett *partnership*-kontrakt eller på ett samfällt investeringskontrakt.

”Lagen om de ekonomiska organisationernas åtgärdanden” år 1961, ändrad år 1967,(10) fastställer i sin artikel 64 h att de åtgärder som gäller för de jugoslaviska företagen om att gemensamma affärer ska kunna föras samfällt – kontrakt fastställda i lagbalken om företagen(11) – också ska tillämpas på kontrakt avseende investeringar från utländska, fysiska eller juridiska personer i det jugoslaviska ekonomiska organisationssystemet. Artikel 64 i preciserar dock en speciell begränsning av dessa investeringar: ”Det globala värdet av de resurser som de utländska kontraktsslutande parterna investerar i en enda jugoslavisk, ekonomisk organisation *kan icke överskrida* totalbeloppet av de resurser som de jugoslaviska ekonomiska organisationerna investerar i samma ekonomiska organisation, *ej heller vara lika stor* som totalbeloppet av sagda resurser.” I rena undantagsfall (som motiveras av den särskilda nödvändigheten av att utveckla den eller den ekonomiska sektorn) kan Federala församlingen besluta om att tillåta att utlänningarnas investeringar överskrider totalbeloppet av de resurser som ska investeras av de jugoslaviska, ekonomiska organisationerna.

Dessutom fastställs (artikel 64 h) att sådana kontrakt gäller först efter registrering hos det federala ekonomiska sekretariatet, och att inregistrering förvägras kontrakt som ej motsvarar de normala ekonomiska villkor som är i kraft i de internationella ekonomiska relationerna, eller om kontrakten etablerar förhållanden som i något väsentligt avseende angriper likheten inför lagen mellan å ena sidan den jugoslaviska ekonomin och den jugoslaviska ekonomiska organisationen, och å andra sidan den utländska personalen.

Man lägger märke till flera luckor i dessa texter:

- Federala församlingens tillstånd att investera mer än 50 %, som motiveras av exceptionella omständigheter (att utveckla den eller den sektorn) implicerar att investeringar under 50 % kan göras utan att detta motiv föreligger. Det är blott nödvändigheten av ökad utveckling inom en bransch som kan rättfärdiga utländska investeringar i samtliga fall;
- de ”normala” omständigheter som inverkar på de internationella ekonomiska relationerna preciseras inte i lagen;
- vilka är de förhållanden som ”väsentligt” angriper jämlikheten inför lagen mellan å ena sidan den jugoslaviska ekonomin och ekonomiska organisationen och den utländska personen å den andra?

Kontraktet för samfällda investeringar gäller endast om den jugoslaviska ekonomiska organisationens arbetarråd godkänner det (artikel 63). Kontraktet kan fastställa upprättandet av ett för kontraktanternas gemensamt organ, kallat *funktionskommitté* (artikel 64).

De gemensamma besluten fattas härigenom av denna specialkommitté. Men detta reser det mycket viktiga problemet om förhållandena mellan det utländska kapitalet och arbetarrådet, driftskommittén och den jugoslaviska företagsledaren.

Detta är, som man förstår, frågans kärnpunkt vad gäller de *sociala förhållandena*. De ovan uppräknade farorna är av mindre vikt i förhållande till denna fråga. Det faktum att investeringskontraktet i ett jugoslaviskt företag måste godkännas av arbetarrådet, och att detta utgör ett första villkor för kontraktets giltighet, förlorar sin betydelse om arbetarrådet under inverkan från detta kontrakt avstår från sina rättigheter.

Kan man då i denna fråga nöja sig med allmänna proklamationer om att ”på samma sätt som det kapitalistiska produktionsförhållandena för de kapitalistiska företagsägarna inte elimineras då dessa samarbetar med socialistiska företag (i det fall jugoslaviska företag investerar i utlandet), på detta sätt är de socialistiska företagens samarbete med kapitalistiska företag i vårt land icke tillräckligt för att förändra eller påverka de socialistiska förhållandena.”(12)

Ty man skulle kunna tänka sig att de självstyrda företagen genom kontrakt eller i praktiken avstår från utövandet av sina rättigheter till den utländska parten.

Den yttersta gränsen är enligt de jugoslaviska författarna(13) följande: ”Eftersom staten faktiskt inte genom någon lag eller annan akt kan undanhålla arbetarna självstyret över företaget, frånta dem denna rätt, så kan ingen, staten lika litet som någon annan, grunda ett företag som inte längre vilar på arbetarnas självstyre.” Man kan i Jugoslavien alltså inte grunda aktiebolag eller liknande sammanslutningar, ty detta skulle gå emot den författningens rätten till självstyre.(14) De regler som bevarar självstyret i ett företag där utländskt kapital investeras, har kopierats på dem som skyddar självstyret i ett jugoslaviskt företag, i vilket ett annat jugoslaviskt företag gjort investeringar, detta trots faktum att de utländska medlen inte blir till statlig eller samhällelig egendom.

Vad gäller funktionskommittén som talas om tidigare så måste den vara sammansatt av lika många medlemmar från båda parter även om den utländska personen i rena undantagsfallet investerat resurser till ett högre belopp än det jugoslaviska företaget.(15) De jugoslaviska företagsrepresentanterna är dessutom bundna av det imperativa mandat som givits av deras arbetarråd eller driftskommitté. De i arbetarrådslagstiftningen uttryckligen kodifierade funktioner som existerar parallellt med funktionskommittén kan inte överföras: det rör sig om ett reserverat, oöverförbart område. Arbetarrådets beslut påverkas naturligtvis av de åligganden som det påtagit sig genom kontraktet, men de fattas av ingen annan än rådet.

En speciallag har likaledes antagits om skatten på de utländska investeringsvinsterna. Skatten är i princip 35 % med vissa nedskärningar om vinsterna används till att öka de gemensamma aktiviteterna eller andra investeringar i Jugoslavien, eller om vinsterna långsiktigt deponeras (minst 5 år) i en jugoslavisk bank. Det är de jugoslaviska ekonomiska organisationens bokslut som tjänar som underlag för uträkningen av vinsten, vilket säkerställer en viss "arbetar-kontroll" över skatteunderlaget.

Bilindustrin i Sovjet

Bilindustrin i Östeuropa och särskilt i Sovjet har under senare år kännetecknats av två viktiga inslag i utvecklingen: för det första av regeringarnas förändrade attityd till bilens ställning som konsumtionsvara i sovjetmedborgarens liv; för det andra vidden av vissa överenskommelser med västerländska firmor" för att få dessa att delta i utvidgandet av den sovjetiska produktionen. Planerna enligt den sovjetisk-italienska överenskommelsen kring "Togliattigrad" anger exempelvis en produktion av omkring 800.000 fordon per år med en arbetsstyrka på 30 till 40.000 arbetare. De samlade ansträngningarna att befrämja bilindustrin i Sovjet ska leda till att produktionen tio-dubblas på tio år (från 1965 till 1975): produktionen ska stiga från 201.000 bilar till 2 miljoner.(18)

Överenskommelsen mellan Fiat och Sovjetregeringen undertecknades den 4 maj 1968. Den är den viktigaste. Detta är de väsentliga punkterna:

- 1) För det första att bygga en bilfabrik i Stavropol, omdöpt till Togliattigrad, vid Volga. En produktionskapacitet på 600.000 till 700.000 bilar skulle uppnås 1971. Produktionen av Fiat 124 – modifierad och i större format, anpassad efter det sovjetiska väglaget och klimatet – skulle börja 1969 (den sköts upp till 1970); den skulle följas av produktionen av Fiat 125. Fiat skulle ombesörja en del av teknikerna och maskinerna.
- 2) En andra överenskommelse mellan Gosbank och det italienska kreditinstitutet IMI täcker åtminstone 200 miljarder lire av ett totalt pris på 550 miljarder.
- 3) Den italienska regeringen ställer sig som garant för att Fiat utför sina åligganden.

En överenskommelse med Renault, undertecknad i oktober 1969, förutsätter att Renault ska hjälpa Sovjet att höja produktionskapaciteten vid Likhajev-fabrikerna i Moskva från 90.000 till 300.000 Moskvitch-bilar.

Detta är de viktigaste överenskommelserna.

Fiat har dessutom undertecknat en överenskommelse med Polen, uppskattad till 24 miljarder lire, som skulle göra det möjligt att producera 70.000 bilar år 1970. Den första polska Fiat 124 framställdes i januari 1968.

Kan man kritisera denna inriktning på att utveckla bilproduktionen? Denna har uppkommit genom trycket från massan av sovjetiska konsumenter och är fullt berättigad. Bilproduktionen för privat konsumtion kan endast kritiseras i det fall denna på ett konstlat sätt stimuleras av jakten på profit till men för eller till priset av ett verkligt sabotage mot de kommunala kommunikationerna såsom ofta är fallet i Väst. Detta är inte en invändning som kan riktas mot den sovjetiska ledningen. Att komma ur den rådande situationen, där en liten Zaporozjet kostar 2.000 rubel (10.000 kronor), en Moskvitch 4.000 rubel (20.000 kronor), en Volga 6.000 rubel (30.000 kronor), och där man måste vänta på leveransen i flera år, utgör förvisso ett framsteg.

Att detta framsteg görs under deltagande från den utländska kapitalismen(19) tycks vara nödvändigt. Det erbjuder hur som helst en fördel: den främsta orsaken till den internationella kapitalismens överprofiter från det internationella utbytet även med arbetarstaterna, ligger inte

i att de sovjetiska arbetarna ”utsugs” eller begår ”eftergifter”, utan i *skillnaden*, som förblir betydande(20), mellan den sovjetiska och den västerländska *arbetsproduktiviteten*, en skillnad som för med sig ett utbyte av en myckenhet sovjetiskt arbete (och följaktligen värde) mot en mindre del västerländskt värde. Arbetarstaternas ekonomer betalar vare sig de vill det eller ej denna tribut på den internationella marknaden. Det är först i takt med att arbetsproduktiviteten ökar som förlusterna på denna sidan blir allt mindre och mindre.

Den verkliga kritik som måste riktas mot den sovjetiska byråkratin är alltså en annan: att arbetarstaten ännu efter en 50-årig existens inte uppnått den högsta produktivetsnivån i världen, att den fortfarande är tvingad att låta sig ”hjälpas” av de italienska och andra kapitalisterna, det är en skandal som ger vittnesmål om den broms som byråkratin varit och ännu är för produktivkrafternas utveckling.

De praktiska konsekvenserna av teorierna om kapitalismens återupprättande?

Teorierna om återupprättandet mynnar i praktiken ut i politiska konsekvenser som är oacceptabla för den internationella arbetarklassens intressen. Det är därför som det skulle vara ett grundligt misstag att behandla dem som enkla skillnader i terminologin.

De som ansluter sig till dessa teorier gör det omöjligt för sig att förstå övergångssamhällets grundläggande motsättningar. Vid sina försök att analysera dem måste de nödvändigt söka inlemma dem i den kapitalistiska ekonomins funktionsscheman. De kan följaktligen inte inta en attityd grundad på en vetenskaplig analys inför de nya dragen i utvecklingen: ställda inför kampen mellan planeringsmodellerna i stalinistisk stil och de ekonomiska reformisterna kan de inte fatta var sprickbildningen sker i ett system som håller på att rämna, och de återfinner sig själva oundvikligen på samma sida som de tidigare byråkraterna av den stalinistiska skolan, omgärdade av en mur av opposition mot reformivrarna ... men också mot massorna!

Om imperialismen råkar i konflikt med arbetarstaten så kommer de att omgärda sig med neutralitet mellan de båda lägren, imperialismen och den nya, ”socialfascistiska” imperialismen.

I händelse av en borgerlig kontrarevolution i en arbetarstat kommer de i detta fall att anse att en form av borgerligt herravälde ersatts men en annan.

Låt oss ta ett aktuellt exempel: Tjeckoslovakien, där denna risk (för en kontrarevolution) inte existerade: enligt de kinesiska teoretikernas analys intervenserade den sovjetiska socialfascismen mot en återupprättarklick som gjorde sig oberoende av den. Lyckligtvis tog kineserna ställning mot denna intervention i praktiken (och det är på praktiken som vi grundar vårt helhetsomdöme om en politik). Men på det ideologiska planet gjorde de det på grundval av ett stöd åt massorna i en *borgerlig, icke-imperialistisk stat* som angreps av en annan *borgerlig imperialistisk stat*. Detta kan leda de militanter som följer denna linje att stödja varje antisovjetisk handling *såsom varande antiimperialistisk*.

Teserna om de östeuropeiska ländernas borgerliga karaktär skulle normalt ha lett kamraterna i *Lutte Ouvrière* (en fransk trotskistgruppering; *ö.a.*) att solidarisera sig med Sovjet – en arbetarstat – mot Tjeckoslovakien, en borgerlig stat. Det gjorde inte detta, men till priset av ett praktiskt och konstant övergrepp mot sin egen teori. Men vad gäller Kina så leder deras artiklar till ett försvar av Sovjet ... mot (det borgerliga) Kina.

Propagandan för en ny social revolution dömer sig själv till att bli en abstrakt propaganda, som på intet sätt hjälper arbetarna i de degenererade eller deformerade byråkratiska arbetarstaterna att göra sig av med det byråkratiska öket.

Utpekandet av Sovjet som ett imperialistiskt land leder till att man eliminerar de prosovjetiska militanterna i de antikolonialistiska rörelserna som imperialistagenter, att ställa på samma plan som CIAs imperialistiska agenter.

Utpekandet av Sovjet som en borgerlig stat leder till att man utpekar de kommunistpartier som följer Moskva som borgerliga partier och vägra att gå i enhetsfront med den i den gemensamma kampen mot imperialismen och kapitalismen.

Över hela linjen är konsekvenserna av dessa teorier förödande.(1)

Avslutning

Vissa teoretiker i den ”nya vänstern” och studentrörelsen accepterar inte den trotskistiska världsrörelsens analys av de degenererade eller deformerade byråkratiska arbetarstaterna.

För dem är dessa teorier ”enkelspåriga”(1) att döma av den argumentation man får höra i de passionerade diskussioner som idag ägt rum på alla universitetsområden. De är förenklade genom att ”förklara allt” med hjälp av enkla former, eller snarare med hjälp av en *deus ex machina*, den onda byråkrati som, ledd av den djävulske Stalin, usurperar arbetarklassens makt.

Men när de försöker ge en alternativ förklaring till det som händer i arbetarstaterna blir de i sin tur utomordentligt enkelspåriga: det är enligt dem inte byråkratin som styr dessa stater utan en ny bourgeois. Vissa av dem, den mao-spontanistiska flygeln, trasslar här in sig i en motsägning som de själva inte tycks lägga märke till: samtidigt som de förnekar nödvändigheten av det marxistiska revolutionära partiet genom att hävda att den härskande klassens ideologi inte längre är den dominerande ideologin tillskriver de å andra sidan den f. d. härskande klassens ideologi en sådan vikt att den kan störta makten t. o. m. utan kontra-revolution.(2)

Den förklaring som dessa tendenser tar till under olika förevändningar (det otillräckliga i begreppet byråkratisk ”kast”(3) t. ex.) är alltså synnerligen otillfredsställande. Den är bara resultatet av en vilja att fiffla in analysen av arbetarstaterna i en mer lugnande värld som består av ett samhälle som man känner till bättre: det kapitalistiska samhället.

Men är det riktigt att den trotskistiska analysen av byråkratin är en förenkling ”som öppnar alla dörrar”? Tvärtom: det rör sig om en sammansatt analys som k alla förenklade schemata, vilka leder till att man *blandar* samman de administrativa funktionerna med de politiskt ledande funktionerna hos partiet vid makten, företagsledarens funktion med en funktion inom produktionsförhållandena, samhällsförhållanden med sociala klasser.

Men ”hela” skillnaden ligger just i att byråkratin inte skapat någon social bas för sitt herravälde, i form av särskilda egendomsförhållanden. Det är därför som byråkratin med eller mot sin vilja är tvingad att försvara, naturligtvis på sitt sätt, men ändå försvara det statliga ägandet när detta hotas.

Att detta statliga ägande långt från är ett socialistiskt ägande har Trotskij själv aldrig förnekat; ”För att bli socialistiskt måste det privata ägandet oundvikligen genomgå ett förstatligande på samma sätt som larven måste bli puppa för att kunna bli fjäril. Men puppan är inte en fjäril. Tusentals puppor dör innan de blir fjärilar. Statens egendom blir ”hela folkets” egendom först i och med att de sociala privilegierna och skrankorna försvinner och staten följaktligen förlorar sitt existensberättigande.”(4)

Men denna egendom är och förblir nationaliserad och kan icke – vad gäller de ”farliga” ägodelarna, dvs. produktionsmedlen – distribueras, omfördelas eller reduceras till privat eller kooperativt ägande,(5) det är också ett faktum.

Denna analys skulle förändras om rätten att förfoga över och kontrollera produktionsmedlen institutionaliserades exempelvis till förmån för ett *begränsat* kollektiv av producenter (eller icke-producenter). I sådant fall skulle det lilla kollektivets rätt att reda upp trådarna till vad det producerar, vad det investerar, de inkomster som det konsumerar, de produktionsstillgångar som det säljer till andra kollektiv, osv., införa en *klasskillnad*.

Men det som gör att byråkratin inte är en klass är att dess makt tvärtemot i allt väsentligt är en *bräcklig* makt. Den är ännu mindre homogen än proletariatet eller ens bourgeoisin. Denna bristande homogenitet gör att det skiljer en hel värld mellan ordföranden vid en kolchos, partisekreteraren i en mindre stad, direktören vid ett exportföretag och ledaren i Kreml – där alla genom beslut uppifrån kan kliva uppåt eller nedåt (eller försvinna från denna stege).

Byråkraterna har ingen garanti – varken ”juridiskt” eller ekonomiskt – för att de ska kunna behålla sina privilegier. Dessa privilegier har de endast de distributionsförhållanden som de styr och ställer med att tacka för, och inte de eventuella rötter som de skulle kunna ha i produktionsförhållandena.

Det är detta som gör det möjligt för oss att säga att Sovjet trots allt för dagen representerar en statstyp som inrättades tack vare Oktoberrevolutionen, och som omvandlat de kapitalistiska produktionsförhållandena genom förstärkning av produktionsmedlen och socialistisk planhushållning.

Denna statstyp med detta historiska ursprung vilken fortfarande upprätthåller en förstärkt planhushållning, skyddad av monopolet på utrikeshandeln, måste trots politiken från det skikt som innehar makten å klassens vägnar, karakteriseras som en degenererad arbetarstat, som en långt skriden deformation av arbetarstaten, en stat som arbetarklassen dock kan återerövra utan någon andra *social* revolution.

Vi har på de föregående sidorna lagt märke till en särskilt drag i det vänsteristiska tänkandet som består i att underskatta de djupgående skillnader som kan föreligga mellan de olika borgerliga statstyperna(6) samtidigt som man överskattar skillnaderna som kan finnas mellan arbetarstaternas ”modeller”, en överskattning som leder dem till att kasta dessa arbetarstater tillbaka i det kapitalistiska mörkret. Man måste här lägga till att ett annat, ytterst vanligt drag i det vänsteristiska tänkandet består i att inte vara förmögen att formulera ett övergångsprogram för socialismen som svarar mot massornas sinnesförfattning.

Så är fallet då de kinesiska ledarna talar om Sovjet: de kan inte utarbeta något övergångsprogram ägnat att mobilisera massorna i kampen mot byråkratin. Alla paroller som kastas fram av den kinesiska och albanska pressen, av ”Stalin”-grupperna och andra i Sovjet inskränker sig till proklamationer av allmän typ om nödvändigheten av att bilda ett nytt parti för att göra ny revolution och jaga bort revisionismen.

Det är inte tal om att inom ramen för denna text ens i kortfattad form ge indikationer om det sätt på vilket massorna bör handla för att jaga iväg byråkratin, och än mindre om att syntetisera de ytterst värdefulla erfarenheterna från arbetarnas antibyråkratiska uppror i Berlin 1953, från den ungerska revolutionen år 1956, eller från den politiska revolutionen i Tjeckoslovakien 1968.

Men vad som är nödvändigt att klargöra i dessa länder är den djupa överensstämmelsen mellan de krav som arbetarna utarbetade under dessa revolutionära händelser och

övergångsprogrammet för den politiska revolutionen sådant detta dragits upp i Fjärde Internationalens övergångsprogram:

”Det nya revolutionära uppsvinget i Sovjetunionen kommer utan tvivel att börja under parollen: KAMP MOT DE SOCIALA SKILLNADERNA OCH DET POLITISKA FÖRTRYCKET. Ned med byråkratins privilegier! Ned med stachanovismen! Ned med sovjetaristokratin, dess grader och utmärkelser! Utjämning av lönerna för alla former av arbete!

Kampen för fackföreningarnas och fabrikskommittéernas frihet samt för mötes- och pressfriheten kommer att utvecklas till en kamp för SOVJETDEMOKRATIN, dess återfödelse och uppblomstring.

(...) Sovjeterna bör inte bara få tillbaka sin fria demokratiska form utan även sitt klassinnehåll. På samma sätt som tidigare bourgeoisin och kulakerna vägrades tillträde till sovjeterna bör nu BYRÅKRATIN OCH DEN NYA ARISTOKRATIN FÖRJAGAS FRÅN SOVJETERNA. I sovjeterna finns endast plats för arbetarnas, kolchosmedlemmarnas, böndernas och de röda soldaternas representanter.

Sovjeternas demokratisering är otänkbar utan SOVJETPARTIERNAS LEGALISERING. Arbetarna och bönderna kommer själva genom fri röstning att visa vilka partier som är sovjetpartier.

REVISION AV DEN EKONOMISKA PLANERINGEN från toppen till basen med hänsyn till producenternas och konsumenternas intressen! Fabrikskommittéerna bör återta kontrollen över produktionen. Den demokratiskt organiserade konsumtionskooperationen bör kontrollera produkternas kvalitet och pris.

REORGANISERING AV KOLCHOSERNA i överensstämmelse med kolchosmedlemmarnas vilja och i enlighet med deras intresse!

Byråkratins konservativa internationella politik bör ersättas av den proletära internationalismens politik. Kremles hela diplomatiska korrespondens bör publiceras. NER MED DEN HEMLIGA DIPLOMATIN!

Alla de politiska processer som iscensattes av thermidorbyråkratin bör revideras i full offentlighet och under full insyn. De som framställt förfalskade bevis bör få sitt rättmätiga straff.”(8)

Man kan ta resolutionen från arbetarråden vid det elfte distriktet i Budapest med krav på att val skulle hållas där de partier som erkänner och alltid erkänt den socialistiska ordningen skulle delta, att polisen skulle rekryteras bland de ärliga fabriksarbetarna, och med begäran att arbetarrådets befogenheter skulle bekräftas (12 november 1956), man kan ta de ungerska fackföreningarnas program av den 27 oktober 1956 som krävde att arbetarråd skulle upprättas i alla fabriker med rättigheter till insyn över planeringen, man kan ta de tjeckoslovakiska massornas krav på revidering av rättegångarna, pressfrihet och självstyre: likheten är slående.

Detta är den bästa bekräftelsen på nödvändigheten av en politisk omvälvning och på de ifrågavarande staternas karaktär av att trots allt vara arbetarstater.

Noter

I notapparaten anförs – när annat ej anges – de franska, engelska, ryska, osv., utgåvor som författaren till föreliggande broschyr använt sig av; originaltitlarna har i undantagsfall dock översatts till svenska. ö. a.

Inledning

1. Ch. Bettelheim, ”On the Transition between Socialism and Capitalism”, *Monthly Review*, Vol. 20, no 10, mars 1969.

2. Artikel i *Renmin Ribao*, 7/6 1967, "Den stora kinesiska kulturrevolutionen och Sovjetunionens stora tragedi".

3. P. Chaulieu, "Les rapports de production en Russie", *Socialisme ou Barbarie*, no 2, s. 65.

4. Den första planen trädde i kraft fr. o. m. 1 oktober 1928. Den antogs av Sovjetunionens 5:e kongress. Har denna kongress, genom sin röstning, förändrat natur?

Kap. 1: Kina och Sovjet

1. *Renmin Ribao*, 30 augusti 1968.

2. *Renmin Ribao*, 11/4 1967, "Kommentar till förberedelserna för 50-årsfirandet av den socialistiska oktoberrevolutionen 1917 i Sovjet".

3. *Renmin Ribao*, 7/6 1967, "Den stora kinesiska kulturrevolutionen och det sovjetiska folkets stora tragedi".

4. Man kan lägga märke inte bara till att Lin Piao icke räknar upp dem, utan att han också kallar dem för "socialistiska"!

5. *Framåt längs den väg som öppnades av den socialistiska Oktoberrevolutionen*, Editions en Langues étrangères, Peking 1967, Tal av kamrat Lin Piao (6 november 1967), s. 6.

6. A.a., s. 15.

7. *Progressive Labor* (organ för Förenta Staternas Progressive Labor Party), no 6, februari-mars 1967; återgivet i *La Voix du Peuple*, på den tiden organ för de belgiska maoisterna, no 12 av den 24/3 1967, den 13 till 31 mars, och no 14 av den 7/4 1967.

8. Nyhetsbyrån Hsinhua, telegram av den 2 november 1966.

9. "Socialimperialismen" i *Informations Peuple et Culture*, december 1968, s. 14.

10. Artikel av det peruanska Kommunistiska partiets Centralkommitté, i *Peking Information*, 1968, no 49, av den 9/12 1968.

11. Tal av kamrat Mehmet Chehou, i *Peking Information*, no 50, 16 december 1968.

12. Nyhetsbyrån Hsinhua, telegram av den 25 mars 1967: "De sovjetiska revisionisterna uppmuntrar amerikansk kapitalpenetration, avslöjar en amerikansk veckotidskrift".

13. *Renmin Ribao*, 10/4 1967: "Rubeln tar befälet". "De sovjetiska revisionisternas nya system är ett nytt hjälpmedel att suga ut arbetarna" i *Peking Information*, no 12, 1968. "Det brutala förtrycket och utsugningen av de sovjetiska arbetarna från det privilegierade skiktet", *Peking Information*, no 17, 1968.

14. "Fackföreningarna under den sovjetiska revisionismen - ett redskap för kapitalismens återupprättande", *Peking Information*, no 18, 1968.

15. "Den högre skolgången i Sovjet, ett redskap för kapitalismens totala återupprättande", *Peking Information*, no 31, 1968.

16. "Hur revisionisterna i Sovjet utnyttjat Komekon till att plundra och utsuga folken i Östeuropa", *Peking Information*, no 48 av den 2/12 1968; "Den sovjetiska revisionistiska renegatklicken står upp över öronen i sina mångfaldiga motsättningar", *Peking Information*, no 2 av den 13/1 1969.

17. "Den sovjetiska revisionistiska renegatklicken står upp över öronen i sina mångfaldiga motsättningar", samma artikel.

18. *Renmin Ribao* av den 30/8 1968, anförd artikel.

19. *Renmin Ribao* av den 11/4 1967 ,anförd artikel.
20. ”De sovjetiska revisionistrenegaterna ökar takten i sin kapitalistiska reorganisering av ekonomin”, *Peking Information*, no 44, 1968.
21. *Peking Information*, no 52, 1968.

Kap. 2: Kapitalismen återupprättad?

1. *Är Jugoslavien ett kapitalistiskt land?* – Angående SUKPs Centralkommittés öppna brev (III), Peking, 1963.
2. Tony Cliff, *Russia. A Marxist Analysis*, se kapitel 7 i denna broschyr.
3. *Progressive Labor*. no 6, februari-mars 1967.
4. Ota Sik, ”Socialismens kontanter”, *Politique aujourd’hui*, no 1, januari 1969, s. 85.
5. Se Kosygin’s rapport till SUKPs Centralkommitté den 27 september 1965, *Les Nouvelles de Moscou* (supplement) den 2 oktober 1965.
6. E. Germain, ”Liberman-Trapeznikovreformerna av de sovjetiska företagens skötsel”, *Quatrième Internationale*, no 24, mars 1965.
7. *Informations Peuple et Culture*, december 1968, s. 14.
8. Se likaledes ”Skärpt arbetslöshet under den sovjetiska revisionismens reaktionära herravälde”, *Peking Information*, no 31, 2 augusti 1969, s. 26.
9. P. Romachkin m.fl., *Sovjeträttens principer*, (på ryska) Moskva utan tryckår (1964).
10. Den allra första arbetslagen i RSFSR (1919) förordnade i denna fråga att de arbetslösa tilldelning skulle vara lika med lönerna i den kategori som de tillhört (tilllägg till artikel 79).
11. Frånvaro utan ursäkt föreligger då arbetaren inte visar sig vid arbetet under minst en dag utan motivering eller om han kommer dit i berusat tillstånd. Jfr. Vassili Nikitinskij, *Lagliga garantier för rätten till arbete i Sovjet*, Moskva utan tryckår (1964?), s. 24.
12. Ch. Bettelheim, *La Planification soviétique*, Paris 1946, s. 62 –63.
13. R. Dekkers, *Introduction au droit de l’Union soviétique et des Républiques populaires*, Brüssel, 1963, s. 52.
14. Legitima eller adopterade: det är under Stalin som lagen av den 8 juli 1944 antas ”familjeförstärkandets” tecken, vilken fränhändade de naturliga arvingarna arvsrätten, varvid dessa inte längre kan väcka åtal angående undersökning av faderskap. Sedan dess har ”SSSRs och de federerade republikernas lagstiftningsprinciper om äktenskap och familj” antagits (*Pravda*, no 180, 28 juni 1968), och dessa tillåter på nytt faderskapets fastställande på juridisk väg (Lag av den 27 juni 1968, artikel 16).
15. Trots det löjeväckande i en tes som alltså implicerar att en ekonomi i händerna på kompradorer kan uppnå den höga tillväxttakt som Jugoslavien upplevt under en hel period! Men det är sant att den generande verkligheten inte anses vara sann, den blir helt enkelt förnekad.
16. *De la Revolution*, Ed. de Minuit, 1968, s. 602.
17. ”Skärpt arbetslöshet under den sovjetiska revisionismens reaktionära herravälde”, *Peking Information*, no 31, 2 augusti 1969.
18. *Proclamation Programme des Communistes Bolchéviques Revolutionnaires soviétiques*, Ed. de l’Avenir, Lyon, 1969. Texten av denna stalinistiska grupp är framför allt ett

förhållande av Stalins roll. Den innehåller särskilt ett rättfärdigande av Moskva-rättegångarna 1936-38.

19. ”Den sovjetiska revisionistiska renegatklicken upp över öronen i mångfaldiga mot-sättningar”, *Peking Information*, no 2, 13/1 1969.

20. *Pravda*, 25 januari 1968; *Pravda*, 11 december 1968; *Izvestija*, 19 december 1968, *Les Nouvelles de Moscou*, no 5, 1970.

Kap. 3: Ideologin ”bestämmer allt”

1. *Cahiers marxistes-léninistes*, no 14, november–december 1966, ”Revisionismens sociala bas”, s. 63, f.

2. V. I. Lenin, *OEuvres*, 28, s. 262-63; svensk översättning enligt *Valda Verk*, II:2, Moskva 1956, ss. 55 och 56, f.

3. *Cahiers marxistes-léninistes*, no 14, s. 72.

4. *Cahiers marxistes-léninistes*, no 14, s. 73.

5. *Cahiers marxistes-léninistes*, no 14, s. 63.

6. Vi ska i kapitel 6, som handlar om ”statskapitalismen”, komma tillbaka till distinktionen mellan stat, egendomsförhållanden, produktionsförhållanden, produktionssätt och globalt samhälle.

7. Mahmoud Hussein, *La Lutte des classes en Egypte de 1945 à 1968*, Maspero, Paris, 1969, särskilt tillägget ”kapitalismens återupprättande i Sovjet och den kinesiska kultur-revolutionen”, s. 357, ff.

Kap. 4: Det fredliga återupprättandet enligt Sweezy och Bettelheim

1. ”Peaceful Transition from Socialism to Capitalism?”, *Monthly Review*, mars, 1964; ”Czechoslovakia, Capitalism and Socialism”, oktober 1968; ”Reply”, mars 1969. Se även numret till åminnelse av Oktoberevolutionen, oktober 1967. Vissa av dessa texter har senare översatts till franska: Paul M. Sweezy, Charles Bettelheim, *Lettres sur quelques problèmes actuels du socialisme*, Maspero, 1970) och till svenska: Ch. Bettelheim, M. Dobb, L. Hauberman, Paul M. Sweezy, m. fl. i *Socialkapitalismen. En kritik av sovjetekonomin*, en antologi redigerad av Bo Gustafsson, Halmstad, 1971; samt Ch. Bettelheim, *Ekonomiska kalkyler och egendomsformer*, René Coeckelberghs Partisanförlag, 1971.

En vetenskaplig kritik och en marxistisk vederläggning av bl. a. Bettelheims ståndpunkter vad gäller ”kapitalismen” i Sovjet återfinns i E. Mandel, ”Du ‘nouveau’ sur la question de la nature de l’U. R. S. S.” (Nytt angående frågan om Sovjets natur), *Quatrième Internationale*, no. 45, september 1970, ss. 12-24. Ö. a.).

2. E. Mandel, *Traité d’Economie Marxiste*, Julliard, Paris, 1962, II, 337.

3. Jfr. Mandel, II, 338.

4. K. Marx, *Critique du programme de Gotha*, ed. Sociales, 1950, s. 23-24.

5. *Kapitalet*, I, 3, 239 (i den franska utgåvan).

6. *Kapitalet*, III, 3, 254-55 (d:o).

7. *Kapitalet*, III, 1, 60 (d:o).

8. *Kapitalet*, I, 1, 95 (d:o); I, 1, s. 74 i den svenska översättningen, Uddevalla, 1970. Den tyska texten: ”Um diese Dinge als Waren aufeinander zu besiehen ...” (Ed. Dietz, 7:e uppl.,

Berlin 1923, s. 47) betyder mera exakt "För att dessa ting ska förhålla sig såsom varor till varandra ..."

9. *Kapitalet*, I, 2, 172 (d:o); I, 2, s. 146 i den svenska översättningen, Uddevalla 1970.

10. *Kapitalet*, I, 3, 154-55.

11. *Monthly Review*, mars 1969, s. 5.

12. A. a., s. 5; i svensk översättning: Bettelheim, m. fl., *Socialkapitalismen . . .*, Halmstad, 1971, s. 117.

13. Ch. Bettelheim, *Calcul économique et formes de propriété*, Maspero, 1970, s. 7. Hädanefter anført som CEFP.

14. I *Monthly Review*, mars 1969.

15. Kurs på Ecole Pratique des Hautes Etudes, publicerad med titeln "Les Cadres Socio-Economiques et l'Organisation de la Planification Sociale" (*Etudes de Planification Socialiste*, 1-2, januari 1966, s. 94-95).

16. *Cahiers du CES*, (Centre d'Etudes Socialistes), "Les problèmes de la planification socialiste (öppen diskussion), no 82-87, juni –september 1968, s. 148. Lägg även märke till Arghiri Emmanuels ultrabettelheimska argumentering för att företagscheferna förfogade över råvarorna eftersom de lagrade dem! Enligt samma resonemang skulle en arbetare som under kapitalistisk regim stjäla något från verkstaden vara ... ägare av produktionsmedel.

17. *Monthly Review*, mars 1969, s. 14; Bettelheim, m. fl. *Socialkapitalismen*, s. 125.

18. I detta står Sweezys position i grund och botten närmare Fidel Castros än kinesernas. Se *Note sur le discours de Fidel du 23-8-68*. Fidel Castros inställning till invasionen av Tjeckoslovakien uttrycktes den 23 augusti 1968 (*Granma*, 25 augusti 1968).

Fidel Castro börjar med att utan att analysera dem nämna en rad depescher från den nord-amerikanska pressen som är gynnsamma till de förändringar som uppträtt efter januari 1968 i detta land. Han drar därav slutsatsen att man stod inför början till en "smekmånad" mellan liberalerna (dvs. Dubcek) och imperialismen. Han nämner sedan som exempel på det "liberala raseri" som möjliggjort detta närmande "tesen att partiet borde sluta uppfylla den funktion som ett parti bör uppfylla i det socialistiska samhället", samtidigt som han tillstår att "det vid sidan av allt detta fanns en rad förhållningsorder som otvivelaktigt var riktiga." Men – tillägger Fidel – "det råder för vår del intet tvivel om att (...) den tjeckoslovakiska regimen var på väg mot kapitalismen och obönhörligen mot imperialismen (...) att denna regim gick käpprätt mot en återvändo till kapitalismen och att den obönhörligen skulle falla rakt i armarna på imperialismen." Men Fidel inskränker sig inte till att på denna grundval berättiga interventionen ("Det var oundgängligt att till varje pris, på ett eller annat sätt, hindra att Tjeckoslovakien gick mot kapitalism och imperialism"); han söker också efter de orsaker som möjliggjort att denna situation utvecklades. Han understryker i första hand politiken att utveckla materiella stimuli och försvagandet av den internationella medvetenheten, och han fördömer de strömningar som blandar sig i förhållandena på marknaden. Han påtalar i andra hand "de påstådda jugoslaviska kommunisternas organisering" som den främste försvararen av denna inriktning. Några veckor före invasionen, anmärker han, "mottogs Tito som en hjälte".

19. Bettelheim, Charrière, Marchiso, *La construction du socialisme en Chine*, Maspero, 1965, s. 17.

20. Beträffande detta se vår undersökning av "statskapitalismen".

21. Intercontinental Press, 16/9 1968, s. 766. *Quatrième Internationale*, no 34, december 1968, s. 69.
22. *Monthly Review*, oktober 1968, s. 7. Vi ska längre fram i kapitlet om ”Teorin om statskapitalismen” undersöka hur det förhåller sig med denna påstådda ”sammanblandning”.
23. *Kapitalet*, III, 3, 259 (i den franska upplagan); se likaså III, 3, 11.
24. *Kapitalet*, III, 3, 260.
25. Ägandet av produktionsmedlen (ett enligt lag fastställt förhållande till produktionsmedlen) är alltså – i denna definition – ett i och för sig otillräckligt element i definitionen.
26. En av orsakerna till att byråkratin ständigt måste ta till ”list” och behålla en ”marxistisk mask”.

Kap. 5: Sovjetstatens natur

- I. A. Ciliga, *Au pays du mensonge déconcertant*, Paris (Plon), 1950, s. 85-86.
2. Leo Trotskij, ”Sådan är händelsernas gång”, 25/2 1929, *Ecrits*, del I, s. 27; ”Brev till arbetarna i Sovjet”, 27/3 1929, *Ecrits*, del I, s. 55; ”Den sovjetiska ekonomin i fara på tröskeln till den andra femårsplanen”, *Ecrits*, del I, s. 137; ”Sovjets utvecklingsproblem”, (1 & 31), citerat av J.-P. Clannen, ”Trotsky or Deutscher?”, *Fourth International*, Winter 1954, s. 12.
3. I. Deutscher tolkar Trotskijs position genom att spä på den när han skriver att ”så länge Sovjetunionen förblir en arbetarstat borde man inte vänta sig att få se arbetarna överge Tredje Internationalen, borde man inte driva dem till att göra det” (Del III i Trotskij-biografen, s. 74). Om Trotskij hade använt detta argument hade det varit lätt att se motsättningen till hans senare ståndpunkt om nödvändigheten av ett nytt parti och av Fjärde Internationalen. Man kan jämföra denna typ av tolkning med den som Tony Cliff gör när han sätter två olika definitioner av Trotskij angående arbetarstaten mot varandra (se längre fram ”Teorin om statskapitalismen”).
4. Se P. Frank, *La IVe Internationale*, Maspero, Paris, 1969, s. 25-26.
5. Leo Trotskij, *The Class Nature of the Soviet State*, (1 oktober 1933), New Park, London, 1968, s. 5. Det är fråga om en polemik mot Urbahns, där Trotskij använder bilden av en ”reformistisk film som spelas baklänges”.
6. Denna inställning svarar mot Bettelheims (se kapitel 4), T. Cliffs (se kapitel 6) eller italienska vänsteristgrupper såsom Classe e State (samma kapitel). Man återfinner samma inställning i de kinesiska texterna då dessa hävdar: ”Kan ett land som har den samtida revisionismens teorier, denna variant av den internationella opportunisten, som ledstjärna, vara ett socialistiskt land?” (”La Yougoslavie est-elle un pays socialiste?”, Peking, 1963, s. 5). Liksom proletariats diktatur kan vara föga populärt bland de proletära massorna så kan proletariats diktatur existera i ordets marxistiska bemärkelse utan att ledarna för den sakens skull är marxister (jfr. Pariskommunens exempel). Ö. a. den ”välkända texten” av K. Marx är förordet i hans skrift om den politiska ekonomin, här återgiven i svensk översättning enligt K. Marx, *Till kritiken av den politiska ekonomin*, Arbetarkulturs förlag, Sthlm, 1969, s. 9.
7. Leo Trotskij, ”L’Etat ouvrier, Thermidor et Bonapartisme”, (1/2 1935), i *Nature de l’Etat soviétique*, série Classique Rouge 2, Maspero, Paris 1969, s. 27, f. År 1937 förtydligade Trotskij denna argumentering i ”Not a Workers State and Not a Bourgeois State?” (Svar till Burnham och Cartor), 25 november 1937, *Fourth International*, juli–augusti 1951, s. 123.
8. Yvan Craipeau: fransk trotskistisk militant, medlem av Internationalistiska arbetarpartiet (POI, Parti Ouvrier Internationaliste) före andra världskriget. Tillsammans med en minoritet i

POI bryter han sin anslutning till Fjärde Internationalen i januari 1939 för att gå in i Socialistiska arbetar- och bondepartiet. Under andra världskriget deltar han i enandet av trotskismen som ger upphov åt Internationalistiska Kommunistpartiet. Som ledare för detta parti bryter han år 1947 med en högertendens. Idag medlem i PSU (Parti Socialiste Unifié)

9. Vid denna tidpunkt styrdes Frankrike fortfarande av Folkfronten och var det förbundet med Sovjet.

10. L. Trotskij, "Once again: the USSR and its Defense", artikel av den 4/11 1937, *Fourth International*, juli–augusti 1951, s. 119, ff.

11. Vilket inte var fel utan bekräftades av Craipeaus fortsatta politiska vandring.

12. Vilket f. ö. bekräftas av H. Pironne, *Histoire de l'Europe*, Brüssel 20:e uppl., bok 5., "Bourgeoisins framväxt", där det förklaras hur och varför detta kvalitativa språng ägde rum först inom klädesindustrin i Flandern och i Florens (s. 169). *Ö. a.*: beträffande det för många vänsterister, maoister och andra "chockerande" synsättet under 9), jfr. Lenin, *Valda Verk*, t. ex. II:2, s. 557: "Statskapitalismen står i ekonomiskt avseende ojämförligt mycket högre än vårt nuvarande näringsliv."; s. 579 osv.

13. James Burnham, *The Managerial Revolution*, Penguin Books, 1962.

14. Brev den 12 september 1939 till Cannon.

15. *Sovjet i krig*, 25 september 1939.

16. "En småborgerlig opposition i SWP", (Socialist Workers Party), 15 december 1939.

17. "Än en gång om Sovjets natur", 18 oktober 1939.

18. "Öppet brev till Burnham", den 7/1 1940, och "Ett skrubbsår med fara för kallbrand", 2/1 1940.

Kap. 6: Teorin om "statskapitalismen"

1. I den svenska utgåvan utelämnas ett polemiskt avsnitt (i huvudsak kap. 6 i det franska originalet) där författaren bemöter den franska organisationen Lutte Ouvrières särpräglade ståndpunkter i fråga om Sovjetunionen och Öststaterna, av mindre intresse för svensk debatt; ovanstående parti är hämtat ur detta (i övrigt) utelämnade avsnitt. *Ö. a.*

2. Detta är inte längre helt sant vad gäller Rumänien: Sovjet är i absoluta tal fortfarande den största handelspartnern men inte längre den förhärskande leverantören eller importören.

3. L. Trotskij, *In Defense of Marxism*.

4. T. Cliff, *Russia – A Marxist Analysis*, publicerad av International Socialism, London (2:a uppl.), utan tryckår.

5. Arbetarstatens funktion är att *ge upphov åt* nya produktionsförhållanden, vilket inte (eller i mindre grad) var fallet med den borgerliga staten, eftersom de kapitalistiska produktionsförhållandena existerade före den borgerliga revolutionen (och i viss utsträckning även egendomsförhållandena). "Sålunda utbildades de borgerliga egendomsförhållandena, först långsamt, i feodaltidens och de feodala förhållandenas sköte, genom att fräta ned dem. Sedan segrade de och upphörde att vara undagömda djupt under den samhälleliga praktiken; de krönte sin struktur; de blev en överbyggnad och de tenderade hädanefter att stabilisera det borgerliga samhället." (II. Lefebvre, *Problèmes actuels du marxisme*, Paris, P. U. F., 1958, s. 71). De socialistiska produktionsförhållandena däremot kan inte för sin del introduceras förrän efter det socialistiska samhället: "Då proletariatet griper statsmakten förvandlar (det)

allra först produktionsmedlen till statsegendom” (Engels, *Anti-Dühring*, del III, Paris, Costes, 1933, s. 46).

6. Lenin, *OEuvres*, I, s. 166.

7. P. I. Stucka, *La Funzione Revolutionaria del diritto e dello Stato e altri scritti*, Einaudi, 1967, ss. 16, 65, 394.

8. Julian Hechfeld, *Studia o marksowskiej teorii spoleczenstura* – Studier i den marxistiska teorin om samhället, Pa notwowe Wydawnictwe naukowe, Warszawa 1963 (citerat av M. Rodinson, *Islam et Capitalisme*, Paris 1966).

9. Det är alltså absurt att säga som marxist-leninisterna i *Cahiers marxistes-léninistes* att Sovjetunionen gått från en ekonomiskt-social formation med socialistisk dominans till en ekonomiskt-social formation med statskapitalistisk dominans av den enkla anledningen att den aldrig varit någon ekonomiskt-social formation med socialistisk dominans (se vårt tredje kapitel).

10. L. Trotskij, *The Workes State and the Question of Thermidor and Bonapartism*, London 1968, s. 44.

11. Det är f. ö. orsaken till att det är absurt att ställa frågan: är en stat socialistisk? (jfr. Cliff, inledningen, s. 8). Ty ingen stat vare sig är eller kan vara socialistisk.

12. L. Trotskij, *The Workers State and the Question of Thermidor and Bonapartism*, (1 februari 1935), New Park, London 1968, s. 42.

13. *Classe e Stato*, no 5, december 1968: ”Praga: la dialettica della restaurazione”, s. 7.

14. *Problems of the Development of the U.S.S.R. A draft of the Thesis of the International Left Opposition on the Russian Question*, N.Y., 1931 s. 36.

15. ”Can a State not under Workers’ State-Control be a Workers’ State?”, frågar sig Cliff (a.a., s. 132) och svarar nej på frågan.

16. T. Cliff, a.a., s. 8.

17. Jfr. Karl Korsch, *Marxism och filosofi*, fransk utgåva: Ed. de Minuit, Paris, 1964, s. 187.

18. I Frankrike försvarad av *Socialisme ou Barbarie* fr.o.m. 1948, än idag av *Pouvoir Ouvrier*.

19. T. Cliff, a.a., s. 2.

20. R. Maille, ”Le trotskysme et l’U.R.S.S.”, *Pouvoir Ouvrier*, Paris 1965 (stencilerad uppl.), s. 2.

21. Jfr. P. Chaulieu, ”Les rapports de production en Russie”, *Socialisme ou Barbarie*, no 2, ss. 24, 26, 27.

22. T. Cliff, a.a., s. 122.

Kap. 7: Sovjet, ett imperialistland?

1. Detta är den huvudsakliga argumenteringen i detta kapitel, som till råga på detta beskriver de japanska aktiviteterna i Manchuriet från 1931 till 1944, och de sovjetiska i Östeuropa (ss. 176191).

2. *Peking Information*, 1968, no 34 av den 26 augusti 1968.

3. *Peking Information*, 1969, no 2 av den 13 januari 1969.

4. *Peking Information*, 1969, no 7 av den 17 februari 1969.
5. *Peking Information*, 1969, no 24 av den 16 juni 1969, artikel av tre arbetare vid valsverken i Wuhan.
6. *Peking Information*, 1969, no 26 av den 30 juni 1969.
7. Anförd artikel.
8. *Peking Information*, 1968, no 45 av den 11 november 1968 och *Peking Information*, 1968, no 52 av den 30 december 1968.
9. Trots att motsatsen hävdas i artikel 1 av dess stadgar.
10. De glömmer t. ex. att Sovjet är den främste leverantören av råvaror och bränsle till Komekons europeiska medlemmar, vars produktion av bränsle stiger med en takt av 2/3 av konsumtionsökningen.
11. L. Trotskij, "Sovetskoe Khozioestvo v. opasnosti" (i *Oppositionens Bulletin*, no 31, november 1932, på ryska, citerat av I. Deutscher, *Le Prophète hors la loi – Den avväpnade profeten* – s. 130.
12. Se *The Origins of China's Foreign Policy*, av John Cittings, i D. Horowitz, *Containment and Revolution*, London, 1967, s. 203.
13. Artikel citerad i *Peking Information*, 1969, no 7, s. 18.
14. Dvs. det rör sig om byråkratiskt deformerade eller degenererade stater på väg mot socialismen och inte om socialistiska regioner i en socialistisk konfederation.
15. M. Popovitch, *Des rapports économiques entre Etats socialistes*, Le livre yougoslave, Paris, 1949.
16. Posović, *Razmatranja o pitanjima savzemenog drustva*, Belgrad, 1964.
17. M. Popovitch kungjorde detta fenomen också redan år 1949. H. Vallin har likaså nämnt det i sin artikel "L'évolution du Come-con et les problèmes posés par la division internationale du travail entre Etats ouvriers bureaucratisés", *Quatrième Internationale*, november 1964, s. 30-31, just beträffande oljan.
18. *The Economist*, 7 januari 1967, s. 46-47.
19. Vissa sovjetiska "teoretiker" talar t. o. m. om att på relationerna mellan "socialistländer" tillämpa principen "åt var och en efter kvantiteten och kvaliteten av hans arbete"! (Ekonomien Rouriantsov, *World Marxist Review*, juni 1964, s. 74).
20. Men de kinesiska ledarna beskyller de sovjetiska lånen för att vara "ett medel att exportera kapital" (och faller på så sätt in i de borgerliga ekonomernas galna uppfattning vilka tror att kapitalet är ett ting och inte ett samhällsligt förhållande mellan människor), *Peking Information*, citerad artikel, s. 19.
21. *Peking Information*, no 45, 1968.
22. *Peking Information*, no 45, 1968.
23. L. Trotskij, "La défense de l'U.R.S.S. et l'opposition" (1929), *Ecrits*, del I, s. 233.

Kap. 8: Koncessionerna till kapitalismen

1. *Peking Information*, no 52 av den 30/12 1968: "De sovjetiska revisionisternas renegatnatur avslöjar sig på nytt".

2. Vilket är oriktigt. Se längre fram.
3. *Informations Peuple et Culture*, december 1968, s. 15.
4. Lenin, brev av den 12/2 1921, *OEuvres*, del 32, ss. 138 och följande. Dosser var ordförande för den sovjetiska oljedirektionen.
5. Tal, inspelat på skiva den 25/4 1921; *OEuvres*, del 32, s. 392, f.
6. Lenin, *OEuvres*, del 32, s. 368. Det är sant att Lenin i denna text talade om koncessionerna som en form av statskapitalism; det rör sig emellertid om utvecklandet av kapitalistiska produktionsförhållanden som kontrolleras och inriktas av sovjetmakten (jfr. Lenin, v. v., 11:2, s. 574. ö. a.).
7. L. Trotskij, *Vers le capitalisme ou vers le socialisme?* (Mot kapitalismen eller mot socialismen?), Paris, 1928, s. 52.
8. L. Fischer, "Les Soviets dans les affaires mondiales", Paris, 1933, s. 500.
9. Diskussionen varade mer än ett och ett halvt år, underrättar oss Aleksander Grlickov, rapportör inför federala församlingen, "Lagstiftning om de samfälliga företagsinvesteringarna", *Lagsamling för den Federativa Socialistiska Republiken Jugoslavien*, Vol. XVII, Beograd 1967, s. 5.
10. Denna lag publicerades i *FSRJs Officiella Journal*: No 171961. Ändringarna och tilläggen publicerades i samma organ, no 14-1965, 65-1965, 29-1966, 7-1967 och 31-1967.
11. Lag publicerad i samma organ, no 17-1965, förbättrad år 1967 enligt no. 31-1967.
12. Savka Dabcevic Kucar, "Considerazioni sull'inserimento dell'economia socialista nella divisione internazionale del lavoro", i *Socialismo e Mercato in Jugoslavia*, red. av Carlo Boffito, Einaudi, Turin, 1968, s. 330.
13. D:r Nikola Balog, "Juridiska aspekter på investeringarna av utländska tillgångar i den jugoslaviska ekonomiska organisationen", a.a., s. 15.
14. A.a., s. 16.
15. A.a., s. 34.
16. Med bolagen i vissa länder: Förenta Staterna och den Tyska Federala Republiken har lämnats utanför dessa överenskommelser.
17. År 1966 producerades 230.000 turistfordon och år 1968 300.000. Se *Preparatory Document from the IVth I.M.F. World Auto Conference. Regional Reports: II. The Automotive Industries in Eastern Europe*, Turin, Italien, 16-19 maj 1968.
18. Även om det medger ett samarbete mellan arbetarstaterna som kan komma att utvidgas: Polen ska leverera stötdämpare, Ungern batterier till den nya sovjetiska Fiat 124:an. Jfr. *Unità* av den 27 februari 1969.
19. Arbetsproduktiviteten i den sovjetiska industrin uppskattades år 1964 till 40-50 % av den amerikanska.

Kap. 9: De praktiska konsekvenserna av teorierna om kapitalismens återupprättande?

1. Vi påminner i denna fråga om konsekvenserna av teorierna om återupprättandet om Trotskijs och Fjärde Internationalens principiella ståndpunkt i denna "angelägenhet"; Trotskijs inställning framgår klart redan i *Sovjetunionen i krig*, den 25 september 1939; se beträffande detta och om frågan om de praktiska konsekvenserna Kuron/Modselewski, *Brev*

till polska Arbetarpartiet, René Coeckelberghs Partisanförlag, Lilla Partisanerien 4, Halmstad 1969, ss. 10–18, ”Inledning”.

Det är f.ö. mycket betecknande att hela frågeställningen överhuvudtaget sällan eller aldrig tas upp av återupprättandets teoretiker, vare sig för kinesisk eller svenskt vidkommande (se bl. a. *Socialkapitalismen. En kritik av sovjetekonomin*, av Bettelheim, Huberman m. fl., samt Bo Gustafssons ”Inledning: Socialkapitalism eller socialism?”; Halmstad 1971). *Red anm.*

Avslutning

1. Visserligen framställer litteraturen och filmerna i arbetarstaterna ofta byråkrater överhopade med papper i sitt arbete. Men denna förenklade syn på byråkratismen, där denna skulle bestå i att helt enkelt ha ett dåligt sätt att arbeta, att tänka, osv., är långt ifrån vårt!
 2. Vi har här i grund och botten att göra med en variant av det mensjevikiska tänkandet: bolsjevikpartiet var enligt denna ideologi en ”typisk” produkt av det efterblivna Ryssland; det var ett ”avantgarde” som tvingat sig på en arbetarklass som inte var mogen för socialismen. Vilket innebär: (a) att Ryssland inte var moget för socialism utan för statskapitalism; (b) att arbetarklassen i de framskridna länderna inte behöver något demokratiskt-centralistiskt parti.
 3. Det måste anmärkas att Trotskij aldrig använt termen ”kast” som vetenskapligt *begrepp*. Det var helt enkelt fråga om en *uppfattning* av ideologisk art, precis som termen ”sovjet-aristokrati”, vilket används i övergångsprogrammet: vad som här avses är ett antal särskiljande kännetecken på byråkratin, såsom dess hierarkiska karaktär, dess utveckling i ett slutet kärn, det gemensamma ansvar som håller dem samman, dess ”vanliga” rätt till avancemang genom kooptering, osv.
- Beteckningen kast understryker dess slutna karaktär, dess godtyckliga styre och dess ledares högdragenhet. Denna definition äger inte en i strikt mening vetenskaplig karaktär, men den gamla sociologiska terminologin kan inte ge oss något namn för detta nya sociala fenomen som inte nått någon stadga. Den relativa överlägsenheten hos denna uppfattning ligger i det faktum att dess karakteristika är uppenbara, och i att risken för att blanda ihop de brahmanska kasterna med den byråkratiska ändock är ganska liten (jfr. *Sovjetunionen i krig*, i Trotskij's *In Defense of Marxism*, den engelska utgåvan, 1966, ss. 6 & 7; se även *The Case of Leon Trotsky*, s. 438).
5. *Den förrådada revolutionen*, i *De la révolution*, Ed. de Minuit, 595.
 6. Det finns undantag som – just genom sin undantagskaraktär bara bekräftar regeln: exempelvis återställandet av de sovjetiska Maskin- och Traktorstationerna till kolchozerna år 1958.
 7. Ett drag som man återfinner hos olika personer alltifrån Bordiga till de nuvarande kinesiska ledarna.
 8. *Kapitalismens dödskamp och IV Internationals uppgifter, Övergångsprogrammet, redigerat av Leo Trotskij*, Röda Häftet 2, René Coeckelberghs Partisanförlag, Halmstad 1969, s. 45, f. Ö. a.